Dagboek van Wachtmeester G.F.M. Wubben (kgf. 271695)

INHOUDSOPGAVE

1. Voorwoord bij de bewerking. 3
2. Algemene informatie over Gerardus Franciscus Maria Wubben. 5
3. Personen die in het dagboek voorkomen. 6
4. Van Den Haag naar Amersfoort. 7
5. Van Amersfoort naar Mühlberg 14
6. Stalag IV-b Mühlberg 18
7. Op Arbeitskommando in het Lazarett te Dresden 33
8. De bombardementen op Dresden 47
9. Verplaatst naar Schkölen 54
10. De bevrijding 62
11. De terugreis naar Nederland 65

1. Voorwoord bij de bewerking.

Het dagboek van Wachtmeester G.F.M. Wubben (kgf. 271695), zoals in potlood opgeschreven in 3 schriften, is in 1995 voor het eerst gepubliceerd in de Delftsche Courant door Gijs Korevaar, journalist en historicus. In 1996 heeft zoon Gerard Wubben het dagboek aangevuld met persoonlijke gevoelens rond geloof, gezin en familie.
In 1996 is dit dagboek uitgetypt door Jan Mojet, secretaris van de Bond van Wapenbroeders. Dit uitgetypte exemplaar bevindt zich in het Nederlands Instituut voor Militaire Historie te Den Haag, collectie 415, inventarisnummer 69 .
Het uitgetypte dagboek is in 2018 opnieuw bewerkt en digitaal gemaakt, in het kader van een onderzoek naar de Nederlandse krijgsgevangenen in Duitsland.

Het verslag is daarnaast vergeleken met andere bronnen zoals:

- Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Defensie: Collectie Krijgsgevangenen, nummer toegang 2.13.98, inventarisnummer 20 *(Stalag IV-b Mühlberg);*
- "Onder de vlaggen van Zweden en het Rode Kruis", David Jan Smit, 1996.

Aan de hand van de bovenstaande bronnen en literatuur zijn zoveel mogelijk fouten en onduidelijkheden in het verhaal gecorrigeerd. Zoveel mogelijk zijn de genoemde namen gecontroleerd, zo nodig aangepast en voorzien van voorletters, rangaanduiding en het krijgsgevangenennummer (kgf.). Het dagboek is uitgebreid met een lijst van personen die in het dagboek worden genoemd. Het oorspronkelijke dagboek is soms voorzien van afkortingen. Deze zijn in de voorliggende bewerkte versie zo veel mogelijk uitgeschreven.

Dit dagboek is bewerkt en digitaal gemaakt ten einde het beter leesbaar te maken en geschikt te maken voor automatische vertaling. Bovendien zijn feiten nu eenvoudig digitaal terugvindbaar en kunnen deze worden vergeleken met andere gegevens. De voorliggende bewerking is vervaardigd als een onderdeel van een studie naar de krijgsgevangen Nederlandse officieren, onderofficieren en manschappen en is in de eerste plaats bedoeld als een *intern stuk, voor eigen gebruik dat niet voor verdere publicatie is bedoeld*. Wanneer toch tot publicatie van deze bewerking wordt overgegaan dan dient rekening te worden gehouden met de rechten die berusten op het originele handschrift, de bewerking door ondergetekende en het oude en nieuwe fotomateriaal.

Copyright
Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestanden en / of openbaar worden gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Het uploaden van (delen van) deze uitgave naar websites als www.anzdoc.com, www.ecitydoc.com en andere vergelijkbare websites en daarmee het digitaal beschikbaar stellen van (delen van) deze publicatie aan derden, is expliciet NIET toegestaan en wordt beschouwd als een overtreding van de auteurswet.

Zoveel mogelijk is getracht de eventuele rechthebbenden van afbeeldingen te achterhalen. Zij die in dit verband niet konden worden benaderd, kunnen zich met de uitgever in verbinding stellen. Hoewel de grootst mogelijke zorg is besteed aan de samenstelling van dit boek, kan de uitgever geen aansprakelijkheid aanvaarden voor eventueel in deze uitgave voorkomende onjuistheden.

E. van der Most ©
Gouda 10 juni 2020

2. Algemene informatie over Gerardus Franciscus Maria Wubben.

Gerardus Franciscus Maria Wubben werd geboren op 17 augustus 1905 te Den Haag. Hij was een zoon van Gerardus Cornelis Wubben en Wilhelmina Christina Maria van Zuijlen (bron stadsarchief Delft, bevolking Rijswijk, inv. 704.2332.
Hij trouwde op 22 mei 1935 in Rijswijk (ZH) met Eliza Antonia Josephina (Lies) de Man (geboren 5 april 1911 te Leiden).
Op het moment van trouwen was Gerardus broodslijter van beroep.
Het echtpaar kreeg in totaal 5 kinderen: Geri, Frits, Hennie, Josephien en Jopie.
Op 7 augustus 1940 kregen zij hun vierde kind, een dochter Josephina Hubertina Maria Wubben.
Op 22 maart 1944 kregen ze hun vijfde kind, zoon Jopie.
Gerardus Franciscus Maria Wubben is op 14 juli 1986 in Den Haag overleden.
In 1992 is zijn vrouw Lies overleden.

G.F.M. Wubben werd op 15 januari 1926 bevorderd tot Wachtweester en ingedeeld bij het 2e Regiment Veld Artillerie (2 R.V.A.). In mei 1940 was hij ingedeeld bij de depottroepen van dit regiment.

3. Personen die in het dagboek voorkomen.

Het originele dagboek bevat geen lijst van namen die in het dagboek voorkomen.
De onderstaande lijst is door de bewerker van het dagboek toegevoegd.

Boer, Soldaat H.J. Boer (kgf. 271796)
De Boer, Majoor Jan de Boer (kgf. 271175)
Ten Dam, Sergeant 1ste klas G.H. ten Dam (kgf. 104048)
Helmond, Sergeant P.C. van Helmond (kgf. 271793)
Overmeen, Soldaat G.H.J. Overmeen (kgf. 271797)
Piekema, 1e Luitenant officier van gezondheid Frederik Piekema (kgf. 271798)
Porter, Dokter H.J. Potter (kgf. 271094)
Scheffer, Vaandrig Johan Wouter Scheffer (kgf. 271598)
Schagen, Sergeant A.W.G. Schagen (kgf. 105379)
Schoens, Matroos W.H. Schoens (kgf. 271795)
Vermeer, 2e Luitenant Martinus Vermeer (kgf. 30281 en 271602)
Voesten, Majoor aalmoezenier W.G.H. Voesten, (kgf. 98489)
Wit, 1e Luitenant Willem de Wit (kgf. 271799)

4. Van Den Haag naar Amersfoort.

Vrijdag 4-8-1944
Eerste vrijdag van de maand. Een dag van gevoelens, een voorgevoel als dat er iets boven mijn hoofd hing en er iets ernstigs ging gebeuren. 's Morgens met Geri en Frits naar de kerk, daarna Geri, Frits, Hennie en Josephientje naar de speelplaats gebracht, om nadien met Lies, mijn vrouw en Jipie de jongste, de dag door te brengen bij de familie Beijersbergen, waar ik niet op mijn gemak zat. Mijn gevoelens dwongen mij om naar mijn ouders te gaan. 's Avonds om 19.30 uur werd ik in de Eliasstraat (mijn onderduikadres lag aan het Eliasplein) door zeven boeven en landverraders van de Landwacht gegrepen. Naar mijn persoonsbewijs werd niet eens gevraagd. Zo werd ik via de Rijswijkscheweg overgebracht naar het politiebureau Huijgenspark in Den Haag. Voor het overbrengen liepen er twee landwachters voor mij, de commandant en nog een naast mij. Drie boeven achter mij met het geweer in de aanslag. De commandant voegde eraan toe, indien ik weg zou lopen, zij mij neer zouden schieten (wat een helden). Ik vertelde hem, dat er een andere tijd kwam en dat ik hun dan kwam halen, maar dat zij dan nooit meer terug-kwamen. Ik kreeg een duw en moest mijn mond gehouden. Het publiek langs de weg, het waren er velen, want het was mooi weer, stond te kijken maar hulp kwam niet opdagen. Een mooi stelletje Hollanders, wat men noemt lafaards.
Om 20.00 uur kwam ik op het politiebureau aan en werd ik ontvangen door een inspecteur die van de verkeerde kant was. Ik moest alles afgeven en werd op 23.30 uur in een cel gebracht, waar ik een vreselijke nacht heb gehad en niet geslapen heb. Een agent van de politie was zo goed om naar mijn huis te gaan en het mijn vrouw mee te delen.

Zaterdag 5-8-1944
's Morgens kwam de agent met wat brood en suiker, die mijn vrouw hem had meegegeven.
Ik heb hem gevraagd of hij naar mijn vrouw wilde gaan, (om haar te vragen) of zij bij mij langs zou willen komen en wat eten mee wilde brengen, maar wel voor 15.00 uur (wie ik zag, niemand, een grote strop voor mij). Om 08.00 uur uit de cel gehaald, koffie gekregen en naar de wacht gebracht. Om 13.00 uur een schaaltje middageten gekregen (niet opgegeten). Om 15.00 uur werd ik weer voorgeleid bij de inspecteur. Daar kreeg ik mijn spullen weer terug. Toen dit gebeurd was, werd mij een stok met twee stevige riemen tussen mijn benen vastgebonden voor het geval dat ik weg zou lopen, maar achteraf blijkt dat dit helemaal niet gemogen had. Daar heb ik nadien ook direct werk van gemaakt. Ik werd weggeleid door twe jonge agenten.
Wij moesten met lijn 9 om overgebracht te worden naar de veldgendarmerie. Toen wij bij lijn 9 stonden te wachten, zag ik op het Rijswijksche Plein een bekende op de fiets en wel de Heer van der Stap uit Rijswijk (zh).
Ik wenkte hem om het mijn vrouw te vertellen, maar hij kon niet bij mij komen (dat was een grote strop voor mij). Ongeveer 15.30 uur kwamen wij op het Lange Voorhout 48 aan, waar het bureau van de veldgendarmerie was gevestigd. Daar heb ik tot 17.30 uur zitten wachten. Ik wist nog niet wat er boven mijn hoofd hing. De commandant nam mij een verhoor af en toen kwam de aap uit de mouw: ik was krijgsgevangene gegrepen.
Overgebracht met een luxewagentje en nog twee gevangenen, waarvan één een SS-er. Toen ik het bureau binnenkwam, wie zag ik daar geboeid zitten: de zoon van de adjudant Sluijter, die diende bij de Waffen SS. Tevens ontmoette ik daar Scheffers (Vaandrig Johan Wouter Scheffer (kgf. 271598)), Julianastraat 10 te Rijswijk, oud 26 jaar, in militaire dienst Vaandrig, ook van zijn onderduikadres weggehaald.

Aan mij werd gevraagd, of ik gediend had, maar dat wist hij al, want de papieren waren er. Toen vroeg hij naar een Ausweis bij wie ik werkte en hoeveel kinderen ik had. Nu was de vraag hoe kom ik aan een Ausweis. Ik dacht, daar zullen zij bij mij thuis wel aan werken. Achteraf is gebleken, dat het een mislukking is geworden. Ondertussen werden de weekrantsoenen van de Duitse militairen uitgereikt, onder andere 100 sigaretten, 2 flessen wijn, enz., enz. (om van te watertanden).
Ongeveer 18.00 kwam er een boeren coupé aan. Wij moesten met zijn drieën instappen, plus drie bewakers. We waren ongeboeid. Wij reden naar de Pompstationsweg. Onderweg probeerde Sluijter een praatje te maken en presenteerde een sigaret, maar ik weigerde en gaf hem geen antwoord. Om 18.30 uur kwamen wij in de Kriegs-Wehrmachts Gefängenis aan en werden wij door verschillende posten hartelijk ontvangen.

Gevangenis aan de Pompstationsweg (beeldbank Den Haag).

Na binnenkomst moest ik voor de dokter verschijnen. Daarna mijzelf gebaad. Eerst werd ik ontluisd, daarna ontving ik twee dekens, een laken, een vork, een lepel, een kroes en een bord. Toen werden Scheffer en ik naar cel 51 gebracht. Ik moet zeggen, we werden schappelijk behandeld en behoefden niets af te staan.
Inmiddels was het 20.00 uur geworden. Die dag helemaal niets gegeten. Om 21.00 uur naar bed na eerst verduisterd te hebben. Die nacht heb ik niet geslapen en veel aan huis gedacht. Het was gewoonweg een droom (wij mogen zelfs roken).

<u>Zondag 6-8-1944</u>
Om 06.00 uur opgestaan, bed opmaken, wassen, aankleden en cel schoonmaken. Om 06.30 uur koffie, maar geen eten. We kregen niet eerder wat te eten dan ’s middags om 14.00 uur. Om 10.0 uur luchten op de binnenplaats. Daar ontmoette ik de 2^{e} Luitenant (Martinus) Vermeer (kgf. 30281 en 271602), beroepsofficier, die 5 dagen vast zat. Hij had veel te vertellen. Hij had al een

keer krijgsgevangen gezeten in Polen, maar mocht wegens bijzondere omstandigheden op erewoord naar huis [1]). Toch was hij 's nachts weer van huis gehaald.
Ik had een geweldige honger en kreeg een geweldig maal, aardappelen, rode kool, runderlapje, heerlijke jus, pudding, twee perziken en drie sigaretten (het was een druppel op een gloeiende plaat). Daarna moesten we twee uur luchten en wat ik toen zag was ongelofelijk. Ongeveer 600 tot 700 man Hollandse SS, andere Duitse soldaten, onderofficieren en officieren, mannen van de NSSK, Organisation Todt, SD en vele andere legerkorpsen, die wegens dienstweigering of sabotage gevangengenomen waren. Ook waren er velen, die ter dood veroordeeld waren. Die zaten allemaal in grote leeuwenkooien. Het was een griezelig gezicht. Die 700 man moesten marcheren, oefeningen doen en onder het lopen moesten zij zingen, knielen, en zo wel een half uur lang. Weer anderen moesten het hele terrein afkruipen met hun ellebogen. Wij mochten vrij rondlopen. Onze cel was gemeubileerd met 8 kribben met strozakken, strokussens plus 2 dekens, een lange tafel en acht krukjes, een kiepelton waar wij onze behoeften in moesten doen en die iedere ochtend geleegd werd, twee kleine wasteiltjes en een grote kan voor water, die iedere ochtend en avond gevuld werd. Er waren twee kleine raampjes met ijzeren staven en daarachter prikkeldraad met als uitzicht de Pompstationsweg. Wij hadden het erg warm. Wij werden na het luchten naar onze cel teruggebracht. Daar zaten we weer. Wat een leven was dat. Om 18.00 uur kregen wij 14 dikke sneden Duits zuurbrood met boter (wat ik niet blief), een klein stukje worst en zwarte koffie. De rest van het brood at ik maar helemaal droog op. Die avond is ontzettend langzaam omgegaan en die nacht heb ik weer niet geslapen.

Maandag 7-8-1944
Ik ben om 06.00 uur opgestaan, wassen, aankleden en cel schoonmaken. Om 06.30 uur thee met drie sneetjes brood. Daarna om 08.00 uur naar de kapper om mij te scheren. Van 10.00 tot 11.30 uur worden we gelucht en om 13.00 uur middageten, soep van gort en aardappelen. Om 15.00 uur kreeg ik drie sigaretten en om 18.00 uur vier sneetjes brood met boter, boerenmetworst, koffie, drie pruimen en een peer. Ik heb om 19.00 uur een leesboek gekregen. Om 21.00 uur verduisteren en naar bed.

Dinsdag 8-8-1944
Om 07.30 uur opgestaan, wassen, enz. enz. Om 12.00 uur een blikje met zeekaken. Om 17.00 uur een stuk honing, dan om 21.00 uur koffie. Vervolgens om 21.30 uur verduisteren en naar bed. Niet geslapen.

Woensdag 9-8-1944
Om 06.00 uur opgestaan, wassen, enz. enz.
Ik ben vandaag, het is 08.00 uur, aan mijn dagboek begonnen.
Deze ochtend niet wezen luchten. Om 16.15 uur geroepen voor bezoek. Een goede ontvangst gehad, alle gevers mijn hartelijke dank.

Donderdag 10-8-1944
Om 07.00 uur opgestaan, wassen, enz. enz.

Vrijdag 11-8-1944
Om 06.30 uur opgestaan, wassen, enz. enz.

[1] Uit Nationaal Archief collectie 2.13.98 inv. 85 (Kamerlijsten Stanislau) blijkt dat hij op 5-8-1942 vanuit Oflag XIII-b Langwasser naar Nederland teruggekeerd is en niet in Polen in Stalag 371 Stanislau is geweest.

Zaterdag 12-8-1944
(Ik) zat weer uit te kijken naar mijn vrouw. Het was tussen 14.00 en 15.00 uur en eindelijk, ja daar kwamen zij, Lies mijn vrouw en Jo mijn zuster. Wat was ik blij dat ik ze weer zag en ze hadden weer heel wat lekkers voor mij meegebracht; harde mocca's, verse eierkoeken, lang witbrood. Ik voelde mij net als een klein kind, zo blij was ik. Pakken havermout, gortmout, bakmeel en pudding, enz. heb ik mijn vrouw weer mee teruggegeven, want ik dacht dat kan ik toch niet gebruiken, daar ik het zelf toch niet kon koken. Daar had ik naderhand veel spijt van. Later blijkt echter dat zij het zelf met de kinderen hard kon gebruiken, met het oog op de toenemende toestand. Gelukkiger was ik met het cadeau dat mijn vrouw alvast voor mijn verjaardag had meegebracht, maar wat jammer dat die zegelring mij niet paste. Lies nam hem weer mee terug om hem groter te laten maken. Ik vergeet die laatste zaterdagmiddag nooit; wat was het afscheid zwaar voor mij, want ik wist dat ik mijn vrouw en zuster voorlopig niet meer zou zien. Diezelfde avond nog wisten wij dat we maandagmorgen zouden vertrekken naar Amersfoort. Wat een mistroostige avond. We zijn vroeg naar bed gegaan en die nacht heb ik helemaal niet geslapen.

Zondag 13-8-1944
We moesten om 07.30 uur opstaan om daarna aan ons ontbijt te beginnen, wat mij die ochtend goed heeft gesmaakt daar ik wat vleeswaren had gekregen. Onderhand was het 10.00 uur geworden en werden wij voor de laatste maal 2 uur gelucht. Toen hebben we met ons vijven het gebak opgemaakt dat wij gekregen hadden. Scheffer had een heerlijke taart, een ander had een cake, weer een ander had gevulde koeken en ik had harde mocca's. Wij hebben alles opgegeten totdat we er onpasselijk van werden. Om 14.00 uur kregen we ons galgenmaal bestaande uit snijbonen, aardappelen, runderlapje, heerlijke jus, mokkapudding, pruimen en 3 sigaretten, wat ons weer heerlijk smaakte. Om 15.00 uur werd er nog een zesde man binnengebracht dus we hadden weer veel te praten. Het was onderhand 18.00 uur geworden toen we ons brood met boter, worst en zwarte koffie kregen. Na het eten zijn we onze koffers gaan pakken voor de grote reis, om daarna vroeg naar bed te gaan. Die nacht hebben we geen van alle meer geslapen.

Maandag 14-8-1944
We moesten om 03.30 uur opstaan. Na ons gewassen en gegeten te hebben moesten we onze spullen inleveren en werden we met ons zevenen om 05.00 uur in een kleine cel gebracht. Het was daar erg benauwd en we hebben daar 4 uur lang moeten staan. Om 09.00 uur werden we eruit gelaten en stond voor de poort van de gevangenis onze wagen klaar. Het was een Duitse legerwagen met banken erin. We werden begeleid door tien man van de veldgendarmerie, die zwaarbewapend waren. We reden weg van de Pompstationsweg via de Van Alkemadelaan naar het Staatsspoor, waar we om 09.15 uur aankwamen. Onderhand had ik stiekem een briefje zitten schrijven voor als ik iemand op het station zou zien, maar tot mijn grote spijt zag ik niemand, waar ik ook keek. Ik kon wel huilen, want dat was een tegenvaller voor mij. Toen heb ik de hoop maar opgegeven en het briefje aan een vreemde heer gegeven in de hoop dat het wel doorgegeven zou worden. Van die persoon kreeg ik sigaretten. We moesten de Wehrmachtscoupé in en reden in een stuk door naar Amersfoort. Daar moesten we een uur wachten op de tram naar Zeist. Terwijl wij stonden te wachten kwam er een dame naar ons toe en we kregen de man Fl. 30.=. Om 12.15 uur kwamen we aan bij de Waterlookazerne en werden we op het bureau ontvangen door Hauptmann Claus. We moesten een vragenlijst invullen en ik moest mijn paspoort inleveren (nr. CV 41-409918). Daarna werden we bij de vertrouwensman

gebracht. Die bleek met een Blitzmädel getrouwd te zijn, dus van de verkeerde kant, wat we al gauw door hadden daar de foto's bij hem op tafel stonden. Luitenant Vermeer en Scheffer moesten naar boven. Die kwamen bij de officieren. De rest kreeg een hele kamer. Ik werd aangesteld als kameroudste. Het begin was al goed, daar het middageten net op was, dus moesten we met eten wachten tot de avond. Er waren al ruim honderd krijgsgevangenen en wij hoorden al dat er donderdag 17 augustus (1944) een trein naar Mühlberg ging. De middag verliep met het een en ander in ontvangst te nemen. Een emaillen schaal, kroes, vork, lepel en dekens had ik niet nodig, daar ik die al zelf bij me had.

Ook moest hij hier zijn Nederlandse geld (10,50 gulden) inleveren.

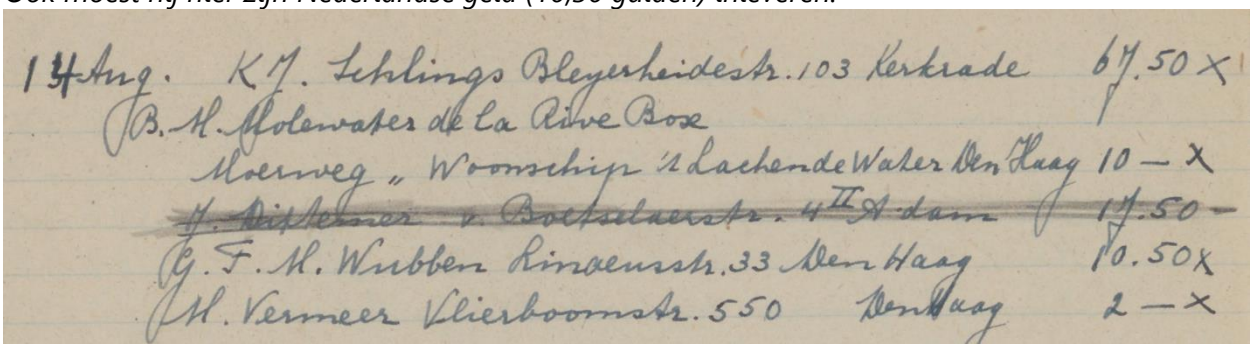
14 Aug. K.J. Lehlings Bleyerheidestr. 103 Kerkrade 67.50 X
B.H. Molenwater de La Rive Bosz
Moerweg „ Woonschip 't Lachende Water Den Haag 10 — X
~~H. Dijkstra v. Boetselaerstr. 4 II A-dam 17.50 —~~
G.F.H. Wubben Linaeusstr. 33 Den Haag 10.50 X
H. Vermeer Vlierboomstr. 550 Den Haag 2 — X

Archief Eemland, 0116-9-AM_Nefkens inv. 13.

Ik had al gauw gezien dat wij meer vrijheid genoten dan in de Kriegswehrmacht-Gefangenis. Om 19.00 uur werden wij een uur gelucht. Daar ontmoette ik een paar kennissen uit dienst. 's Avonds hebben we nog wat zitten kaarten en om 22.30 uur moesten wij op bed liggen.
Van 14 augustus tot en met 5 september heb ik in de Waterlookazerne doorgebracht. Daarvan zal ik het een en ander vertellen wat ik daar heb meegemaakt. Wij kregen iedere dag wat van het Nederlandse Rode Kruis; witbrood, boter en melk. Daarnaast kregen we een paling, worst, kaas, jam, sigaretten, tabak, honing, kaartspelen, lucifers, scheermesjes, zakspiegeltjes, scheerzeep, toiletzeep, enz., enz. 's Zondags was het rustdag. Iedere middag tussen 14.00 en 15.00 uur en zaterdagochtend van 10.00 tot 11.00 uur mochten er pakketten bezorgd worden. Dat was ons grootste verlangen. We waren net kleine kinderen. Een kind kon met Sint-Nicolaas niet blijer zijn, dan wij.

<u>Dinsdag 15-8-1944</u>
We hebben een geweldig bombardement meegemaakt door 500 vliegtuigen op Soesterberg. Daar lagen we vlakbij. De kazerne stond gewoon te schudden en een schuilkelder hadden we niet. Wat hebben we een angst gehad. Twee vliegtuigen werden er naar beneden geschoten en de bemanningen zag je met valschermen naar beneden komen. Diezelfde nacht hadden wij weer luchtalarm en moesten allemaal uit ons bed.

<u>Woensdag 16-8-1944</u>
Vandaag is het de grote dag; er moest over mij beslist worden. Ik moest 's middags om 15.00 uur bij de Hauptmann komen. Als eerste vroeg hij naar mijn Ausweis. Ik vertelde hem dat daarvoor gezorgd werd. Toen vroeg hij mij wat ik mankeerde. Ik vertelde hem wat voor gebreken ik had. Ondertussen stond ik te beven als een juffershondje. Er werd over mij beraadslaagd. Het besluit was, dat ik een transport overbleef en onderzocht moest worden door de dokter. Ik was weer vol goede moed. Om 17.00 uur kwam zuster Nefkens met een wagen vol pakken. Ik als kameroudste kreeg voor veertien man pakketten. Een pakket beston uit; 6 rol

biskwi, 1 pond suiker, 1 worst, 1 pak sanovite, 1 ontbijtkoek, 1 pakje smeerkaas, ½ pond melkpoeder,5 pakjes soep, 1 pak kunsthoning, 1 blik jam, 1 pond groene erwten, 1 pond bruine bonen, 1 pond kapucijners, ½ pond suikerwerken, 200 gram vet, 40 gram tabak, 2 doosjes sigaretten, 1 stel ondergoed, 1 handdoek, 1 paar sokken, 2 rol pepermunt en 24 sneden brood belegd met vlees en kaas. Het was iets geweldigs. Diezelfde avond was het een herrie en een drukte van jewelste voor diegenen die de volgende morgen op transport naar Duitsland moesten. Twee man mochten naar huis en vier man bleven een transport over. De rest in totaal zeventig man moesten naar Mühlberg. Door de jongens werd volop gepakt voor de grote reis.

Donderdag 17-8-1944
Vandaag is het mijn verjaardag. We moesten om 05.00 uur opstaan. We hadden die nacht helemaal niet geslapen. Na van alle jongens afscheid genomen te hebben was alles om 08.00 uur van de kamer af en op weg naar Duitsland. Daarna hebben we alle kamers schoongemaakt. ’s Middags hadden we met zijn vieren een best maal met een grote bal gehakt erbij. Diezelfde middag kwamen er 2 nieuwe krijgsgevangenen bij. ’s Avonds kreeg ik mijn eerste pakketje. Daar was ik erg mee in mijn schik en vooral wat betreft de zegelring van mijn vrouw. En dat precies op mijn verjaardag! Dat vond ik geweldig fijn. Deze donderdag is een bijzonder beroerde dag voor mij geweest. Voor de tweede achtereenvolgende maal zat ik op mijn verjaardag gevangen en dat kon ik maar niet van mij afzetten. Als een klein kind kon ik wel huilen. Wat was ik blij dat die dag om was. We gingen vroeg naar bed, want we waren moe. Zo verliep de ene dag na de andere. Ieder dag kwamen er nieuwe gevangenen bij. Het spannendste ogenblik ware de uren als er pakketten binnengebracht werden. Ik heb wat betreft brieven en pakketten niet te klagen gehad. Ze hebben zeer goed voor mij gezorgd. Er waren erbij die totaal niets kregen. Dat vonden wij verschrikkelijk. Deze jongens liepen wij van onze pakketten meedelen.
Op den duur zaten wij zo vol vlooien, dat het bijna niet meer te houden was. Op een ochtend ving ik er 68. De grootste ramp was dat door de krijgsgevangenen luizen werden meegebracht. Dat werd zo erg dat de commandant gelastte dat wij ontluisd moesten worden.

Woensdag 30-8-1944
We werden ontluisd in de ontluizingscellen van Amersfoort. Onder de bedrijven door heeft een Amsterdammer kans gezien te ontvluchten. Dat heeft heel wat voeten in de aarde gebracht.
De gehele kazerne stond op zijn kop. Ondertussen dat wij naar de ontluizingscellen waren (dit heeft 7 uur geduurd) werden ook de kamers ontluisd en alle strozakken verbrand. Toen wij weer in onze kamers kwamen was alles gereinigd en hadden we nieuwe strozakken. Ik heb lekker geslapen die nacht. Die dag werden ook extra pakketten van het Rode Kruis gebracht, vanwege de viering van het Koninginnefeest. Het pakket bestond uit; 10 pakken bakmeel, 10 eieren, 10 pakjes boter, 10 stukken spek, een kist jam, 10 broden, paling, 10 flessen melk, limonade, 2 kilo suiker, sigaretten, shag, ontbijtkoeken, honing en vanillesuiker. Die hoeveelheid voor elke kamer. We hadden onderling afgesproken, dat wij er een groot feest van zouden maken en dat is ook gebeurd. Om19.00 uur zijn er 2 van onze kamer begonnen met pannenkoeken bakken. Enfin, we hebben een geweldige dag gehad die wij in geen dagen hebben meegemaakt.

Donderdag 31-8-1944 t/m Zaterdag 2-9-1944
Geen bijzonderheden.

Zondag 3-9-1944

De laatste zondag dat wij in Amersfoort waren hebben we nog een groot bombardement meegemaakt. Ik dacht dat onze laatste seconden geteld waren; wat heb ik een angst uitgestaan. Het droevigste is, dat wij opgesloten waren en dat wij er niet uit konden. De bommen vielen links en rechts van ons neer. De gehele kazerne stond te dreunen. 's Avonds zijn we maar vroeg naar bed gegaan, want de andere ochtend zou Hauptmann Claus ons weer verhoren.

Maandag 4-9-1944

Om 06.00 uur stond de gehele kazerne op zijn kop, omdat Hauptmann Claus zou komen. Het was gewoon een gekkenhuis zo bang zijn die militairen voor de commandant. Om 09.00 uur begon het verhoor. Ik was nummer 5. Ik had moed, want van de eerste 4 gingen er al 2 naar huis. Toen ik moest voorkomen was weer de eerste vraag die mij werd gesteld, of ik mij gemeld had. Daarna vroeg hij naar een Ausweis en bij wie ik werkte. Ja en daar stond ik met mijn mond vol tanden. Ik vertelde hem da mijn Ausweis door mijn vrouw naar zijn kantoor was gestuurd, maar hij had hem niet ontvangen zei hij. Ik gooide het daarna op mijn gebreken, maar toen werd hij kwaad en moest ik weg. Ik zou nog wel van hem horen. Van de 117 zijn er maar 4 naar huis gestuurd. Twee mochten er overblijven, maar ik was nog een twijfelgeval. 's Avonds om 18.00 uur werd het bekend gemaakt en tot mijn spijt was ik er ook bij. Het beroerdste was, dat we plotseling de volgende morgen al op transport moesten. Dat was de grootste klap die ik in mijn leven heb meegemaakt. Ik wist beslist niet hoe ik het had. Ik was er gewoon beduusd van. Dat was een avond om nooit te vergeten. Een pakketje of een brief zou ik niet meer krijgen. Dat is een strop voor mij en wegens het plotselinge vertrek kregen we ook geen pakket meer van het Rode Kruis. Daar zaten we nu met de gebakken peren; er was niets aan te doen. Die avond hadden we het druk met inpakken en sliepen dan ook laat in. Er is die avond weinig onder elkaar gesproken; iedereen was onder de indruk. Op het allerlaatste moment heb ik nog een verzoek ingediend om alsnog vrijstelling van krijgsgevangenschap te krijgen. Daarom stond vermeld:

1. wegens mijn vijf kinderen beneden de 10 jaar,
2. wegens zwakte van mijn vrouw,
3. wegens drie maal afkeuring door de arbeidsbeurs,
4. wegens mijn persoonlijke gebreken.

Het verzoek zat goed in elkaar. Ik heb het verzoekschrift aan onze vertrouwensman gegeven. Die landverrader heeft het verscheurd en in de kachel gegooid. Ik weet pertinent zeker, dat ik daar op vrij gekomen zou zijn. De laatste avond voor ons vertrek mochten wij nog een brief naar huis schrijven.

5. Van Amersfoort naar Mühlberg

Dinsdag 5-9-1944 [2])
We moesten op 05.00 uur opstaan. Het was een herrie van jewelste. Na eerst nog gegeten en gedronken te hebben, hebben wij het laatste wat er nog was ingepakt en stonden wij klaar om gevisiteerd te worden. Inmiddels was het 07.00 uur geworden en waren er verschillende van ons gevisiteerd, toen ik geroepen werd om nog voor de dokter te verschijnen. Ik had weer hoop om afgekeurd te worden. Maar ook dit liep op niets uit, want de dokter, een jong broekie van ongeveer 28 jaar en een vreselijke partijman, vertelde mij dat ik wel in Duitsland geopereerd kon worden. Nu, daar prakkiseerde ik niet over. Deze hoop ging in rook op. Om 08.00 uur stonden we klaar voor vertrek. We kregen de man een hele kug, een stuk leverworst en een kluit boter. Dat was alles wat wij meekregen. Om 08.30 uur werden wij als beesten naar de wagons gevoerd en erin gegooid. Wij konden ons neervlijen op een klein laagje stro. De zware deur ging dicht, met grote zware kettingen en een grote ijzeren staaf werd de wagon verder afgesloten. In de wagon stond een houten tonnetje met wat Maaszand en daar moesten wij onze behoeften in doen. Verder waren er 5 raampjes, bespannen met prikkeldraad. In iedere wagon zaten ongeveer 36 man plus 2 wachtposten die ons moesten bewaken. Ik zat in de achterste wagon van het gehele transport. Daar lagen wij nu gevangen als leeuwen in een kooi.
Nu was het wachten op het vertrek. Ongeveer 11.00 uur 's morgens werden wij aangekoppeld en reden wij naar station Amersfoort. Wij waren aangekoppeld achter een trein met geëvacueerde Duitsers; gevluchte NSB'ers met vrouw en kinderen. Onze hele bagage werd ondergebracht in een aparte wagon. Alleen wat wij voor het gebruik tijdens de reis nodig hadden, mochten wij bij ons houden. Van het Nederlandse Rode Kruis werd er nog het een en ander voor ons ingeladen zoals brood, vlees, sigaretten, tabak, appels, peren en nog meer snuisterijen. Daarbij was er voor ieder nog een pakket, wat naderhand allemaal gestolen bleek te zijn. Ook uit onze koffers hebben de schooiers al het blik en etenswaar gestolen, zodat wij totaal met niks in Mühlberg aankwamen. Om precies 12.00 uur in de middag ging de trein rollen en werden wij met een grote ovatie van het Nederlandse volk uitgeleide gedaan, waarbij wij tegen de zin van de posten onze vaderlandse liederen zongen. Het was een indrukkend moment.
Ik kon niet meezingen, want ik stond te huilen als een klein kind, zo ontroerend was het vertrek uit Amersfoort. Al gauw beleefden wij onze eerste sensatie, namelijk tussen de treincoupés en de wagons was een wagon gekoppeld met afweergeschut erop en dat deed ons al angstig aan. Halverwege Amersfoort en Apeldoorn kwamen er Engelse jagers opduiken. Wij zaten rustig te kaarten toen wij om ongeveer 13.00 uur werden opgeschrikt door mitrailleurs die op onze trein schoten[3]). We vlogen tegen elkaar op en doken op de grond om bescherming te zoeken. Daar begon het afweergeschut te vuren. Wij zaten in doodsangst. Ik heb zeker al 100 Weesgegroetjes gebeden en dacht maar aan mijn vrouw en kinderen, die zie ik nooit meer terug.
We schreeuwden en brulden allemaal door elkaar: "deuren open"; we moesten eruit!
Na ongeveer 5 minuten gingen de deuren inderdaad open, maar alleen de posten mochten eruit. Wij moesten blijven zitten. Wat een angst beleefden wij. We gingen met zijn allen voor de raampjes staan, om te kijken of wij wat konden zien. En ja, daar zagen we ze vliegen. Op een gegeven moment draaiden ze om en kwamen recht op ons af. Wat er zicht toen in de wagon afspeelde was niet te beschrijven. We hoorden de kogels fluiten en het afweer(geschut) er

[2] Deze dag zou later bekend staan onder "Dolle Dinsdag".
[3] Deze trein werd beschoten ter hoogte van Assel. Er werden op deze dag op meerdere plaatsen in Nederland (onder meer bij Schalkwijk, Halfweg, Hoogeveen) treinen beschoten omdat werd aangenomen dat ze vooral vluchtende Duitsers en NSB'ers vervoerden. Zie "*Het spoorwegbedrijf in oorlogstijd, 1939-'45*" door ing. C. Huurman (2001).

doorheen schieten. Het was gewoonweg een paniek. Toen het voorbij was hoorden wij vrouwen brullen en kinderen schreeuwen. Weer brulden wij om het openen van de deuren, maar nee hoor, geen antwoord.
We wisten gewoonweg geen raad, we waren door het dolle heen. Na verloop van een half uur was alles weer rustig geworden. De vliegtuigen waren verdwenen. Alleen hoorden wij het gekerm van de gewonden. Toen werd plotseling de deur open gemaakt. De posten bleven ervoor staan. We hadden een dokter bij ons en deze werd erbij geroepen voor hulp, wat hij ook deed. Na verloop van 2 uur kwam de dokter terug. Hij weigerde verband te geven, daar hij zei dat dit voor de krijgsgevangenen was en gaf het niet. Toen vertelde hij wat er allemaal was gebeurd. Er waren 2 Hollandse machinisten, 12 vrouwen, 18 kinderen en 24 mannen gedood, 30 zwaar en 40 licht gewonden. De trein was gewoonweg doorzeefd. Onze wagon had gelukkig nog geen splinter, dus daar waren wij goed vanaf gekomen. Maar wat een angst hebben wij daar beleefd. Na verloop van 6 uren, werden wij naar Apeldoorn gebracht en werden door het Nederlandse volk danig toegejuicht. Ook het Nederlandse Rode Kruis was aanwezig. Direct werd er naar ons geïnformeerd, of er bij ons nog slachtoffers waren. Van alle kanten wilden zij ons wat brengen. Van oude van dagen tot kleine kinderen hielpen mee. Zelfs wagens met stro, sigaretten, tabak, vlees, boter, brood, ontbijtkoeken, suiker, jam, enz., enz. Maar dit alles werd door de bandieten geweigerd, wat een teleurstelling was dat voor ons. Direct werd het standrecht afgekondigd en moest alles om 19.00 uur binnen zijn. Er waren vrouwen die toch doorliepen om ons wat te brengen. Die zijn beschoten. De een werd in de arm en de ander in haar been geraakt. Kermend en schreeuwend vielen zij neer. Hadden wij toen maar los kunnen breken, wij waren er beslist op af gegaan, zo woest waren wij op dat moment. Het was een herrie en een geschiet van jewelste. Het was maar goed dat op dit moment de posten uit de wagons waren, want wij hadden ze beslist overvallen. Daar had geen spaan van hun en van ons overgebleven. Van lieverlee werd het stil en werden wij op een dood spoor gezet. Die nacht heb ik niet geslapen. Op diezelfde lijn is er 's avonds om 19.00 uur weer een trein vol met gevluchte Duitsers en NSB'ers beschoten. Daar waren ruim 100 doden bij. 's Nachts om 04.00 uur op dezelfde lijn weer een groot transport met Duitsers en NSB'ers. Van dit transport is alles in de soep gebombardeerd, daar is totaal niets van overgebleven [4]). Van dit uur af heb ik geen Hollandse trein meer gezien, terwijl wij toch 2 dagen in Apeldoorn hebben gestaan. De stationschef was een geschikte vent, die alle mogelijke moeite deed om ons hier te houden. Het station stond vol met Duitse vrouwen, kinderen en NSB-families, allemaal gepakt en gezakt. Zij konden niet weg, want er reden geen treinen.

Woensdag 6-9-1944
's Morgens om 11.00 uur kwam het Apeldoornse Rode Kruis met middageten en dat werd zowaar toegestaan. Het smaakte geweldig en het was knap vet. We konden het die dag niet eens op. 's Avonds om ongeveer 18.00 uur werden vlak bij ons 2 landwachters door het verzet doodgeschoten. Er ging een geweldig hoera op, dat kun je begrijpen.

Donderdag 7-9-1944
Om 11.00 uur kregen we weer middageten van het Rode Kruis. Nog steeds reden er geen treinen. Het station werd hoe langer hoe voller met vluchtelingen. Tegen 20.00 uur kwam de eerste trein binnenrollen. Daarvoor een Duitse locomotief, dus Nederlandse locomotieven waren er niet meer.

4 Deze trein werd beschoten tussen Barneveld en Stroe en brandde geheel uit. Hierbij vielen naar schatting 100 doden.

Vrijdag 8-9-1944
Om 08.00 uur reden wij Apeldoorn uit richting Almelo. De uitgeleiding van het Apeldoornse volk was gewoonweg geweldig. Weer zongen wij onze vaderlandse liederen en zo namen wij afscheid van Apeldoorn. Om 10.00 uur, het was mooi weer, reden wij ongeveer 2 Km van Almelo. Ik stond toevallig door het achterraampje naar buiten te kijken. Plotseling zag ik 5 man van ons transport lans de rand van de spoorbaan springen (4 onderofficieren en 1 luitenant). Ze doken weg in het korenveld. Direct daarop werd de trein tot stilstand gebracht en sprongen SS-mannen uit de trein en liepen al schietend met automatische pistolen de gevluchte krijgs-gevangenen achterna. Het was me een lawaai van jewelste. Maar terwijl zij de gevluchte gevangenen achterna zaten, ging tot overmaat van ramp de trein weer aan het rijden en stopte op het station van Almelo. Daar zagen wij de SS-mannen weer terug komen hollen. Op het station was het een geschreeuw en gebrul van jewelste. Ze stonden elkaar uit te schelden, het was gewoonweg niet mooi meer. Ineens werden onze deuren opengegooid en brulden ze ons toe dat wij moesten blijven zitten. Diegenen die voor een van de raampjes tevoorschijn kwam werd onmiddellijk doodgeschoten. Wij zaten allen te sidderen en te beven, maar de gevluchte gevangenen waren en bleven weg. Ze hadden ze niet meer te pakken kunnen krijgen. Na verloop van een uur ging de trein weer verder en kwamen we om 15.00 uur in Bad Bentheim aan. Daar heeft ons leven aan een zijden draad gehangen. Zo gauw de trein tot stilstand was gebracht, werden wij overvallen door een stelletje zatgezopen SS-boeven, met een dolk in hun bek. In de ene hand een pistool en in de andere een handgranaat. Ze brulden en schreeuwden dat wij partizanen (verzetstrijders) waren en hun kameraden hadden gedood.
De sigaret die ik zat te roken werd uit mijn mond geslagen, de kaarten uit mijn handen gerukt. Wij werden een voor een in een hoek gesmeten. Ach wat er toen in mij omging is met geen pen te beschrijven. We waren allen in de wieken geslagen en schreeuwden door elkaar om vrouw en kinderen. Het was gewoonweg een paniek. Ze stonden met die handgranaten te zwaaien, ieder ogenblik dachten wij dat er een in de wagon gegooid zou worden en het geheel de lucht in zou springen. Wij durfden geen van allen op te kijken wat er om ons heen gebeurde. We hoorden niets anders dan gebrul en geschreeuw, totdat plotseling de commandant eraan te pas kwam. Onderwijl kregen we andere posten in onze wagon. Tot grote blijdschap van ons allen ging de trein 5 minuten daarna aan het rijden. We waren ongeveer 500 m verder, toen wij een ontploffing hoorden. We keken allen uit de raampjes en tot onze grote schik zagen we dat de rails waar wij zoeven hadden gestaan, de lucht in waren gevlogen. Wat was er nu gebeurd? De boeven hadden dynamiet onder onze wagon gegooid, om ons op die manier van het leven te beroven. Wat waren wij naderhand dankbaar dat God ons daarvoor behoed heeft. Ik heb in stilte een extra rozenhoedje gebeden uit dankbaarheid voor het behoud van mijn leven. De nieuwe wachtposten waren Oostenrijkers en geschikte mensen. Zij vertelden ons, dat bij onze officieren alle koffers naar buiten waren gesmeten. Dat zij ontzettend slaag hadden gehad en dat er een rapport was opgemaakt hoe het kwam dat wij werden overvallen. Wij hadden een Kolonel van de Marine bij ons, een man van 65 jaar, die zijn gehele gebit hadden de boeven uit zijn mond geslagen[5]). Bij een Kapitein van de Artillerie hadden zij zijn benen stuk geslagen. Nee, het was gewoonweg niet mooi meer. Gelukkig voor de officieren dat zij een dokter en verband bij zich hadden, die hen ten minste kon helpen. Later werden zij per brancard naar een Lazarett in Mühlberg gebracht. In Bad Bentheim was er een paar uur geleden een troepentransport uit Amsterdam aangekomen. Deze is tussen Amsterdam en Amersfoort ook door Engelse vliegtuigen beschoten en tot stilstand gebracht. Toen die trein stil stond, zijn zij overvallen door

5 Bijna zeker wordt hier de 56 jaar oude Kapitein ter Zee J.A. Kruijs (kgf. 271673) bedoeld. Volgens een verslag van de gebeurtenissen van de hand van J.A. Kruijs d.d. 10 september 1944, zou hij alleen tegen de grond zijn geslagen.

Hollandse partizanen en zijn er 400 man van hen gedood. Wij waren zo van streek, dat ik twee slaappoeders heb ingenomen en pas wakker werd toen zij op het einde van onze emotionele en sensationele reis waren. Af en toe riepen zij mij wakker om de verwoestingen te laten zien van verschillende steden waar wij door gingen. Nu het was vreselijk. Daar is Rotterdam niets bij vergeleken. Onze reis ging (per spoor) over Bad Bentheim, Minden, Bückeburg, Stadthagen, Wunstorf, Hannover, Lehrte, Peine, Siersse, Vechelde, Braunschweig, Maagdenburg, (*Rosslau, Dessau, Delitzsch*), Leipzig, (*Taucha, Torgau*), Neuburxdorf, (en te voet naar) Mühlberg.

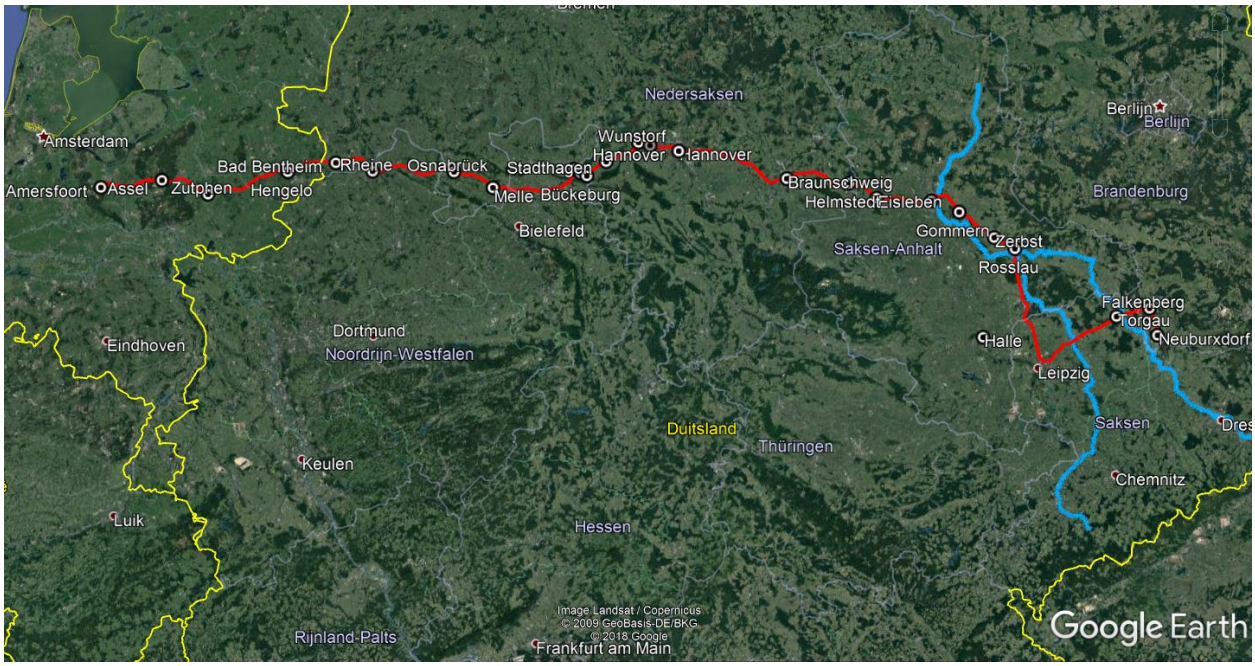

De treinreis van Amersfoort naar Neuburxdorf
(reconstructie E. van der Most op een ondergrond van Google Earth 2018)

6. Stalag IV-b Mühlberg

Zaterdag 9-9-1944
Om 10.00 uur kwamen wij dan in Neuburxdorf aan. Onze grote koffers gingen op een wagen bespannen door 3 ossen. Daarachter sukkelden wij en moesten ongeveer 9 Km lopen. We waren doodop toen we in het kamp aankwamen. Ik stond te beven van de honger. Na verloop van een uur wachten, werden wij als eerste gevisiteerd en moesten ons burgergoed afgeven. Die zouden zij via het Rode Kruis naar mijn huis opsturen. Of het ooit aan zou komen ben ik werkelijk benieuwd naar. Tijdens het wachten kreeg ik mijn eerste Engelse sigaret. Wat was dat een traktatie. Nar het visiteren moesten wij ontluisd worden. Daarna moesten wij allemaal ingeschreven worden en werd er van ons een foto gemaakt. Dat heeft zeker wel 4 uur in beslag genomen. Tijdens dat wachten heb ik mijn eerste Engelse voetbalwedstrijd gezien; het was werkelijk interessant. Nog steeds hadden wij niets te eten gehad en wat had ik een honger.
Na ingeschreven te zijn moesten we naar een kledingmagazijn. Nu kreeg ik wat moois aan; een oude groene broek met stukken erin, een vieze vuile veldmuts, een paar klompen en een herkenningsplaatje, nummer **271695**.

Het herkenningsplaatje met nummer 271695 (NIMH)

Ik leek wel een vieze bedelaar met een baard van een week. Ik was werkelijk bang van mezelf. Onder al die bedrijven door hadden we maar een paar Hollanders gezien en dachten wij niet anders dan dat we hier in de barakken ondergebracht werden. Maar we vergisten ons deerlijk. Het was intussen al 18.00 uur geworden toen wij weer op stap gingen en nog steeds geen eten hadden gehad. Ik kon haast niet meer lopen, zo ontzettend moe was ik en beroerd van de honger. Ik dacht nergens aan als alleen aan huis. Na ongeveer 3 Km gelopen te hebben kwamen wij dan ongeveer 19.30 uur in het Hollandse kamp aan. Het bleken allemaal tenten te zijn, dat viel ons bar tegen. [6])
Wij werden door de Hollanders hartelijk ontvangen en ik zag al direct verschillende bekenden uit mijn dienstjaren. Het was een gepraat van jewelste; hoe het in Holland was en hoe het in Den Haag verging, enz., enz. Ik had die avond geen lust meer om te praten en ik zei hun dat zij morgen, zondag, maar terug moesten komen. Dat vonden ze natuurlijk best, want ze zagen wel dat wij vermoeid waren.

6 Ze werden tijdelijk ondergebracht in het zogenaamde Schaftlager, een tentenkamp dat ten westen van het hoofdkamp lag. Daar bevonden zich in september 1944 circa 1.300 Nederlandse krijgsgevangenen.

De commandant van het Hollandse tentenkamp was een Schipper, zo werd hij tenminste genoemd, die zorgde dat wij op de plaats van bestemming kwamen.
We werden in verschillende tenten ondergebracht. Ik en nog 5 van mijn beste kameraden werden ondergebracht in tent nummer 1. Daar lagen wij met 400 man. Zo had men 5 grote tenten plus een kleine barak voor de Aalmoezenier en de dokter, de tentchef was een Sergeant 1ste klas G.H. ten Dam (kgf. 104048). Onze vertrouwensman was Sergeant A.W.G. Schagen (kgf. 105379).

Het Schaftlager (tekening Wim van Hooff)

Bij al die grote tenten hadden wij nog een zogenaamde keuken, bestaande uit 3 schotten met daarin een groot fornuis, waaraan 2 koks verbonden waren. Eens in de 5 dagen konden wij dan koken. Zodoende hadden zij allemaal eigen kacheltjes gemaakt, bijzonder handig dus. Zo konden wij toch iedere dag koken en braden, maar het was een getob van jewelste, daar er geen tafels of banken waren. Onze behoeften moesten wij doen op de knobbel, zo'n half uur lopen. Deze bestond uit een paar balken midden in de open lucht. Het was een vieze boel. Ook moesten wij ons wassen op het open veld onder 1 pomp, waar wij tevens ook onze andere boel moesten wassen. Wat een geknoei en gededder was dat. Ook in de open lucht, tegen de barak van de Aalmoezenier, was een altaar gemaakt. De beschildering daarvan was zeer mooi en door de jongens zelf gemaakt. Onze Aalmoezenier was Pater dokter Voedster (bedoeld is Majoor aalmoezenier W.G.H. Voesten (kgf. 98489) uit Limburg, een zeer vriendelijke en goede man, een prachtpredikant. Toen ik in mijn tent aankwam werd mij een plaatsje aangewezen waar ik moest slapen, eten en drinken. Het was harde zandgrond waarop een beetje houtwol lag. Wat was mij nu toch overkomen? Ik voelde mij zo ontzettend ellendig en verlaten, dat ik het wel uit kon brullen. Ik kreeg eindelijk het was ongeveer 21.00 uur geworden, een stuk Duitse kug, zo oud als de weg naar Kralingen, maar dat mocht niet hinderen, want ik had een geweldige honger. Ik kreeg ook nog van een kameraad een kopje chocolade en dat was geweldig fijn. Het ontbijt was gauw verorberd. Ik kreeg gelukkig nog 2 dekens bij en ben ik dan eindelijk gaan proberen om te slapen. Het wou eerst niet vlotten, daar ik zo hard lag. Eindelijk was ik in slaap gevallen.

De enige waterpomp in het Schaftlager (tekening Wim van Hooff)

Zondag 10-9-1944
's Morgens om 04.00 uur werd ik wakker van de kou en heb toen niet meer geslapen. Om 06.00 uur moesten wij opstaan, want om 06.30 uur was er appèl. Ik ben om 07.00 uur naar de Hoogmis gegaan, waaronder de Heilige Communie. Ook werd er gepreekt en zo mooi!
De eerste zondagochtend; een ontbijt had ik niet gehad en ik dacht steeds maar aan huis. Omdat ik het thuis zo goed had viel mij dit zo ontzetten tegen. Wat een armoe.
Diezelfde ochtend werd ik door 2 Hagenaars uitgenodigd om koffie bij hun te komen drinken, wat ik ook gedaan heb. Wat hebben ze mij goed onthaald. Ik kreeg 2 bakjes heerlijke vooroorlogse koffie met een hele rol Hollandse biskwi erbij. Dat smaakte mij geweldig. Ik heb daar ongeveer 3 uur gezellig zitten babbelen over alles wat ik had meegemaakt. Toen ik weer wegging kreeg ik nog een blikje appelstroop en een rol biskwi mee. Dat vond ik aardig van hen.
Tot 19 september 1944 heb ik in het tentenkamp doorgebracht en daar heb ik veel lief en leed meegemaakt. Onder andere het middageten was gewoonweg niet te eten, zoals brandnetelsoep, pompoensoep. Af en toe kregen we een bordje pap, iedere middag pelkartoffels. Wat een werk was dat, je moest eerst je aardappelen pellen en daarna bakken. Dat ging zo iedere middag. Op het laatst werd je nog eens een gebakken aardappel.
De meeste jongens waren bruin van het zonnebaden, want het was er af en toe knap heet.
Ik heb mij in de elf dagen dat ik in het tentenkamp heb doorgebracht knap verveeld.

Maandag 11-9-1944
Geen bijzonderheden.

Dinsdag 12-9-1944
We kregen 20 sigaretten en een blikje pork en beans.

Woensdag 13-9-1944
Geen bijzonderheden.

Donderdag 14-9-1944
Vandaag 1 pond boter, blikje corned beaf en een blikje pork en beans gekregen.

Vrijdag 15-9-1944
(Vandaag krijgen we) 20 sigaretten en een blikje corned beaf.

Zaterdag 16-9-1944 t/m dinsdag 19-9-1944
(Vandaag krijgen we) 20 sigaretten en een pak melkpoeder. Op deze dag werden wij getransporteerd naar het grote kamp, waar we ondergebracht werden in barakken, te weten 17A en 17B, 21A en 21B, 23A en 23B, gelegen aan de hoofdstraat. Ik was ingedeeld in barak 23A. Het kamp telt ruim 30.000 krijgsgevangenen met 17 nationaliteiten, waaronder duizenden Russen. Bij die Russen zitten jongetjes bij van 17 jaar (70 man), 13 jaar (32 man), 15 jaar (15 man), 14 jaar (3 man), 13 jaar (4 man). Er zijn er 74 die ernstig ziek zijn en 500 zwaar verminkten. Van de Polen zijn er 50 van 14 jaar oud, 100 van 15 jaar, 100 van 16 jaar, 500 van 17 jaar en er zijn 3000 Poolse vrouwelijke krijgsgevangenen. Het best aangeschreven zijn de Polen en het slechtste de Engelsen, dat is gemeen en laag volk. Ook de Hollanders onderling zijn verre van rooskleurig. Ze gappen van elkaar dat het een lieve lust is en het is meer dan treurig dat zij het onder elkaar verkopen. Het is precies de zwarte handel. Dat noemen ze kameraadschap. Ze laten je veel liever van honger omkomen, de goede niet te na gesproken natuurlijk.
Het kamp is ontzettend groot. Hoeveel barakken er zijn weet ik niet, maar ontzettend veel. Daar komt een aparte barak bij voor de geestelijken en dominees, voor doktoren is het barak 36B, 4 grote ziekenbarakken, 2 hele grote keukens, 1 kolenmagazijn, 1 aardappelmagazijn, 1 ontluizingslokaal, 1 grote barak om te baden, kledingmagazijn, grote kantoren, 2 grote theaters, 2 leesbibliotheken en een Franse kantine. De Engelsen hebben natuurlijk een eigen keuken en dan de nodige barakken, die ter beschikking staan voor de Duitsers. We hebben ook een mooie kapel, waar iedere dag door minstens 25 geestelijken de Heilige Mis wordt gelezen. De Engelsen hebben ook voor de oud Roomschen een aparte kapel. Er zijn vele sportvelden, onder andere voor voetbal, rugby, volleybal, boksen, enz., enz. Ook zijn er verschillende amusementen, onder andere orkesten, koren en toneel, wat zeer mooi is. Ik ben zelf ook bij het kerkkoor. De barak ziet er als volgt uit: 250 houten kribben met drie op elkaar, twee fornuizen met ovens, kofferrekken, 5 lichtpunten met zeer weinig licht, rondom en boven de kribben allemaal waslijnen gespannen, 15 lange tafels met ongeveer 30 banken. Het is erg benauwd, dat kun je begrijpen, als de barak vol is. De ligging is zeer hard, je raakt er gewoonweg niet aan gewend. Er wordt in de barak de gehele dag gebakken en gekookt.

Woensdag 20-9-1944 en Donderdag 21-9-1944
Geen bijzonderheden.

Vrijdag 22-9-1944
Vandaag hebben we voor het eerst een Hollands pakket ontvangen. Dat viel als een druppel op een gloeiende plaat. Vooral in deze dagen denk ik veel aan mijn gezin, mijn ouders en verdere familieleden die misschien niets te eten hadden. Tot op heden heb ik gespaard: 80 sigaretten, 1 blikje boter, pakje shag, 1 blik corned beaf, 1 blikje marmelade (die heb ik geruild voor 1 blikje cacao, 1 pakje thee, 1 blok kunsthoning) en 1 blikje jam voor 1 blikje cacao. Ik hoop het te bewaren.
Nu ik dit zit te schrijven is het 12.30 uur en zitten ze naast mij gebakken aardappelen te eten. Er wordt volop gekookt en gebakken. Vanaf heden zal ik proberen per dag mijn dagboek bij te

houden. Het Hollands pakket bestond uit: 500 gram suiker, 200 gram vet, 1 worst, 1 pak sanovite, 1 ontbijtkoek, 6 rollen biskwi met 30 biskwi's per rol, 1 pakje smeerkaas, 250 gram melkpoeder, 40 gram tabak, 5 pakjes soep, 500 gram kunsthoning, 1 blik jam, 200 gram peulvruchten, 200 gram suikerwerk en 40 sigaretten.

Zaterdag 23-9-1944
Novene begonnen voor gezinnen, ouders, zusters, broers, vrienden, bekenden en voor ons vaderland. Voor het behoud van alles voor ziekten, hongersnood en tot sluiting van deze Novene een grote Maria hulde, tevens als opening van de oktober maand.

Zondag 24-9-1944
Om 07.00 uur reveille, dan om 07.30 uur appèl. Daarna naar de Heilige Mis, waaronder de Heilige Communie. Om 08.00 uur ontbijt; kug met gestampte muisjes en zwarte koffie, om vervolgens om 09.30 uur naar de Hoogmis te gaan. Deze werd opgedragen voor onze gezinnen in het vaderland. Daarna kregen we om 11.30 uur pompoensoep met pelkartoffels. De soep kon ik niet naar binnen krijgen. Toen ben ik mijn aardappels maar gaan pellen en heb ik ze met vet opgebakken. Na mijn vuile boel omgewassen te hebben, ben ik anderhalf uur gaan slapen. Om 16.30 uur was er een plechtig Lof met rozenhoedje voor gezinnen, ouders, familieleden en vaderland. Ik ben om 17.00 uur naar de grote voetbalwedstrijd Holland – Engeland geweest, die eindigde in een gelijkspel 2 – 2. Het was een mooie en spannende wedstrijd bij ideaal weer. Er speelden verschillende profs mee in het Engelse elftal en er waren ongeveer 10.000 toeschouwers. Het was werkelijk interessant, je voelde zo echt het Hollandse bloed in je opkomen. Onderhand was het 19.00 uur geworden en was het tijd om een boterham te eten/ Ik at kug met kaas, sanovite en voor het eerst weer echter thee. Wat was dat lekker.
Om 20.00 uur hadden wij politiek weekoverzicht met de nieuwsberichten van de heer Kamphuis, een militair medewerker; werkelijk interessant. Zo was dan deze zondag weer voorbij, waar ik zo tegenop zag. Om 22.30 uur ben ik naar bed gegaan, daar om 23.00 uur het lucht uitgaat en allen op bed moeten liggen. Mijn spullen die ik dagelijks in gebruik heb, zitten in een houten kistje, zoals: vork, lepel, brood, broodplankje, suikerpot, boterpot, jampot, mosterdpotje, zoutpot, peperbus en vleeswaren die we af en toe krijgen. Deze kist staat op mijn koffer. Daarachter mijn schaaltjes en de rest wat we wel eens krijgen stop ik geregeld in mijn koffer. Er wordt in deze barak knap gestolen en wel door onze eigen kameraden. Onze wc's genaamd de knobbel, zijn gelegen vlak bij onze barak. Stukken beter dan we gewend waren. Wel zitten we met een man of 30 naast en tegenover elkaar, maar in ieder geval beschut. Het waslokaal is aardig, maar er loopt maar 1 kraan en dat voor 250 man. Dus je kunt begrijpen, hoelang het duurt eer je een beurt krijgt, daar wordt gewoonweg om gevochten. Ook als je vaatwerk moet omwassen is het een gekrioel van jewelste. Mijn goed moet ik wassen in een jambus, die ik 's avonds op de warme kachel zet om de volgende dag uit het sop te halen. Onze barak is ingedeeld in 10 groepen en elke groep heeft een groepscommandant die het eten verdeelt. Boven de groepscommandant staat de menagemeester en ze wordt de zaak geregeld, wat werkelijk ordelijk geschiet.

Maandag 25-9-1944
Om 05.30 uur opgestaan om mijzelf behoorlijk te kunnen wassen. Om 06.00 uur reveille en dan 06.30 uur appèl. Daarna mijn krib opgemaakt om vervolgens naar de Heilige Mis te gaan, waaronder de Heilige Communie. Om 08.00 uur ontbijt; kug, zwarte koffie en suiker. Na het ontbijt ben ik wat gaan wandelen. Om 09.00 uur ben ik naar een Engelse voetbalwedstrijd

geweest. Om 11.00 uur uitdelen van het middageten; gedroogde peentjessoep met wurmen erin en 10 pelkartoffels. De soep heb ik niet gegeten, de aardappelen heb ik gebakken. Om 13.00 uur ben ik naar de kapel gegaan om wat te bidden en om 14.00 uur moest ik bij de dokter komen om ingeënt te worden. Daarna heb ik 2 uur zitten bridgen. Om 18.00 uur naar de kapel voor een rozenhoedje en avondgebed. Om 19.00 uur gegeten; kug, thee en basterdsuiker. Om 20.00 uur nieuwsberichten daarna gekaart tot 22.00 uur, om vervolgens om 22.30 uur naar bed te gaan.
Ik had eerst spijt, de peulvruchten, gortmout, havermout, pudding en verschillende andere artikelen mee teruggegeven te hebben, daar ik honger begon te krijgen. Naderhand is gebleken dat het zo had moeten zijn, daar er in Holland ook niets meer te krijgen was en ik ontzettend blij was dat nu mijn vrouw en kinderen het hadden, daar zij misschien toch al gebrek lijden.
Vanaf 25 september tot 6 december verloopt de dagindeling in het barakkenkamp globaal hetzelfde; opstaan, reveille, appèl, eten, drinken, zware arbeid, was doen, sokken stoppen, af en toe een pakketje ontvangen, naar de kerk gaan, nieuwsberichten en naar bed.
Om niet alle dagen in hetzelfde te moeten vervallen, heb ik (zoon Gerard) alleen nog de bijzonderheden vermeld, zoals die zich dagelijks wel voordeden. Ook werkte hij dagelijks zijn dagboek bij.

Dinsdag 26-9-1944
Naar een voetbalwedstrijd wezen kijken en vervolgens even naar de markt. Je moet weten dat er iedere ochtend markt is van ’s morgens 08.00 uur tot en met ’s middags 14.0 uur. Daar kun je van alles kopen, verkopen en alles tegen sigaretten. Om enige voorbeelden te geven;
1 busje cacao kost gewoonlijk 25 sigaretten,
1 bus Amerikaanse melkpoeder kost 45 sigaretten,
1 plak chocolade kost 25 á 30 sigaretten,
1 blikje zalm kost 15 sigaretten,
½ ons thee kost 25 sigaretten,
1 blikje corned beaf kost 25 sigaretten,
1 blik boter kost 40 sigaretten,
1 blik margarine kost 20 sigaretten,
1 busje carnix kost 20 sigaretten,
1 busje havermout kost 15 sigaretten,
½ pond suiker kost 15 sigaretten,
1 brood kost 80 sigaretten,
½ pond bruine of witte bonen kost 10 sigaretten,
1 paar nieuwe schoenen kost 150 sigaretten en dan nog allerlei boven- en onderkleding, sokken, enfin, te veel om op te noemen. Als je sigaretten had gekregen, dan werd alles eens zo duur en zo ging het op en af.
Ik ben om 22.00 uur naar bed gegaan.

Woensdag 27-9-1944
Pompoenen moeten snijden. We hebben 2 uurtjes zitten kaarten. Om 22.30 uur naar bed gegaan en slecht geslapen.

Donderdag 28-9-1944
’s Middags 2 uurtjes heerlijk geslapen, de vorige nacht inhalen.

Vrijdag 29-9-1944
Om 10.00 uur kregen we een Amerikaans pakket, genaamd een bulk, bestaande uit: 1 bus lever, 1 bus melkpoeder, 1 stuk toiletzeep, 1 busje zalm, 1 blik corned beaf, 1 blik varkensvlees, 1 pak biskwi, 1 bus koffie, 1 pak suikerklontjes, 50 sigaretten, 1 stuk chocolade, 1 blik boter, 1 blik pork en beans en 1 blikje kaas.
Daarna moesten we verhuizen naar andere barakken, het zogenaamde Hollandse kamp. Dat was me een gesjouw van jewelste. Om 15.00 uur pork en beans gegeten; erg zoet. Het zijn witte boontjes met varkensvlees in tomatensaus. We hebben nog 2 uurtjes zitten kaarten, om vervolgens om 22.00 naar bed te gaan.
Zaterdag 30-9-1944
Om 16.30 naar de voetbalwedstrijd Schotland – Ierland geweest. Uitslag 3 – 1.

Zondag 1-10-1944
Grote Maria-hulde en sluiting Novene. Om 09.30 uur plechtige Hoogmis, waaronder een prachtige predicatie door Pater (Majoor Jan) de Boer (kgf. 271175). Om 16.30 uur prachtig Lof met een mooie predicatie door Pater Voesten. Daarna Maria-hulde; zeer indrukwekkend. Nog wat aan mijn dagboek gewerkt en om 17.30 uur de voetbalwedstrijd Holland – Wales (4 – 0). Een prachtig mooie dag geweest om nooit te vergeten en tevens een dag die zeer zwaar voor mij is geweest. Veel aan mijn vrouw, kinderen en ouders gedacht en als een kleine jongen zowat de gehele dag gehuild.

Maandag 2-10-1944 en dinsdag 3-10-1944
Ik heb om 08.00 uur een winterjas gehaald. Het is zeer slecht weer. Vanmiddag weer eens 2 uurtjes geslapen. Politiek weekoverzicht met hoopt eind oktober dat de oorlog afgelopen is. Om 22.30 uur maar weer naar bed gegaan.

Woensdag 4-10-1944
Om 11.00 uur 34 nieuwe (Nederlandse krijgsgevangenen) aangekomen uit **Trier** [7]). Er waren verschillende Hagenaars bij. Van 19.00 tot 21.00 uur hebben we zitten kaarten. Daarna was er tot 22.00 uur luchtalarm en zaten we in het donker. Ik ben maar naar bed gegaan.

Donderdag 5-10-1944
Om 07.00 uur naar de Heilige Mis. Deze heb ik laten opdragen voor mijn vrouw en kinderen, voor behoud van honger, kou, ongelukken en ziekte. Ze hebben van mij een rol biskwi, sigaretten, chocolade en mijn polshorloge gestolen en dat noemt zich kameraden onder elkaar. Direct opgegeven aan mijn barakkenchef en de vertrouwensman, maar geen een die het gevonden heeft. Het was weg en het bleef weg. Om 14.00 uur ben ik op ziekenbezoek geweest. ’s Avonds luchtalarm en ben ik maar naar bed gegaan.

Vrijdag 6-10-1944
Om 08.00 uur ben ik een uur gaan wandelen. Dat doe ik overigens elke ochtend, want dan moeten ze de barak schoonmaken. Ik ben om 16.00 uur naar een muziekuitvoering in het Franse theater geweest. Uitgevoerd door onze eigen jongens; heel mooi.

[7] Dit zijn de werkweigerende onderofficieren die vanuit Stalag XII-d Trier via Stalag XII-a Limburg a.d. Lahn naar Stalag IV-b Mühlberg reisden (Nationaal Archief, collectie 2.3.98, inv. 106).

Zaterdag 7-10-1944
Om 09.00 uur naar een voetbalwedstrijd en om 15.00 uur de Cup Finale; duizenden toeschouwers.

Zondag 8-10-1944
Naar de voetbalwedstrijd Nederland – Engeland (1 – 6), daarna aan mijn dagboek zitten werken.

Maandag 9-10-1944
Om 09.00 uur ben ik gaan wandelen. Om 16.00 heb ik oud brood gebakken en dat gegeten met suiker. Vroeg naar bed gegaan.

Dinsdag 10-10-1944
Om 11.00 uur een heerlijk koffie uurtje gehad. Een collega was jarig en die had een rozijnencake gebakken. Ook kreeg ik 2 sigaretten. We hebben 's middags ook een thee uurtje gehouden.
's Avonds 2 uurtjes zitten kaarten, daarna naar bed.

Woensdag 11-10-1944 en donderdag 12-10-1944
Om 16.00 uur kwamen er **7 Hollanders uit Engeland**, die gevochten hebben in Frankrijk, België en Nederland. Heel interessant, zij zijn bij Arnhem gevangengenomen.

Vrijdag 13-10-1944
Vandaag heb ik corveedienst. Deze dag is een bijzondere dag, verschijning van Maria aan Maria van Fatima, een speciale kerkdag.

Zaterdag 14-10-1944
Om 07.15 uur naar de dokter wegens mijn breuk. Ik heb er veel last van. Vrij van corvee gelast dokter Porter (Potter, kgf. 271094), een Hollandse arts. Ik ben nog naar een voetbalwedstrijd geweest. Het was weer een mooie dag.

Zondag 15-10-1944
Voor de derde maal is mijn thee gestolen, waarbij een rol biskwi, 1 pakje sigaretten en een rol pepermunt. We hadden om 12.00 uur een heerlijk diner; aardappelen (zelf meegenomen) met gekookte pruimen en gebakken corned beaf. Daarna om 14.0 uur naar de voetbalwedstrijd Nederland – Engeland (0 – 9). Mooi weer. 's Avonds mijn dagboek bijgehouden.

Maandag 16-10-1944
Om 08.00 uur klompen en nieuwe broek gehaald, Ik kan haast niet op klompen lopen. Om 16.00 uur ben ik wezen baden. Het is zeer mooi weer.

Dinsdag 17-10-1944
Ik ben om 05.30 uur opgestaan en het regent hard. Daarna, het is 08.00 uur, heb ik de grote was gedaan. Mijn handen zijn er stuk van. Om 15.00 uur een brief zitten schrijven, om daarna sokken te stoppen en vervolgens een paar klompsloffen gemaakt; anders kan ik iedere dag mijn sokken stoppen. Om 17.00 uur bij de Zweedse gezant geroepen om verslag uit te brengen over de behandeling van ons transport. Ik heb hem toen tevens gevraagd om nieuwe schoenen en kleding (want wij lopen er als bedelaars bij) en om meer eten, want wij lijden gewoonweg honger. Het eten dat wij krijgen is gewoon slecht en veel te weinig per dag, onder andere;

1/7 van een heel brood,
7 pelkartoffels, waarvan wij er geregeld 2 weg kunnen gooien,
af en toe soepen die niet te eten waren,
5 van de 7 dagen een stukje boter ok niet te veel,
2x per week stinkkaas, een lucht om niet te harden,
2x per week jam gemaakt van bieten, iets smerigs,
3x per week een klein blokje zogenaamde smeerworst, het lijkt wel wagensmeer,
1x per week een bordje hirschpap,
voor de rest pompoen, koolrabi, brandnetel, koolbladeren, knolraapsoep; het was nooit gaar.
En dan zwarte koffie niet om te drinken. Als wij niet af en toe wat kregen van het Rode Kruis, dan zou het slecht met ons afgelopen zijn. De meesten waren al ondervoed.
’s Avonds zitten kaarten en toen naar bed. Het weer is slecht; regen.

Woensdag 18-10-1944
Guur weer, regen en wind. Ik ben toch wat gaan wandelen en heb vervolgens de grote was opgevouwen. Het is 15.00 uur en ik ben toen naar een Franse tentoonstelling geweest. Alles gemaakt door krijgsgevangenen; mooi. Om 20.00 uur Brits-Indische thee met veel melk en suiker gedronken. Om 21.00 uur naar bed gegaan.

Donderdag 19-10-1944
Vroeg opgestaan, het is mooi weer. Van 08.30 tot 09.30 uur naar het voetballen gaan kijken. Het was een zeer mooie wedstrijd. Daarna ben ik aan het schrijven gegaan. Om 20.00 uur ben ik naar bed gegaan. Ik voelde me niet erg lekker. Om het half uur moest ik naar de wc. Die nacht heb ik slecht geslapen. Ik heb vandaag aardappelen moeten bedelen in ruil voor sigaretten, zo’n honger had ik.

Vrijdag 20-10-1944
Weer vroeg opgestaan. Eerst naar de Heilige Mis en te Heilige Communie geweest. Dat doe ik iedere ochtend. 50 Engelse sigaretten en een plak chocolade gehad. Vanmiddag lekker een uurtje geslapen om daarna naar de kapel te gaan om te bidden voor mijn gezin, ouders, zusters, broers en voor mijzelf, dat alles toch goed mag aflopen en dat zij niet van koude en honger mogen omkomen. Dat zij van alle ongelukken bevrijd mogen blijven en ik weer spoedig bij mijn gezin mag terugkeren. Dat heb ik tot op heden iedere middag gedaan, voor een spoedig einde en uitkomst voor ons allen. Ik ben om 20.00 uur naar bed gegaan, daar ik nog niet erg in orde ben. Vandaag is het mooi weer geweest.

Zaterdag 21-10-1944
Weer vroeg opgestaan. Om 11.00 uur kregen we erwtensoep. De erwten zijn zo hard als kiezelsteentjes. Om 18.00 uur zelf wat eten klaargemaakt, mij gewassen en verschoond, toen naar bed gegaan. Ik voelde me nog steeds niet erg lekker en heb het koud.

Zondag 22-10-1944
De laatste dagen krijgen we soep die niet te eten is. Ik laat het regelmatig staan. Dan probeer ik zelf maar wat klaar te maken, aardappelen, groene erwten, gebakken corned beaf, jus van boter en carnix. Vanmiddag appeltaart van paprika, peper, carnix en boter gegeten. Mijn dagboek bijgehouden. Het is een zware dag voor mij geweest.

Maandag 23-10-1944
Een ochtendwandeling naar de markt gemaakt. Daar hebben we wat peentjes gekocht voor sigaretten. Om 11.00 uur kregen we lawaaisoep. Die heb ik niet gegeten, in plaats daarvan peentjes met aardappelen en jus; dat was heerlijk. Ik ben om 16.00 uur op visite geweest en thee wezen drinken.
Om 17.30 uur in het donker gezeten wegens een luchtalarm. Van 18.30 tot 20.30 wederom luchtalarm. Het is een triestige dag. Om 22.00 uur naar bed gegaan.

Dinsdag 24-10-1944
Naar een voetbalwedstrijd wezen kijken en 's middags 2 kaarten zitten schrijven.
Luchtalarm gehad.

Woensdag 25-10-1944
Ik ben om 07.00 uur naar een Requiem Mis geweest voor een kameraad, die getroffen werd door een bombardement terwijl hij op kommando was. **Om 15.00 uur werden Hollandse partizanen binnengebracht die gepakt waren bij Gennep.** Deze heren hadden heel wat te vertellen.

Donderdag 26-10-1944
Ik ben wezen wandelen en vandaag eens zelf groentesoep gemaakt. Om 17.00 uur Tridium voor het feest van Christus koningschap; heel mooi. Het is koud weer.

Vrijdag 27-10-1944
Naar het Tridium geweest. Het is zeer koud.

Zaterdag 28-10-1944
De barak schoongemaakt. Naar het Tridium geweest; geweldig mooi.
De gehele dag regen.

Zondag 29-10-1944
Feest van Christus koningschap; een dag om nooit te vergeten. Om 08.00 uur Plechtige Hoogmis met 7 internationale geestelijken. Om 12.30 uur grootse aanbidding; zeer plechtig en mooi. Om 16.30 uur gemeenschappelijk rozenhoedje. Daarna heb ik mijn dagboek bijgewerkt. Om 19.00 uur groot internationaal Lof met internationaal koor. Ik heb nog nooit zoiets moois meegemaakt en zal het ook nooit meer beleven ook. Ieder in zijn eigen taal, vooral de smeekbede van onze Aalmoezenier tot Christus Koning, voor het behoud van onze gezinnen, ouders, voor ons zelf, het vaderland in het algemeen en voor een spoedige vrede was indrukwekkend. Tot 22.30 uur een potje zitten kaarten. Vandaag is het zeer mooi weer geweest. We werden 2 keer opgeschrikt door luchtalarm.

Maandag 30-10-1944
Van 08.00 tot 09.00 uur naar de Franse kantine geweest. Om 10.00 uur bezoek van Poolse officieren gehad, die op 15 oktober 1944 gevangengenomen waren in Warschau.
Zeer slecht weer met regen en wind. Ik ben vroeg naar bed gegaan.

Dinsdag 31-10-1944
Groot offensief ingezet te Nijmegen zo vernamen wij. Er zijn weer 1.000 Poolse vrouwen in uniform aangekomen. We hebben een pakket ontvangen: 100 sigaretten, 2 blikjes corned beaf, 1 busje melk, 2 blikjes hamloaf, 1 plak chocolade, 1 busje marmelade, 1 groot stuk zeep, 4 ons roomboter en 1 busje carnix. De hele avond in het donker gezeten en vroeg naar bed gegaan,

Woensdag 1-11-1944 (Allerheiligen)
Om 07.30 uur gezongen Heilige Mis. Het is zeer slecht weer. Er zijn alweer 1.000 Poolse vrouwen aangekomen. Naar de Allerzielen Vespers met preek geweest; erg plechtig en indrukwekkend.

Donderdag 2-11-1944 (Allerzielen)
Het is mooi weer. We hebben 1 uur op het appèl moeten blijven staan, wegens onderduikers. Daarna naar de Heilige Mis geweest. Er werden in het kleine kapelletje wel 10 Heilige Missen tegelijk gelezen. Een brief zitten schrijven en om 15.00 uur naar de Kruisweg. Ik heb een heel brood gekocht voor 93 sigaretten. Tevens 4 ons boter verkocht voor 80 sigaretten.
Ben bijtijds naar bed gegaan.

Vrijdag 3-11-1944
Eerste vrijdag van de maand Heilige Mis ter ere van het Heilig Hart. Het is mooi weer.
’s Middags naar het Heilige Hart Lof geweest. Daarna voor 10 sigaretten een 1/8 brood gekocht.
Ben weer bijtijds naar bed gegaan.

Zaterdag 4-11-1944
Om 17.00 uur is **een Hagenaar aangekomen**, die was woensdag 1 november 1944 nog in Den Haag [8]). Ik was een beetje gerustgesteld omtrent het eten in Den Haag, want daar was ik erg benieuwd naar. Weer eens pannenkoeken gegeten. Na het eten aardappelen geschild voor de andere dag. Voor 10 sigaretten een stuk brood gekocht. Ik ben daarna naar bed gegaan. Het is zeer slecht weer.

Zondag 5-11-1944
Het is mooi weer, maar koud. Ik ben niet erg in orde, daarom om 21.00 uur maar weer naar bed gegaan en daarna aan mijn dagboek zitten werken.

Maandag 6-11-1944
Nieuwe klompen gehaald. Het is bar slecht weer, met regen en wind. Ik ben vroeg naar bed gegaan.

Dinsdag 7-11-1944
Ik heb weer wat zitten kaarten. ’s Middags wat bijgeslapen. Om 21.00 uur naar bed. Regen en wind.

Woensdag 8-11-1944
Een keer naar een Engelse Mis geweest. Het weer is slecht en we zitten in de kou. We hebben wat zitten kaarten en zijn ’s avonds van de kou vroeg naar bed gegaan.

[8] Dit betreft waarschijnlijk Sergeant P.C. van Helmond (kgf. 271793).

Donderdag 9-11-1944
Naar de kerk geweest. Het is slecht weer en van de kou maar weer naar bed gegaan. Om 12.00 uur opening van de internationale bridgewedstrijden. Berichten, groot offensief begonnen fluistert men. 's Avonds spelletje zitten kaarten om daarna naar bed te gaan.

Vrijdag 10-11-1944
Er zijn **3 nieuwen uit Holland aangekomen**, waarvan 1 die uit ons transport gevlucht was en weer gegrepen is [9]). Ik heb 250 sigaretten gekregen en een bridgewedstrijd gewonnen 2840 – 1140 punten.

Zaterdag 11-11-1944
Het is zeer koud, met regen en wind. Deze nacht niet geslapen van de koud. Ik heb het de hele ochtend koud gehad. De bridgewedstrijd verloren 1890 – 2310 punten. We hebben honger en kou zitten lijden. Ik heb kug gekocht voor boter. Ben vroeg in bed gedoken.

Zondag 12-11-1944
Ik heb een uur gewandeld, want het is mooi weer. Aan mijn dagboek gewerkt en 's middags 2 uurtjes naar bed geweest. Toen havervlokken gekookt. **Ze zitten een kat te braden. Je ziet ze van alles eten.**

Maandag 13-11-1944
Ik ben tegen de grond geslagen wegens ondervoeding en heb de hele dag op bed gelegen. Een ½ ons thee gekocht voor 25 sigaretten en een heel brood voor 90 sigaretten. Ik heb 's avonds 2 poeders ingenomen. Het is zeer slecht weer met regen en wind.

Dinsdag 14-11-1944
Om 11.00 uur opgestaan. Ik ben nog niet helemaal in orde. Ik heb 3 potjes jam gekocht voor 15 sigaretten en een jampotje suiker voor 25 sigaretten. Ik ben weer wezen bridgen. Het was mooi weer, maar wel koud. Ben weer vroeg mijn bed ingedoken.

Woensdag 15-11-1944
Geen vermeldingen.

Donderdag 16-11-1944
Om 10.00 uur opgestaan. Ben nog steeds niet in orde. Het is zeer koud met veel wind. Desondanks heb ik toch van 12.00 tot 17.00 uur voor kok gespeeld.

Vrijdag 17-11-1944
Ik ben om 10.00 uur opgestaan. Het is zacht, maar triestig weer. Naar de Franse kapper geweest en van 15.00 tot 17.00 uur zitten bridgen. Een heel brood gekocht voor 80 sigaretten. Mij zelf eens goed gewassen en verschoond en toen naar bed.

Zaterdag 18-11-1944
Vroeg opgestaan, maar toch weer van 07.30 tot 10.00 naar bed gegaan. Ik ben nog steeds niet helemaal in orde. 's Middags weer een paar uurtjes naar bed gegaan en daarna in bad geweest.

[9] Dit betreffen Matroos W.H. Schoens (kgf. 271795), Soldaat H.J. Boer (kgf. 271796) en Soldaat G.H.J. Overmeen (kgf. 271797). Het is niet bekend wie van hen uit het eerdere transport ontsnapte.

’s Avonds aardappelen geschild en peen schoongemaakt.

Zondag 19-11-1944
Mijn vuile goed in de week gezet, want dat was als roet. Daarna aan mijn dagboek gewerkt en toen mijn eigen potje gekookt. ’s Middags 2 uur geslapen en daarna heb ik zitten bridgen.

Maandag 20-11-1944 tot en met donderdag 23-11-1944
De aantekeningen zijn zoekgeraakt, deze stonden op de kaft van een schrift. Helaas ben ik dat kwijt.

Vrijdag 24-11-1944
Het is mooi helder weer en niet koud. **Momenteel zijn ze een hond aan het braden, het wordt steeds gekker**. Om 22.30 uur naar bed gegaan en de gehele dag hoofdpijn gehad.

Zaterdag 25-11-1944
Naar de dokter voor onderzoek. Daarna naar een Engelse Heilige Mis geweest. Een pakket gehad voor zijn vijven: 2 blikjes corned beaf, 1 blikje jam en een stuk zeep.
Ik heb mijn pyjama verkocht voor erwten en bonen. Daarna een bridgewedstrijd gespeeld. Het is zacht weer, met veel regen. De hoofdpijn blijft; ik moet maandag weer bij de dokter terugkomen.

Zondag 26-11-1944
Eerst even aan mijn dagboek zitten werken. ’s Middags kregen we princessebonensoep, maar die niet gegeten, want veel te zout.
Van 18.30 tot 19.30 uur heeft er een Engelse band bij ons in de barak gespeeld. Eindelijk wat ontspanning. Vervolgens ben ik om 23.00 uur naar bed gegaan.
Het is slecht weer, met regen en wind.

Maandag 27-11-1944
Vanochtend weer voor onderzoek naar de dokter geweest. We hebben vandaag geen sigaretten meer. Het is mooi droog weer, maar het heeft wel flink gevroren.

Dinsdag 28-11-1944
Het heeft vannacht hard gevroren. ’s Middags heb ik wat geslapen en **ben daarna naar de vertrouwensman geweest om te infomeren naar een kommando, want het is in het kamp niet meer om uit te houden. Mijn gezondheid is er nu mee gemoeid en dit op aanraden van de dokter.**
Ik heb van 17.00 tot 19.00 voor kok gespeeld. Mijn kug is gestolen, dus vanavond en morgenochtend heb ik geen eten. Toen maar vroeg naar bed gegaan.

Woensdag 29-11-1944
Van 08.00 tot 11.00 uur heb ik weer als kok gewerkt. ’s Middags wat geslapen om daarna een bridgewedstrijd te spelen. Het heeft gevroren en naderhand is het gaan regenen. Het is koud.

Donderdag 30-11-1944
Naar de dokter geweest, want ik ben nog steeds niet in orde. Ik denk door ondervoeding.
Het is regenachtig weer vandaag en er is 4 keer luchtalarm geweest.

Vrijdag 1-12-1944
Nog steeds is het regenachtig en o zo koud.

Zaterdag 2-12-1944
Triestig koud weer. Ik heb een brief naar huis gestuurd en ben op ziekenbezoek geweest. Deze dag zit ik zwaar in de put. De maand december met als zijn feestdagen wordt een zeer zware maand.

Zondag 3-12-1944
Vandaag aan een Novene begonnen (krachtdadige Novene der drie Weesgegroeten) en mijn dagboek bijgehouden. **Er zijn 2 officieren, waarvan 1 dokter [10]), uit Holland aangekomen**. Deze hadden veel nieuws, onder andere dat alle mannen van 17 t/m 40 jaar weggehaald werden. Ik heb nog een bridgewedstrijd gespeeld en ben daarna naar bed gegaan. Het is zeer guur en koud weer.

Maandag 4-12-1944
Het is nog steeds guur en koud. 's Middags wat geslapen en Sint-Nicolaasavond nadert. Ik denk aan mijn gezin.

Dinsdag 5-12-1944
Strooiavond, een beroerde dag voor me. Ik denk veel aan mijn kinderen, omdat ik ze niets kan geven. Wij kregen toch een Sint-Nicolaas verrassing in de vorm van een ½ Amerikaans pakket per man. Er zit in: 50 sigaretten, 1 plak chocolade, ½ blik melkpoeder, ½ blik koffie, 1 blik corned beaf, 1 blik kaas, 1 pak rozijnen, 1 pak soep, 1 blik jam, 1 blik zalm, 1 blik boter, 1 pak biskwi, 1 blik leverpastei, 1 pak suikerklontjes en 1 blik varkensvlees. Kon ik het maar doorsturen naar mijn vrouw en kinderen, want zij kunnen het misschien hard gebruiken. 's Avonds wat zitten kaarten. Toen om 22.00 uur naar bed. Ik was blij dat ik in bed lag; wat een akelige dag.

Woensdag 6-12-1944
Het is regenachtig weer en ik heb aan mijn dagboek zitten werken. Om 14.00 uur kreeg ik onverwachts het bericht voor overplaatsing naar Dresden, om daar als hulp te gaan werken in het grote Internationale Rode Kruis Lazarett. We moesten direct ontluisd worden. Daarna naar het kledingmagazijn voorklompschoenen en een bivakmuts. Na het eten heb ik van allen afscheid genomen, om vervolgens overgebracht te worden naar het Kommandolager.
Ik heb die nacht niet geslapen.

In het transport naar Dresden gingen de volgende mannen mee:

Bree van, Wilhelmus Petrus	*104211*	*korporaal*
Broer, Pieter	*271159*	*wachtmeester*
Eijk van der, Pieter	*271697*	*korporaal*
Faber, Nicolaus	*271698*	*korporaal*
Maas, Marinus	*271034*	*soldaat*
Neeuwveld, Gerard Johan	*271364*	*Menagemeester*
Oldenhof, Marinus	*108053*	*sergeant*
Opstal van, Petrus	*271341*	*sergeant*

[10] Dit betreft 1e Luitenant officier van gezondheid Frederik Piekema (kgf. 271798), die op 31-10-1944 uit Amersfoort vertrok en via Stalag XI-a Fallingbostel is gereisd en de 1e Luitenant Willem de Wit (kgf. 271799).

Praster, Dirk	*108109*	*soldaat*
Sloot van der, Arend	*271610*	*sergeant*
Turksma, Andries	*271522*	*sergeant*
Voorst van, Gerrit	*271322*	*sergeant*
Vos, Frederik	*271496*	*korporaal*
Wubben, Ferardus	*271695*	*wachtmeester*

Of er van hen ook naar het Lazarett in Dresden gingen is niet bekend.

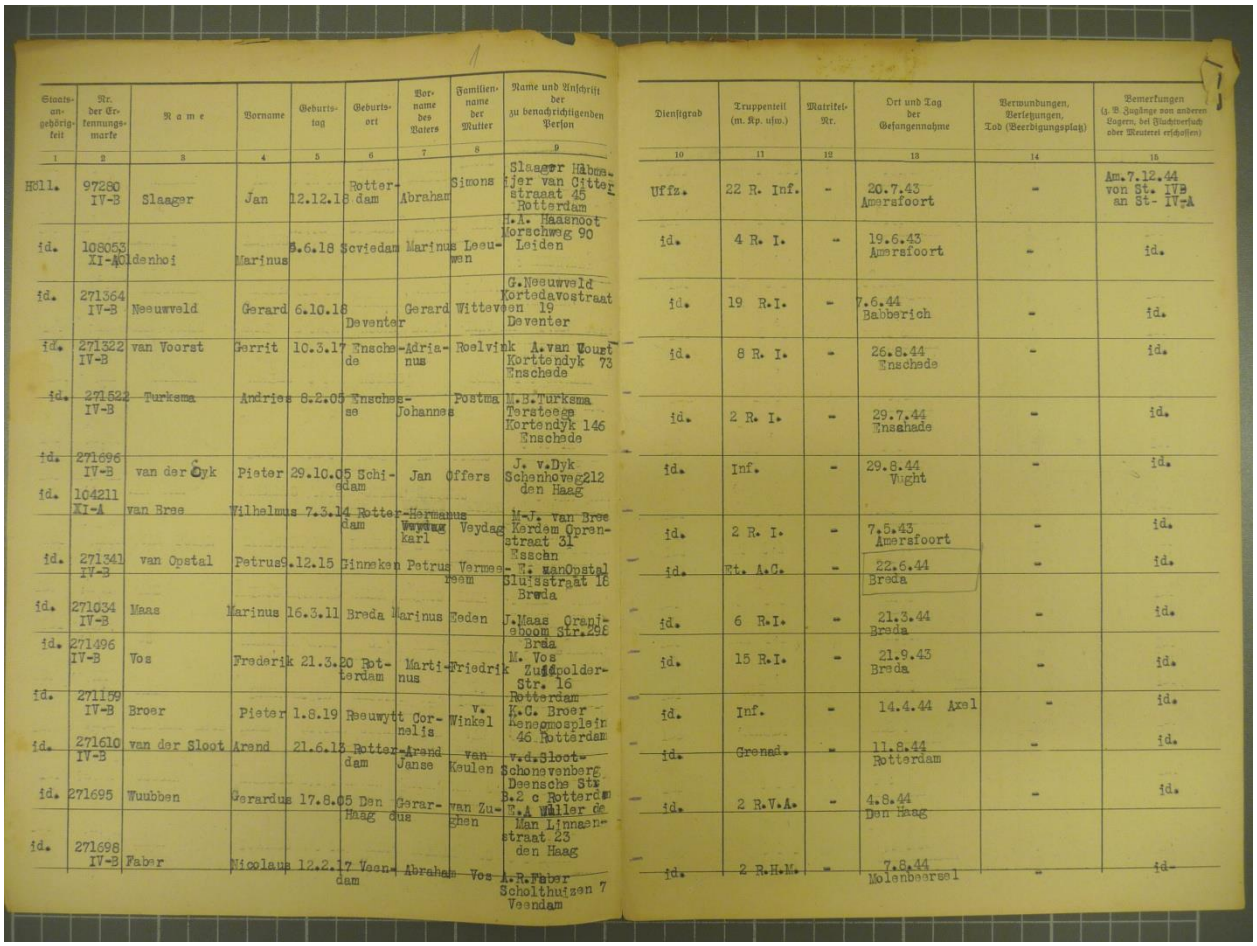

Staatsangehörigkeit	Nr. der Erkennungsmarke	Name	Vorname	Geburtstag	Geburtsort	Vorname des Vaters	Familienname der Mutter	Name und Anschrift der zu benachrichtigenden Person	Dienstgrad	Truppenteil (m. Kp. usw.)	Matrikel-Nr.	Ort und Tag der Gefangennahme	Verwundungen, Verletzungen, Tod (Beerdigungsplatz)	Bemerkungen (z. B. Zugänge von anderen Lagern, bei Fluchtversuch oder Meuterei erschossen)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Holl.	97280 IV-B	Slaager	Jan	12.12.18	Rotterdam	Abraham	Simons	Slaager Habbaijer van Citterstraat 45 Rotterdam	Uffz.	22 R. Inf.	-	20.7.43 Amersfoort	-	Am.7.12.44 von St. IVB an St. IV-A
id.	108053 XI-A	Oldenhoi	Marinus	3.6.18	Scviedam	Marinus	Leeuwen	H.A. Haasnoot Morschweg 90 Leiden	id.	4 R. I.	-	19.6.43 Amersfoort	-	id.
id.	271364 IV-B	Neeuwveld	Gerard	6.10.16	Deventer	Gerard	Wittevoen	G.Neeuwveld Kortedavostraat 19 Deventer	id.	19 R.I.	-	7.6.44 Babberich	-	id.
id.	271322 IV-B	van Voorst	Gerrit	10.3.17	Enschede	Adrianus	Roelvink	A.van Voorst Korttendyk 73 Enschede	id.	8 R. I.	-	26.8.44 Enschede	-	id.
id.	271522 IV-B	Turksma	Andries	8.2.05	Enschese	Johannes	Postma	M.B.Turksma Terateeg Kortendyk 146 Enschede	id.	2 R. I.	-	29.7.44 Enschede	-	id.
id.	271696 IV-B	van der Dyk	Pieter	29.10.05	Schiedam	Jan	Offers	J. v.Dyk Schenhovag 212 den Haag	id.	Inf.	-	29.8.44 Vught	-	id.
id.	104211 XI-A	van Bree	Wilhelmus	7.3.14	Rotterdam	Hermanus Karl	Veydag	M-J. van Bree Kerdem Oprenstraat 31 Assen	id.	2 R. I.	-	7.5.43 Amersfoort	-	id.
id.	271341 IV-B	van Opstal	Petrus	9.12.15	Ginneken	Petrus	Vermeesem	T. vanOpstal Sluisstraat 16 Breda	id.	Et. A.C.	-	22.6.44 Breda	-	id.
id.	271034 IV-B	Maas	Marinus	16.3.11	Breda	Marinus	Geden	J.Maas Oranjeboom Str.29 Breda	id.	6 R.I.	-	21.3.44 Breda	-	id.
id.	271496 IV-B	Vos	Frederik	21.3.20	Rotterdam	Martinus	Friedrik	M. Vos Zuidpolder-Str. 16 Rotterdam	id.	15 R.I.	-	21.9.43 Breda	-	id.
id.	271159 IV-B	Broer	Pieter	1.8.19	Reeuwytt	Cornelis	v. Winkel	K.C. Broer Renegomsplein 46 Rotterdam	id.	Inf.	-	14.4.44 Axel	-	id.
id.	271610 IV-B	van der Sloot	Arend	21.6.13	Rotterdam	Arand Janse	van Keulen	v.d.Sloot-Schonevenberg Deensche Str. B.2 c Rotterdam	id.	Grenad.	-	11.8.44 Rotterdam	-	id.
id.	271695	Wuubben	Gerardus	17.8.05	Den Haag	Gerardus	van Zughen	E.A Wüller de Man Linnaenstraat 23 den Haag	id.	2 R.V.A.	-	4.8.44 Den Haag	-	id.
id.	271698 IV-B	Faber	Nicolaus	12.2.17	Veendam	Abraham	Vos	A.R.Faber Scholthuizen 7 Veendam	id.	2 R.H.M.	-	7.8.44 Molenbeersel	-	id.

Abgangsliste Stalag IV-b (2.13.98 inv 20 melding 5352)

7. Op Arbeitskommando in het Reservelazarett Dresden III te Dresden

Reservelazarett Dresden I
Das Standortlazarett wurde bereits 1921 von der kaiserlichen Armee übernommen und hatte zu diesem Zeitpunkt eine Kapazität von 210 Betten. Diese Kapazität wurde im Jahr 1934 auf 400 Betten erweitert. Bei Kriegsbeginn 1939 wurde das Lazarett in Reservelazarett Dresden I umbenannt. Untergebracht war es in der Marienallee 13. Es unterstand der Sanitätsabteilung Dresden. Im November 1940 hatte es eine Kapazität von 550 Betten. Zusätzlich verfügte es über das Teillazarett Bodelschwinger Straße mit 100 Betten für Seuchenkranke und das Teillazarett Seefrieden in der Mozitzburg bei Dresden mit 65 Betten einer inneren Abteilung.

Reservelazarett Dresden II
Das Reservelazarett Dresden II war im Diakonissenhaus in Dresden untergebracht und verfügte über die Kapazität von 300 Betten, aufgeteilt in 250 Betten der chirurgischen, 25 Betten der Augen-, und 25 Betten der Ohrenabteilung.

Reservelazarett Dresden III
*Das Reservelazarett Dresden III war im **St-Joseph-Stift in der Wintergartenstraße 17** untergebracht. Das Lazarett verfügte im November 1940 über 200 Betten in der chirurgischen Abteilung. Hinzu kamen das Teillazarett Carolahaus in der Reichenbachstraße 71/73 mit 80 Betten für chirurgische und 20 Betten für leicht verwundete Fälle sowie das Teillazarett Waldparkkrankenhaus in Dresden-Blasewitz mit 100 Betten in der chirurgischen Abteilung und 40 Betten für Amputierte.*

St-Joseph-Stift Dresden, ca 1936

Reservelazarett Dresden IV
Das Reservelazarett Dresden IV war im Dr. Lachmanns-Sanatorium in Dresden- Weisser Hirsch untergebracht. Es war ein Sonderlazarett für Magenkranke und hatte im November 1940 eine Kapazität von 550 Betten. Hinzu kam das Teillazarett Dr. Teuschers Sanatorium mit 95 Betten einer neurologischen Abteilung.

Reservelazarett Dresden V, VI en VII geen info

<u>Donderdag 7-12-1944</u>
Om 02.00 uur in de morgen opgestaan en eten ontvangen voor de mars. Om 03.00 uur uit Mühlberg vertrokken. Het is mooi helder weer, maar koud. We moesten nog 2 uur lopen met onze bagage en dat viel niet mee in de modder. Ik was doodop toen ik bij het station Neuburxdorf aankwam. Tegen 05.30 uur vertrok de trein naar Dresden. In Riesa moesten wij

overstappen. Om 08.30 uur kwamen wij in Dresden aan. Het was daar ontzettend druk op het station, vooral het vervoer van militairen. Het station is ontzettend groot en we waren in Dresden al door 2 grote stations heengereden. Het is een zeer grote stad met een geweldig mooie omgeving. Vanaf het station gingen wij met lijn 126 naar het *(Lazarett III)* **Sint Jozef Lazarett** *(Wintergartenstrasse 17)* . Al de mensen stonden ons aan te kijken en dachten misschien wel, wat voor een boeven wij wel waren. Toen wij daar aankwamen werden we doorverwezen naar Lazarett II Polikliniek. Ook daar werden we weer doorverwezen naar de meisjesschool. Eindelijk waren we gekomen op de plaats van bestemming. We werden daar gelukkig goed ontvangen en we hadden al gauw in de gaten dat wij van de hel in de hemel waren gekomen. Het was inmiddels 11.00 uur geworden. We konden direct aan het werk, omdat er luchtalarm werd gegeven. Wij moesten de gewonden naar de schuilkelders dragen en dat viel de eerste keer niet mee, want er waren erbij, die ontzetten zwaar waren, omdat ze bijvoorbeeld helemaal in het gipsverband zaten.
Ik zweette water en bloed, omdat ik bang was dat ik ze zou laten vallen. Dat waren wij niet meer gewend. Daarna moesten we tot 17.00 uur aardappelen schillen en waren we voor vandaag klaar. Het was 18.00 uur toen kregen we ons avondeten. Wat had ik een honger. Ook hadden we lekkere bedden om te slapen, het was er gelukkig heel rustig. Of je met 9 man op een kamer ligt, of met 200 man zoals in Mühlberg. Er was ook centrale verwarming.
Ik ben om 21.00 uur naar bed gegaan, zo ontzettend moe was ik.

<u>Vrijdag 8-12-1944</u>
Ik ben om 06.30 uur opgestaan en heb afgelopen nacht goed geslapen. Om 07.00 uur ontbijt, 4 sneetjes kug, 4 sneetjes witbrood, boter, honing en koffie. Daarna begonnen met een kamer voor ons te timmeren. Het was 10.00 uur toen kregen we 2 borden havermout. Vervolgens weer aan de arbeid. Om 12.30 uur warm eten; savooiekool, aardappelen, varkensvlees en jus. Van 14.00 tot 17.00 uur heb ik aardappelen geschild. We kregen om 17.00 uur 2 borden soep en om 18.00 uur heb ik 8 sneden kug, Berlinerworst, boter, kamillethee gegeten en gedronken. Daarna heb ik een uur liggen slapen. Om 20.00 uur nog eens 5 sneetjes kug, boter, honing en koffie gehad, om vervolgens tot 22.0 uur aan mijn dagboek te werken. Daarna naar bed gegaan. Aan eten en drinken is hier geen gebrek.

Vanaf 8 december 1944 tot 8 maart 1945 verloopt de dagindeling in het Lazarett te Dresden globaal hetzelfde; opstaan, ontbijt, eten, drinken, zware arbeid, naar de kerk gaan en naar bed. Om niet alle dagen in hetzelfde te moeten vervallen, heeft zoon Gerard alleen nog de bijzonderheden vermeld, zoals die zich dagelijks voordeden.

<u>Zaterdag 9-12-1944</u>
Om 13.00 uur luchtalarm. Alle gewonden weer naar de schuilkelder gedragen. Ik ben om 17.00 uur de stad Dresden ingegaan om een kapper te zoeken waar ik mijn haar kan laten knippen (haarsnijden kunnen ze niet). Het is een geweldig mooie stad.

<u>Zondag 10-12-1944</u>
We mochten een uur langer slapen omdat het zondag is. Om 12.00 uur luchtalarm. Daarna een wandeling door Dresden wezen maken. Ik ontmoette er verschillende Hollanders, die pas van huis weggevoerd waren. Ze hebben het zeer slecht gehad. Ik heb ’s avonds zoveel gegeten, dat ik zowat klapte. Daarna mijn sokken zitten stoppen en nog wat aan mijn dagboek gewerkt.

Maandag 11-12-1944
Geen bijzonderheden.

Dinsdag 12-12-1944
Ik ben aan het witten gegaan in onze kamer. Het is een droevig gedoe in het Lazarett, het is een en al ellende om ons heen. Om 12.00 uur luchtalarm en de gewonden weer naar de schuilkelder brengen.

Woensdag 13-12-1944
Ons nieuwe woon- en slaapvertrek schoongemaakt en geboend. Daarna een wagon aardappels gelost. Van 14.00 tot 16.00 uur is het luchtalarm, om daarna van 16.00 tot 21.00 uur weer een wagon aardappels te lossen. Ik ben doodop en alles doet mij pijn. Ik ben dat zware werk niet gewend, maar je wilt het de andere jongens niet alleen laten doen.

Donderdag 14-12-1944
Onze kamer verder afgemaakt. Van 18.00 tot 22.00 uur naar de generale repetitie geweest, bestemd als uitvoering voor Kerstmis. Daarna naar bed in onze nieuwe woning.

Vrijdag 15-12-1944
Ik ben de turnzaal gaan witten. Daarna tot 18.00 uur aardappelen gelost. Ik ben pannenkoeken gaan bakken voor ons allen; heerlijk. Daarvoor een mut aardappelen geruild voor 2 Kg patentbloem. Het is erg koud en de eerste sneeuw is gevallen. Op de tram een Rotterdams meisje ontmoet. Zij leed veel honger. Ze is meegegaan naar onze kamer en heeft meegegeten. Ze heeft oud brood meegenomen. Voor de eerste nacht in onze nieuwe kamer niet veel geslapen. Als je 's nachts naar de wc moet, dan moet je naar buiten en dat valt niet mee met die barre kou, zo uit je warme bed.

Zaterdag 16-12-1944
Ik ben verder gegaan met witten. Van 12.00 tot 14.00 uur luchtalarm en daarna heb ik tot 22.00 uur aardappels moeten schillen. 's Avonds hebben we zitten kaarten om vervolgens naar bed te gaan. Het is erg koud.

Zondag 17-12-1944
Om 09.00 uur naar een Duitse kerkdienst geweest. Je zag alleen maar vrouwen, kinderen en oude van dagen. Vervolgens aan het witten geweest, want de turnzaal moet 21 december klaar zijn voor de viering van het Kerstfeest.
Om 12.00 tot 13.00 uur luchtalarm. 's Middags wat geslapen en vervolgens een brief, kaart en pakketzegel zitten schrijven. 's Avonds heb ik nog wat aan mijn dagboek zitten werken. Het is koud buiten.

Maandag 18-12-1944
Het is mooi helder weer. Ik ben aan het witten gegaan en steeds maar luchtalarm. Dat schiet niet op. Van 20.00 tot 22.00 naar een bokswedstrijd wezen kijken; een gevecht voor de gewonden. Om 22.30 uur naar bed, maar eerst nog een diep bord stijve rijst met kaneel, suiker en pruimen gegeten.

Dinsdag 19-12-1944
Ik ben vroeg opgestaan en eerst 3 uur aardappelen zitten schillen, om daarna weer te gaan witten. Er komt geen eind aan. Vervolgens een grote vrachtwagen met bier en wijn uitgeladen en tafels verhuisd. 's Middags wat geslapen en toen maar weer aan het witten gegaan. Eindelijk is het zover, we zijn klaar. Na het eten aan de pakketten voor de gewonden gewerkt en vroeg naar mijn bed gegaan. Een zeer beroerde avond gehad; veel aan thuis gedacht.

Woensdag 20-12-1944
Van 08.00 tot 12.00 uur in de keuken gewerkt. Wat een drukte voor het Kerstfeest, dat gevierd gaat worden op donderdagavond 21 december om 17.00 uur in het turnlokaal voor personeel, gewonde militairen en genodigden. Daar is voor ingeslagen; 400 grote krentenbroden, 400 pakketten, cognac, wijn, bier en sigaretten. Er is avond aan avond gerepeteerd. Er komt een muziekkorps, enz., enz. Wij hebben het erg druk. Het beloofd een groot feest te worden.
Van 12.00 tot 14.00 uur luchtalarm. Vervolgens weer tot 24.00 uur in de keuken gewerkt en toen naar bed; moe. Het is mooi weer geweest. We hebben vandaag 90 sigaretten gehad. Ik ben erg moe, het waren zware dagen voor me.

Donderdag 21-12-1944
Een zeer zware dag gehad. Al om 04.00 uur opgestaan en tot 08.00 uur aardappelen gepeld. Toen ontbeten, om vervolgens tot 11.30 uur weer aardappels te pellen. Van 12.00 tot 14.00 uur luchtalarm. Dat maakt je angstig. Na het middageten tot 17.00 uur de zaal verder in orde gebracht. Daarna de gewonden naar de zaal gebracht en toen begon voor hen het Kerstfeest. Wij hebben aan die avond niet veel gehad, omdat wij het niet verstonden. Er was van alles om van te watertanden, maar wij hebben er niets van gehad. Om 22.00 uur de gewonden weer naar boven gebracht. Daarna de zaal weer een beetje opgeruimd. Ik was zo down dat ik maar naar bed gegaan ben. Het is mooi helder weer, maar koud.

Vrijdag 22-12-1944
Een slechte nacht gehad, weinig geslapen. Van de jongens hoorde ik, dat het feest tot 05.00 uur 's morgens geduurd had. Nadat we gegeten hadden, moesten wij de zaal verder ontruimen en schoonmaken. Ik heb vanmiddag 2 uurtjes geslapen. Hoe dichter het Kerstfeest nadert, hoe ongelukkiger ik mij ga voelen. Wat zou ik blij zijn, als ik weer thuis was. Ik heb nu vrijheid genoeg, ik mag de stad in, kan naar een bioscoop en naar een café gaan, maar ik heb er tot op heden geen lust in gehad. Ik ben vroeg naar mijn bed gegaan. Het is mooi helder weer.

Zaterdag 23-12-1944
Het blijft helder weer en het vriest aardig, 9 graden onder nul. Na het ontbijt naar de keuken om aardappelen te schillen en spruitjes schoon te maken. Er zijn 17 kalkoenen en 15 kippen aangekomen voor de Kerstdagen. Het is een drukte van belang. Naar de stad geweest. Of ik wat kan kopen, er was nagenoeg niets te koop. Alleen heb ik voor een stuk zeep een Kerststol kunnen omruilen. Ik ben daarna van de kou naar het Lazarett teruggegaan. Ben 's avonds weer naar de keuken gegaan om nog meer aardappelen en spruitjes schoon te maken. Daarna hebben we wat zitten praten en ben ik naar bed gegaan.

Zondag 24-12-1944
Vroeg opgestaan. Het is koud en 15 graden onder nul. Ik ben om 11.00 uur naar de Heilige Mis gegaan, waar was het niet om uit te houden, zo koud was het in de kerk. Na de kerk kregen we

bezoek van 2 Rotterdammers, die waren 10 november 1944 opgepakt. Zij vertelden ons het een en ander, wat hebben die mensen veel meegemaakt. Ze hadden ontzettend honger en wij hebben besloten om ze die dag mee te laten eten. Je begrijpt, uit hetgeen ik van de grote steden hoorde, dat mijn gedachten naar Den Haag gingen. Ik begreep dat het met mijn gezin niet te best moest gaan en de Hollanders in het algemeen nog nooit zo'n slechte Kerstmis gehad zullen hebben als het jaar 1944. Misschien hebben jullie honger en koude, die arme kinderen. Ik heb deze dag een hele zware dag gehad. Mijn gezin en ouders zijn geen minuut uit mijn gedachten. Hoe ik mijzelf er ook tegen verzet, ik zelf heb het hier goed van eten en drinken, ik zou het willen bewaren, maar dat gaat nu eenmaal niet. Dat zit mij zo dwars, omdat ik zeker weet dat mijn vrouw en kinderen het niet hebben.
Ook voel ik me vandaag niet erg lekker. 's Middags heb ik 3 uurtjes geslapen. Daarna kregen wij een Kerstgeschenk van het Lazarett, dat bestond uit 1 fles wijn, 1 kerststol, koekjes en appelen. Ik heb vanavond niet veel gegeten. Daarna kwamen ze vragen om in de keuken een bordje pap te komen eten en dat smaakte mij wel. Ik heb nog wat aan mijn dagboek zitten werken, om vervolgens naar bed te gaan.

Maandag 25-12-1944 (1e Kerstdag)
Die nacht niet geslapen, omdat ik om de haverklap naar de wc moest. Ik heb zowat de gehele dag op bed gelegen. Ik voelde mij erg beroerd. Mijn kamergenoten waren om 04.00 uur 's nachts opgestaan om naar de Nachtmis te gaan. Om 06.00 uur waren ze weer terug. Er was nergens een Nachtmis. Toen zijn zij om 08.00 uur naar het Hollandse kamp gegaan. Daar kwam een Aalmoezenier de Heilige Mis lezen. Ik ben wegens ziekte niet mee geweest, dat doet me pijn. Wat een vreselijke Kerstdag in den vreemde en dan nog ziek op bed. Ik kan het gewoonweg niet omschrijven wat er in mij omgaat (vreselijk gehuild). Om 14.00 uur ben ik er even uitgekomen om wat middageten te eten. Wat was het jammer dat ik geen trek had; het was rode kool, aardappelen, gebraden kalkoen, jus en een appel. 's Avonds ben ik om 18.00 uur opgestaan en heb ik wat brood gegeten. Om 20.00 uur begon voor ons de Kerstavond onder elkaar. Eerst twee pannenkoeken met appels gebakken, toen een glaasje wijn met een stukje Kersttaart. Daarna ben ik weer naar bed gegaan. Het is flink koud buiten.

Dinsdag 26-12-1944 (2e Kerstdag)
Heel slecht geslapen. Ik ben om 09.00 uur opgestaan. Van 11.00 tot 13.00 uur luchtalarm, het houdt maar niet op. Het is mooi helder weer, maar niet zo koud als gisteren.
Ik ben 's middags weer naar bed gegaan en heb tot 18.00 uur liggen slapen. Ik ben nog niet helemaal in orde en ik ben blij dat de Kerstdagen voorbij zijn. Om 21.00 uur gaan slapen.

Woensdag 27-12-1944
Het is voor mij helemaal geen Kerstmis geweest. Het waren net gewone dagen. Wat was het thuis dan toch altijd gezellig. Ik ben nog steeds niet in orde, vannacht niet veel geslapen.
Wij hebben geweigerd te werken, omdat wij lokalen waar het vol met wandluizen zit, moesten opknappen en schoonmaken. 's Avonds naar de bioscoop geweest. Het is koud, 18 graden vorst.

Donderdag 28-12-1944
Vandaag een vrije dag, die ik nog tegoed had. Ik ben tot 09.00 uur blijven slapen. Het sneeuwt, maar het is niet zo koud. Om 13.00 uur is er luchtalarm, daarna een paar uurtjes Dresden in geweest. Wij zijn van 19.00 tot 22.00 uur wezen biljarten.

Vrijdag 29-12-1944
Het is weer mooi helder weer. De gehele dag aan het werk voor de noodzakelijke ontluizing.
Ik heb op bed liggen lezen. Ik kan mijn gedachten aan huis maar niet van mij afzetten.
Ik kan wel huilen en voel me zo ongelukkig.

Zaterdag 30-12-1944
Vandaag de verjaardag van mijn broer Cor. Een drukke dag want het Lazarett wordt ontruimd voor ontluizing. We moeten alle gewonden wegdragen naar een ander Lazarett. Nog niet alle gewonden weggekregen. We zijn met zijn allen een partijtje gaan biljarten. We hebben nog wat koekjes en kersttaart gevonden om deze dan gezamenlijk op te eten. Ze is wel wat oud, maar dat mag niet hinderen. Daarna zijn we naar bed gegaan.

Zondag 31-12-1944
De laatste dag van het jaar 1944; een zeer droevige dag. Mijn gedachten gaan op deze laatste dag van het Oudejaar veel naar mijn gezin, ouders en verdere familieleden. Nu besef ik pas wat ik mis. Wat kon het toch bij mij thuis gezellig zijn rond deze feestdagen. Ik begrijp nu pas wat het zeggen wil in deze dagen zo ver van huis te zijn. Ik kan niet beschrijven hoe eenzaam en ongelukkig ik me voel, want daar komt nog meer bij; het sneeuwt hard en de klokken luiden zo mooi, een echte Oudejaarsstemming en dat grijpt je zo aan. We moesten weer bijtijds opstaan om ook de andere gewonden weg te brengen. Het sneeuwt hard, naar de kerk gaan is onmogelijk. Dat vind ik erg jammer, maar daar is nu eenmaal niets aan te doen. 's Middags wat geslapen om daarna met zijn drieën Dresden in te gaan, om te zien of wij wat zeep om kunnen ruilen voor sigaretten, want we zitten al een paar dagen zonder ook maar iets te roken.
De trams waren druk bevolkt. Het is erg koud, met een soort sneeuwstorm. Een echter Oudejaarsstemming met overal luidende klokken. Er ging heel wat in mijn om. Ik was tenminste blij dat ik om 18.0 uur weer in het Lazarett terug was. Versteven van de kou en zonder sigaretten. We lijden zeer veel kou. Toen wij vanmiddag weg waren, is de hoofdvertrouwensman geweest, om te vertellen dat wij in de loop van de week een Amerikaans pakket konden komen afhalen. Dat was weer een opleving. Na het avondeten zijn wij met z'n allen gaan biljarten, om vervolgens om 22.00 uur naar het Lazarett terug te gaan. Na nog wat zijn gedronken te hebben zijn we toen naar bed gegaan. Deze nacht heb ik niet veel geslapen, dat begrijp je.
Zalige uiteinde.

Maandag 1-1-1945
Zalig Nieuwjaar.
Om 08.00 uur opgestaan. Er is hevige sneeuwval, met veelwind en erg koud. Ik ben naar de Hoogmis gegaan. In de kerk was het ontstellend koud en er waren niet veel mensen aanwezig, alleen oude van dagen, kinderen, gewonden, kreupelen; anderen zie je niet. Op Oudejaarsavond hadden we een radiotoestel te leen gekregen van een gewonde, dus hebben we ook muziek. Maar we kunnen alleen Duitse stations ontvangen. Het was 12.00 uur, daar kwam onze eerste Hollandse visite, een paar Rotterdammers komen ons Nieuwjaar wensen en eten gelijk met ons mee. Al mij kameraden zijn de stad ingegaan en ik zit eens echt alleen om over alles goed na te denken. Onderhand heb ik mij zitten scheren en heb ik in de keuken het eten voor vanavond al gehaald. Ik had geen zin om met de jongens mee te gaan naar de stad. Uit verveling ben ik een partijtje gaan biljarten om vervolgens bijtijds naar bed te gaan. Het is nog erg koud en het sneeuwt ontzettend. Zo erg heb ik het in Holland nog nooit meegemaakt. De omgeving van Dresden met die sneeuwval is gewoonweg sprookjesachtig, omdat Dresden een zeldzaam

mooie stad is, met zijn bergen en dalen. Er wordt de gehele dag gesport. Skiën en bobsleeën, je ziet niet anders. Ik ben het nieuwe jaar weer aan een Novene begonnen van 3 maal 9 dagen. Daar heb ik veel steun en vertrouwen in. Het is (krachtdadige Novene der Drie Weesgegroeten) bestemd voor het behoud van mijn gezin, een spoedige vrede en thuiskomst. Tot slot van deze zogenaamde feestdagen ben ik blij dat zij voorbij zijn en beginnen we morgen met frisse moed.

Dinsdag 2-1-1945
Mijn eerste gedachten gaan deze morgen uit naar de woning van mijn ouders, waar mijn vader vandaag jarig is en waar ik zulke blijde herinneringen heb van vroegere jaren, toen ik nog bij mijn ouders in huis was. In gedachten heb ik mijn vader en moeder gefeliciteerd, met de wens als dat ik weer spoedig bij hen in hun midden mag vertoeven en dat we allen gezond mogen zijn. Ik heb deze morgen eens extra voor mijn vader gebeden. Om 09.30 uur aan het werk gegaan. Het Lazarett is geheel leeg, alle gewonden zijn weg, behalve de verpleegsters, keukenpersoneel, werksters en wij. We moeten alle kieren, gaten van deuren en ramen dicht plakken, voor we de ruimten kunnen uitgassen. De hele dag aan huis gedacht. Jullie zullen geen leuke verjaardag gehad hebben; geen licht, gas en kolen, niet te veel eten, laat staan iets extra's zoals andere jaren. Maar dat mag allemaal niet hinderen, als we allen na de oorlog elkaar maar gezond en wel mogen weerzien, dat is het voornaamste. De dooi is ingevallen.

Woensdag 3-1-1945
Vroeg opgestaan, want het gehele gebouw moet vandaag afgeplakt worden, dus we hebben het zeer druk. 's Avonds naar de bioscoop geweest. Over het leven in het Lazarett in het algemeen: wij hebben een overvloed aan eten en drinken. Daar wij buiten onze gewone maaltijden altijd nog wat extra's krijgen, omdat een van ons in de keuken werkt en dan het nodige organiseert. Dat is heel wat, onder andere brood, melk, pap, aardappelen, groenten, jus, suiker en gebak, enz., enz. Wij lopen dan ook de hele dag te eten. Het is alleen jammer dat wij het oud laten worden; het brood bijvoorbeeld rooster ik altijd.
Ook doe ik aan turnen en leer ik boksen, omdat wij een mooie turnzaal hebben. Er zijn bokshandschoenen, ballen, enz. Ook ga ik veel biljarten en zeker 1 keer per week naar de bioscoop. Af en toe de stad in, dit alleen maar voor de afleiding. Al het eten wat ik nu te eten krijg, kon ik dat maar naar huis sturen, want die zullen het momenteel beter kunnen gebruiken dan ik. Ik denk daar dag en nacht aan, maar daar is nu eenmaal niets aan te doen. Daar worstel ik zo mee.

Donderdag 4-1-1945
De laatste vijf gewonden naar de kelder gedragen, om vervolgens de laatste ruimten af te plakken. Het is dan 12.00 uur als we klaar zijn. Precies om 13.00 uur werd het gas aangesloten en was alles potdicht. Ik heb daarna tot 15.00 uur in de keuken gewerkt, om wat aardappelen te pellen en toen waren we vrij. Vandaag 5 dikke pannenkoeken met rozijnen en suiker erop gegeten.

Vrijdag 5-1-1945
Het begint weer te vriezen. We zijn de hele dag vrij. Een bezoek gebracht aan onze kameraden in een ander Lazarett. Ik hoorde daar, dat in september 2.000 Hollander die in Duitsland werkzaam waren, naar het Oostfront zijn gestuurd om loopgraven te maken. Er zijn er maar 60 van overgebleven, de anderen zijn omgekomen. 's Avonds naar de bioscoop geweest, een mooie film.

Zaterdag 6-1-1945
Mooi helder weer, maar koud. Om 07.00 uur werden we gewekt. Vandaag een zware dag, want we moeten aan het gebouw beginnen. Het moet schoongemaakt worden. Al het personeel is gekomen om te helpen. We kregen de man een half Amerikaans pakket met onder andere 50 sigaretten, eindelijk weer wat te roken. Verder 1 bus koffie, 1 blik melkpoeder, 1 blik corned beaf, 1 blik boter, 1 blik zalm, 1 plak chocolade, 1 pak soepgroenten, 1 doos biskwi, 5 vitamine, 1 doos suiker, 1 busje lever, 1 blik varkensvlees, 1 busje jam. 1 zak chocoladesnoepjes en 1 pak pruimen. We zijn een partijtje wezen biljarten en daar in het café verkocht ik mijn busje koffie voor 80 sigaretten. Ik heb 2 brieven zitten schrijven en ben daarna naar bed gegaan.

Zondag 7-1-1945
Het is vandaag geen zondag voor me, want we moeten tot vanmiddag 15.00 uur werken. Zondags naar de kerk mogen wij ook al niet meer, alleen eens in de zes weken dan komt er een Hollandse Aalmoezenier. Dat vind ik erg jammer. Wij mogen feitelijk nergens komen, in geen café, bioscoop, enz. Maar we doen het toch; zolang het goed gaat. Naar de stad met de trams mogen we wel, daar hebben we een speciaal bewijs voor. Vanmiddag van 15.30 tot 17.00 uur liggen slapen, om daarna aan mijn dagboek te gaan zitten werken. Vervolgens weer naar bed gegaan. Het is mooi, helder weer.
Maandag 8-1-1945
Opgestaan. Het is koud en zie zware sneeuwval. Er moet de hele dag flink aangepakt worden met het schoonmaken van het gebouw. Ik heb mijn boel wat opgeruimd en ben daarna gaan slapen. Moe.

Dinsdag 9-1-1945
Het is weer een dag van hard werken. Het is koud, maar helder weer. Na het eten de boel afgeruimd en vroeg naar bed gegaan, want ik ben moe.

Woensdag 10-1-1945
Triestig en koud weer. Mijn werk voor vandaag heb ik alweer opgekregen. Deksels maken voor de randtonnetjes, in totaal 300 stuks. ’s Avonds zijn we met zijn achten naar de bioscoop geweest (Das Schwartze Schaf), niet veel aan.

Donderdag 11-1-1945
Een zware sneeuwval; de sneeuw ligt wel 1 meter hoog. Maar het is niet meer zo koud en het sneeuwt nog steeds. Mijn eerste werk is wassen, aankleden en mijn bed opmaken. Om 10.00 uur ben ik aan het werk gegaan, weer deksels maken. De Oberzahlmeister kwam ons eerste traktement brengen over de maand december Rm 34,50 voor 19 dagen, de zon- en feestdagen krijgen wij niet uitbetaald. Een van ons moet onverwachts weg, terug naar het Lager, omdat hij geschreven had om te vluchten. Heel dom van hem, want hij was al eens gevlucht en bij Kassel weer gegrepen. Nu krijgt hij natuurlijk weer veel minder eten, drinken en wordt bovendien ook veel strenger bewaakt. Om 16.00 uur kwam er voor mij een grote verassing; ik kreeg bericht uit Holland, mijn eerste brieven van mijn vrouw, sinds ik in Duitsland ben. Ik kreeg namelijk 3 brieven en 3 kaarten. Wat was ik gelukkig, want ik piekerde dagelijks dat ik maar niets van thuis hoorde. Ik heb ’s avonds nog wat zitten kaarten.

Vrijdag 12-1-1945

Het is zacht weer en flink aan het dooien. Vandaag een drukke dag, het gebouw is helemaal schoon en de gewonden komen vandaag weer terug. Om 08.30 uur worden de eerste gewonden binnen gedragen. Daarna een gedeelte van de dunne dekens weggebracht naar het station. Die zijn bestemd voor het front. Op de terugweg 2 uur lang moeten lopen door de sneeuw. Onderweg moesten wij naar een warenhuis om 450 stuks nieuwe dekens op te halen. Wij waren om 16.00 uur terug. Ik was doodop en had een geweldige honger.
Ik heb aardappelen met hachee gegeten. Daarna een uur op bed gelegen. We hebben een paar uurtjes zitten kaarten.

Zaterdag 13-1-1945
Een makkelijke dag. Wat kolen gelost, daarna kregen wij er een nieuwe collega bij, die kwam van de Hamburgerstrasse *(kdo Seidel & Naumann, red.).* Hij komt uit Den Haag en het lijkt wel een geschikte jongen. Ik ben naar de kapper geweest om mijn haar te laten knippen. Daarna heb ik nog wat gewonden gedragen die geopereerd moesten worden en tot 20.00 uur aardappelen geschild. Daarna tot 23.00 uur zitten kaarten met een potje bier erbij. Het weer is omgeslagen en het vriest weer; het is koud.

Zondag 14-1-1945
Het is mooi helder weer, maar koud, het is 18 graden onder nu, zo snel gaat dat hier. Ik wil naar de kerk, maar het mag niet. Om 10.30 uur met nog twee kameraden naar de Hamburgerstrasse [11]). Een paar kornuiten op wezen zoeken. Ze hebben het daar niet best en mogen helemaal niet weg. Ik zou niet met ze willen ruilen. We waren om 13.00 uur terug, de andere jongens zaten al te eten. We konden niet direct aanvallen, omdat er plotseling luchtalarm was.
Om 14.00 uur ging ik pas aan mijn middagmaal beginnen.
Hierna ben ik eerst een brief aan mijn vrouw gaan schrijven, om vervolgens anderhalf uur te gaan rusten. Daarna heb ik ook nog aan mijn dagboek gewerkt.

Maandag 15-1-1945
Ik ben om 07.00 uur opgestaan. Toen aan mijn nieuwe werkkring begonnen. Ik ben namelijk OP-drager geworden en moet behulpzaam zijn bij het opereren. Het viel in het begin niet mee, daar moet je eerst in gehard worden, dan zie je pas wat een ellende er geleden wordt.
Vandaag vijf patiënten om te opereren, de eerste een operatie aan de longen, die heeft geduurd van 08.30 tot 12.30 uur. Daarna tot 14.00 uur een operatie aan een blindedarm. Van 14.30 tot 16.00 uur een buikoperatie, van 16.00 tot 17.00 uur een beenoperatie en van 17.00 tot 18.00 een handoperatie waarbij 2 vinger werden afgezet. Het was een dag vol sensatie, emotie en ellende. Ik was blij dat deze dag voorbij was. Ik ben van vermoeidheid vroeg naar bed gegaan.
Het heeft weer gesneeuwd.

Dinsdag 16-1-1945
Na het ontbijt weer naar de operatiezaal voor een buikoperatie, waar een kogel uitgehaald moest worden. Een heel zware operatie, maar de kogel is eruit. Om 11.30 uur luchtalarm. Een groot bombardement boven Dresden geweest en wel te Neustadt. Het duurde tot 14.30 uur, toen heb ik in mijn rats gezeten. Daarna een beenoperatie, splinters eruit halen en vervolgens nog 6 gewonden van nieuw gipsverband voorzien. Ik ben vroeg gaan slapen. Het weer is helder, maar koud.

[11] Het Arbeitskommando Seidel & Naumann was gevestigd aan de Hamburgerstrasse 19 in Dresden.

Woensdag 17-1-1945
De halve nacht opgeweest, 2 keer voor luchtalarm. Dresden is weer gebombardeerd. Om 04.00 uur 's morgens de eerste gewonden van het bombardement. Om 09.00 uur nieuwe slachtoffers, allen militairen. Van 09.00 tot 16.00 uur in de operatiekamer geholpen. Toen pas kon ik aan mijn middageten beginnen. Vervolgens tot 18.00 uur heb ik tien gewonden in gipsverband verbonden. Daarna sokken gewassen en gestopt. Vroeg gaan slapen. Het is vandaag triestig weer en koud.

Donderdag 18-1-1945
Om 08.0 uur naar de operatiekamer. Er komen steeds nieuwe gewonden bij; 4 grote operaties, gipsverbanden en verdere gevallen. Je wordt er anders wel hard onder. Als ik weer in Holland terug zal zijn, dan ben ik een volslagen verpleger geworden. Om 21.30 uur naar bed gegaan. Ik ben ontzettend moe.

Vrijdag 19-1-1945
Om 06.00 uur al opgestaan. Het wordt een zeer drukke dag; vijf grote operaties en verschillenden in gipsverband gedaan. Rond 09.00 uur komen er vijfentwintig zwaargewonden van het westfront aan.[12]) Zij vertelden dat er zeer hard gevochten werd en dat zij vlak bij Rotterdam waren. Om 18.00 uur waren we eindelijk klaar met ons werk. Ik had geen benen meer over. Daarna toch nog onze kamer wat opgeruimd. Zeer vroeg naar bed en wel om 20.30 uur. Het is zacht weer, maar wel stormachtig.

Zaterdag 20-1-1945
Het is nu mooi en helder weer. Eer zeer drukke dag; 3 grote operaties en verschillende gipsverbanden. Ik heb 100 sigaretten gehad. Om 15.00 uur zijn er nieuwe gewonden aangekomen, waaronder een zeer zware, met afgeschoten benen en armen. Na het avondeten tot 23.00 uur bezig geweest met de gewonden. Ik was dood en dood op. Wat ik die dag gezien heb is met geen pen te beschrijven, zoveel leed en ellende. Daarna ben ik mij gaan wassen om te middernacht naar bed te gaan.

Zondag 21-1-1945
Mooi helder weer, maar koud. Onverwachts mochten we naar de kerk. Er was een Hollandse Aalmoezenier aangekomen om de Heilige Mis te lezen. Ik ben dan ook om 11.00 uur naar de kerk geweest, waaronder de Heilige Communie. Toch had ik maar net gegeten, maar de Aalmoezenier deelde mee, dat wij toch de Heilige Communie mochten ontvangen. Hij gaf ons de Heilige Absolutie en alles was in orde. Na het middageten werden onverwachts alle bedden opgeslagen voor de nieuwe gewonden die moesten komen van het oostfront. De Russen staan momenteel 50 Km van Breslau en dat betekent nog 250 Km van Dresden. Het wordt benauwd half elf voor ons. Het stroomt gewonden binnen. We hebben geen tijd meer om te eten. Vanmorgen toen ik zat te eten, om ongeveer 09.30 uur, kreeg ik een briefkaart van mijn ouders. Wat was ik hier gelukkig mee, iets van het ouderlijk huis te horen. Mijn zondag begon goed. 's Avonds nog wat zitten kaarten en toen vroeg naar bed.

Maandag 22-1-1945

[12] Hieruit kan worden afgeleid dat Wubben tewerkgesteld is in een Lazarett voor Duitse oorlogsslachtoffers.

Weer een drukke dag; 7 grote operaties. En er zijn vijftien nieuwe gewonden aangekomen. Om 19.00 uur kwamen er weer zesentwinig nieuwe gewonden aan. Het Lazarett wordt ontzettend vol. Ze worden nu al in de turnhal te slapen gelegd. Het is 20.30 uur eindelijk klaar met de operaties. Toen een potje bier gedronken.

Dinsdag 23-1-1945
Ik ben om 06.00 uur opgestaan. Er wordt vroeg begonnen, want er zijn 7 grote operaties en daar tussendoor bij de gewonden nieuw verband omgelegd. Het is erg koud.

Woensdag 24-1-1945
Om 08.00 uur opgestaan. Eindelijk eens een rustige dag, alleen wat gewonden verbonden.
’s Middags een operatie. In de avond hebben we nog wat zitten kaarten om vervolgens vroeg naar bed te gaan. Het sneeuwt weer.

Donderdag 25-1-1945
Het sneeuwt nog steeds. 7 operaties van tamelijk lichte aard. In de middag wat liggen slapen. Daarna nog wat gipsverbanden gelegd.
Vrijdag 26-1-1945
Nieuwe gewonden aangekomen vanuit Breslau, dat is ontruimd vanwege de inval van de Russen. Volgens de berichten zouden de geallieerden in gevecht zijn in en om Den Haag.
Nog steeds hevige sneeuwval, het ligt al weer 1 m hoog.

Zaterdag 27-1-1945
Om 08.00 uur opgestaan en ontbeten. Daarna naar de operatiekamer; 2 operatie en vele gewonden. Opnieuw verbonden en gegipst. De Russen komen hoe langer hoe dichter bij Dresden. Om 19.00 uur twaalf nieuwe gewonden aangekomen uit Oppelen en Breslau. Deze eerst baden, daarna onderzoeken en dan naar bed. Ik was precies om 22.00 uur klaar. Toen nog tot middernacht zitten kaarten. Triest weer en koud.

Zondag 28-1-1945
Vandaag om 09.00 uur opgestaan. Hevige sneeuwval. Naar mijn vertrouwensman geweest in een ander Lazarett, om nieuws te vernemen. Ik kreeg briefkaarten en pakketten mee. Hij vertelde mij nog, dat de Russen nog 150 Km van Berlijn en 100 Km van Dresden zaten, dus zit ik al kort bij het front. Wat zal er met ons gaan gebeuren? Ik heb 2 briefkaarten zitten schrijven, om daarna wat aan mijn dagboek te werken. Onverwachts moest ik 50 broden per slee wegbrengen naar de Hijde School. Het lag daar vol met gewonden. Weer eens luchtalarm.

Maandag 29-1-1945
Nog steeds hevige sneeuwval. Ik heb nog nooit zoveel sneeuw gezien en het is er ook nog erg koud bij. Drie operaties, verder gipsen en verbinden. Om 15.00 uur weer negen gewonden aangekomen uit Lagnitz. Het wordt hier thans erg kritisch, we zitten vlak aan het front, nog maar 130 Km. Vandaag mijn grote was gedaan, er blijft niet veel van over. Het is variété voor de gewonden. Ik ben bijtijds naar bed gegaan.

Dinsdag 30-1-1945

Weer zeven grote operaties, gipsen en verbanden leggen. Om 16.00 uur naar Lazarett II om voor ons sigaretten te gaan halen. We kregen er de man 50. Het is 19.00 uur en ik ben klaar met de gewonden. Wat een sneeuwval nog steeds.

Woensdag 31-1-1945
Het blijft maar sneeuwen. Weer zeven operaties vanochtend. Onverwachts een zeer drukke middag. Drieendertig gewonden aangekomen uit Frankfurt ad Oder. Volgens de laatste berichten zitten de Russen nog maar 90 Km van Berlijn. Dat nieuws hadden wij van de nieuwe gewonden. Ik heb aan een stuk door gewerkt tot 20.00 uur 's avonds. Ik was dood en dood op. Mijn avondeten stond voor mij klaar; kug, kaas, boter en koffie. Ik had een geweldige honger gekregen. Daarna 3 borden erwtensoep gegeten en toen naar bed.

Donderdag 1-2-1945
Het is zacht en helder weer. Eindelijk is de door ingetreden. Vandaag is het de verjaardag van mijn zus Annie. Zeven operaties en drie bekkenfracturen in het gips. Een zware dag vandaag. Ik ben tot 19.00 uur in de weer geweest. Vroeg naar bed.

Vrijdag 2-2-1945
Een zeer drukke dag. Om 04.00 uur 's morgens al ons bed uit voor luchtalarm. Toen dat goed en wel was afgelopen, kwam er een transport gewonden aan. Het was onderhand 06.00 uur. Wat een drukte, wat een ellende als ja al die zware gewonden in de gang ziet liggen. De een met een afgeschoten been, de ander meet een afgeschoten arm, enz. Het is te zielig om het aan te zien. Om 09.00 uur ontbijt; kug, witbrood, honing, boter en koffie. Tegen 11.00 uur 2 borden soep en om 14.00 uur aardappelsalade. Ik was dan eindelijk om 19.00 uur klaar. Ik was zo ontzetten moe. Het valt niet mee, maar het moet, want ik doe er goed werk mee om voor de gewonden te zorgen. Er is onverwachts een Fransman aangekomen, die is van Breslau komen lopen. Hij heeft er 14 dagen over gedaan. Wat hij heeft meegemaakt is met geen pen te beschrijven. Op het moment dat ik dit zit te schrijven is er een pracht concert voor de gewonden. Volgens de laatste berichten zijn de Amerikanen door de Siegfriedlinie heen gebroken en staan de Russen 65 Km voor Berlijn. Wij houden maar goede moed. Het weer is zacht.

Zaterdag 3-2-1945
Het is een drukke dag geweest. Het is mooi, helder en zacht weer. Razzia's in Dresden.
Alle verloven ingetrokken in het Lazarett. Ik mag er ook niet meer uit.
Tot 19.00 uur gewonden aan het verbinden en gipsen geweest.

Zondag 4-2-1945
Er wordt bij ons geen zondag meer gehouden. Het is iedere dag werken. We hebben weer nieuwe gewonden binnengekregen, dus weer een drukke dag. Drie grote operaties, waaronder een levensgevaarlijke; het lichten van de schedel. Ik geloof niet dat deze man er weer bovenop zal komen. Ik heb tot 18.00 uur gewerkt. Nog steeds razzia's in de stad. Bij ons is de uitgang nog versperd. Zoals ik hoorde zijn de geallieerden bezig Nederland te bevrijden. Het is te hopen dat het dan gauw gebeurd is. Ik heb vanavond 3 uurtjes zitten lezen, daarna aan mijn dagboek gewerkt en om 23.00 uur gaan slapen.

Maandag 5-2-1945

Het is zacht weer, maar het regent. Vandaag zeventien operaties, een zeer drukke dag met een droevig einde. Ik heb om 19.00 uur 150 Amerikaanse sigaretten gekregen, toen ik plotseling weggeroepen werd om bij een gewonde te komen die het laatst geopereerd was. Wij moesten proberen om hem kunstmatig bij te brengen, maar het mocht niet meer baten, hij was dood. Het was een jongeman van 25 jaar en pas getrouwd. Ik was precies om middernacht klaar en lag om ongeveer 01.00 uur op bed. Dat zijn nou beroerde dingen, daar moet je werkelijk in gehard worden.

Dinsdag 6-2-1945
Na de zware dag van gisteren moesten we om 04.00 uur op wegens luchtalarm. Rond 06.00 uur ging ik weer naar bed en om 08.00 uur stond ik er weer naast. Vandaag vijftien operaties met daar tussendoor luchtalarm. Ik heb nog anderhalf uur kunnen slapen. Om 17.00 uur ben ik met werken gestopt, omdat ik niet goed werd. Keelpijn en koorts als een paard. Ik dacht direct aan angina. Om 19.00 uur lag ik op bed in de hoop, dat het over zal gaan. Het weer is zacht, maar het regent.

Woensdag 7-2-1945
Ik heb vannacht niet veel geslapen. De hele dag op bed gelegen. Om 10.00 uur kwam er een verpleegster om te kijken hoe het met mij ging en om tevens tegelijk de koorts te nemen. Naderhand kreeg ik een spoeldrank en iets voor mijn hoofdpijn.

Donderdag 8-2-1945
De hele dag op bed gelegen en ik ben nog niet helemaal in orde. Om 15.00 uur ben ik opgestaan en heb mijzelf geschoren. Het was 20.00 uur toen ben ik naar bed gegaan.

Vrijdag 9-2-1945
Nog de hele dag te bed. Het is triestig, maar zacht weer.

Zaterdag 10-2-1945
Vannacht zijn er om 01.00 uur 10 zwaargewonden aangekomen. Het regent.
Tot 12.00 uur op bed gelegen. Ik ben een stuk opgeknapt.
Om 15.00 uur een wandeling wezen maken.

Zondag 11-2-1945
Een drukke dag. Ik ga weer voor het eerst naar de operatiekamer. Drie operaties, ondertussen zijn er twee gewonden doodgegaan. Om 15.00 uur komen er weer negen zwaargewonden, waarvan er een onder de operatie is overleden. Dus dat is alleen vandaag al weer drie doden. Wij zijn *Frontlazarett* geworden, dus allemaal gewonden. Zij komen rechtstreeks van het front. Ik heb nog nooit zo iets meegemaakt. Wat is dat vreselijk met zulke zwaargewonden om te moeten gaan. Ik heb tot 22.00 uur in de operatiekamer geholpen en dat was nu mijn zondag. Ik ben doodmoe en om 23.00 uur naar bed gegaan.

Maandag 12-2-1945
Weer naar de operatiekamer. Op kamer 12 lag er weer een op sterven, een uur later was hij dood. Ik kan het niet langer meer aanzien en heb mijn baantje aan een ander overgedragen. Ik zou er zelf gewoon ziek van worden. Toen hij afgelegd werd, was er een die zijn handen wilde samenvouwen om zijn rozenkrans om zijn vingers te doen, die hij om zijn hals droeg. Maar nee

hoor, zijn handen mochten niet gevouwen zijn, dus totaal geen geestelijke verzorging. Ik wist niet wat ik zag, zo wreed vind ik dit. Ik ben toen maar weggelopen en heb tot 15.00 uur niets meer gedaan, alleen nog wat geslapen. Later heb ik nog kolen moeten lossen. Wat ben ik moe. Ik heb nog aan mijn dagboek gewerkt. Het is triestig weer en koud.

8. De bombardementen op Dresden

Dinsdag 13-2-1945
Voor het gevoel een zomerse dag. Om 08.00 uur opgestaan. We hebben de man een 4/5 en een 1/6 pakket uit Mühlberg ontvangen. **We kregen er vier nieuwe Hollanders bij**, omdat wij het werk niet meer aankonden. Die ochtend niet veel meer gedaan. 's Middags tot 17.00 uur aan het werk geweest, vervolgens naar de kapper om mijn haar te laten knippen. Hetgeen ik gekregen heb, bestond uit: 1 pak suikerklontjes, 1 blik melkpoeder, 1 pak pruimen, 1 pak prenixed, 105 sigaretten, 1 blik corned beaf, 1 blik rasmil, 2 blikjes jam, 2 stuks toiletzeep, 1 blik meat, 1 blik koffiepoeder, 2 stuks chocolade, 1 blik carnix, 3 stuks scheerzeep, 1 tube tandpasta, 1 schoen- en kleerborstel, 1 tube tandpoeder, 2 pakjes scheermesjes, 2 stuks waszeep, 1 kam, 1 pak zeeppoeder, 3 stuks toiletzeep, 1 doos vitaminen en een pakje peper en zout.
's Avonds tijdens het kaarten om 20.30 uur werden wij plotseling weggeroepen voor luchtalarm. Toen wij boven kwamen was er luchtgevaar. Dus wij lachten er zo'n beetje om dat zij ons nu al kwamen roepen. We hebben in de gang nog een tijdje zitten babbelen en plotseling klonk er groot alarm. Wij aan het dragen, zo snel als we maar konden, maar niet gedacht hebbende, dat deze zware aanval voor Dresden bedoeld was. Om ongeveer 21.45 uur waren de twee etages naar de kelder gebracht en keek ik eens naar buiten. Ik schrok ervan, het was een en al lichtkogels. Heel Dresden was gewoonweg in het daglicht gezet en dat deed mij de angst bekruipen. Het was ongeveer 22.00 uur geworden, toen de eerste grote aanval begon.
Er moeten nog heel wat gewonden naar de schuilkelder gebracht worden. Het regende bommen en brandbommen boven ons hoofd. Ieder ogenblik dacht ik dat het gebeuren zou en dat het gebouw in zou storten. Terwijl wij de gewonden wegdroegen werden deuren en ramen eruit gerukt en weggeslingerd. Toen ik met een kameraad van mij de laatste gewonden uit kamer 10 weghaalde, vlogen de ramen over ons heen. Ik ben ook niet meer naar boven gegaan om nog gewonden te halen, want dit was mij te bar. Wij zaten onder in de kelder, wat een angst was dat. Na 20 minuten doodsangst uitgestaan te hebben, werd het weer vrijgegeven. Toen ik dan de schuilkelder uitkwam, regende het vuur en stond alles in lichter laaie. Rondom ons gebouw brandde alles. Alleen ons gebouw was behouden gebleven. Twee brandbommen waren op de bovenste verdieping terecht gekomen en de boel begon te branden. Maar daar waren wij vlug bij om die bommen naar buiten te gooien. Rondom het gebouw lag het vol met brandbommen. De deuren en ramen waren eruit geslingerd aan alle kanten. Onder het bombardement door hebben wij nog de gewonden uit de kamers gehaald. Na deze terreuraanval gingen wij de boel een beetje opruimen, terwijl wij rondom in de vlammen stonden. Er kwam ook nog een storm opzetten en wij zaten allen in angst dat wij nog door de vlammen om zouden komen. Van naar bed gaan kwam natuurlijk niets meer, omdat wij aan het opruimingswerk moesten beginnen. Wat een toestand, wat een ellende. Toen plotseling om 02.30 uur weer luchtalarm. Deze aanval was nog heviger dan de eerste. Het hele gebouw stond te schudden, wat een paniek was dat. Bommen sloegen links en rechts van ons in andere gebouwen in. Overal voltreffers en nog eens voltreffers. Ik heb nog nooit zoiets beleefd. Ik heb het aan de Heilige Maagd Maria te danken, dat ik bij deze bombardementen behouden ben gebleven. Het is het ergste bombardement dat Duitsland ooit in deze oorlog heeft meegemaakt, want er waren ruim 1.400 bommenwerpers boven de stad Dresden. In de tijd van 20 minuten hadden zij de stad voor 90 procent verwoest. En wij zijn er tussenuit gekomen, het is gewoonweg een wonder, omdat wij er midden in zaten. Overal lijken en nog eens lijken. Ik kan haast niet meer zien van de rook. Het regende de gehele nacht vuur. Ik kreeg dan eindelijk een rookbril, maar het hielp niet meer, ik moest eerst door de dokter geholpen worden aan mijn ogen en toen ging het weer zo'n beetje.

Ik heb die nacht zo ontzettend aan huis gedacht, dat is niet te beschrijven. Ik had ook geen benen meer over, wat een paniek. Gaan slapen konden wij ook niet, we moesten veel te veel opruimen.

In Dresden overleden niet-krijgsgevangenen (bron OGS)

Achternaam	***Voornaam***	***geboren***	***overleden***
Bosch, van den	*Adrianus*	*04-07-1909*	*13-02-1945*
Bosch, van den	*Arie*	*28-02-1925*	*13-02-1945*
Buringen, van	*Pieter Dirk*	*30-11-1919*	*13-04-1945*
Derhaag	*Petrus Hubertus*	*04-11-1923*	*13-02-1945*
Dorst, van	*Petrus Jacobus*	*18-08-1920*	*13-02-1945*
Fegel	*Johan*	*12-08-1918*	*13-02-1945*
Gasteren, van	*Hendrik*	*01-07-1919*	*13-02-1945*
Gijsen	*Gijsbertus Petrus*	*22-10-1913*	*13-02-1945*
Meulen, van der	*Paulus*	*22-10-1910*	*13-02-1945*
Meijer	*Karel*	*23-01-1910*	*13-02-1945*
Straalen, van	*Cornelis*	*14-11-1915*	*13-02-1945*
Vaart, van der	*Elias*	*17-08-1922*	*13-02-1945*
Verhoef	*Antonius Hendrikus*	*23-08-1922*	*13-02-1945*

Woensdag 14-2-1945

's Middags om 12.00 uur weer een aanval op Dresden. Je wordt er gewoonweg gek van. Het leven is haast niet om uit te houden, geen licht, gas, water. Is me dat een ramp, behoorlijk wassen en drinken kan je dus ook niet. Mijn haar is net een ragebol. Half verbrand en vol roet. Ik kan er onmogelijk met een kam doorkomen. Ik hoop het van mijn leven nooit meer mee te maken, wat een ellende. Zo tussen neus en lippen door krijgen we wat te eten. Ik ben plotseling wel 30 pond afgevallen. Deze avond bijtijds naar bed gegaan, want ik kan mijn ogen niet meer openhouden. Maar ik heb niet veel geslapen en ging aangekleed naar bed.

In Dresden overleden niet-krijgsgevangenen (bron OGS)

Achternaam	***Voornaam***	***geboren***	***overleden***
Duurkoop	*Hendrikus*	*08-07-1916*	*14-02-1945*
Veluwen, van	*Adriaan Alexander Cornelis*	*09-01-1920*	*14-02-1945*
Verkerk	*Petrus Jacobus*	*03-03-1921*	*14-02-1945*
Windt-Vis, van der	*Catharina Pieternella*	*27-07-1903*	*14-02-1945*
Witteveen	*Jan Oene*	*28-05-1908*	*14-02-1945*

Donderdag 15-2-1945

Weer een aanval op Dresden, maar niet zo hevig. Je raakt gewoonweg op van de zenuwen. Dit is geen leven. Ik begrijp tenminste niet hoe Duitse vrouwen en kinderen het uithouden en dat gaat zo iedere avond en nacht. Zo gauw er luchtalarm wordt gegeven, krijg je het op je zenuwen van angst. Er zijn duizenden en nogmaals duizenden doden, het is een drama. [13])

13 Op 15-2-1945 kwam de matroos / kok H.W. Klaasen (kgf. 97216) om het leven (NIMH repatrieringslijsten Sluiskil).

Het is van de geallieerden een laffe aanval om een stad als Dresden, een Rode Kruis stad, totaal te verwoesten. Deze nacht weer aangekleed naar bed en veel slapen doen wij niet.

Vrijdag 16-2-1945
Vandaag worden de gewonden overgebracht naar Tarvan en Radelberg. Het hele Lazarett wordt ontruimd, omdat wij het niet meer kunnen gebruiken. Ik moest een paar straten bij ons vandaag een vrouw ophalen uit haar brandende huis. Het was niet om aan te horen, toen zij mij vertelde dat er nog drie kinderen, een meisje van 3 jaar en 2 jongens van 4 en 5 jaar in het brandende huis waren. Maar er was geen bijkomen meer aan en dus zijn deze kinderen levend verbrand. Vreselijk een meisje van 2 jaar had zij bij zich. Daar ik weet wat kinderen betekenen, gingen mijn gedachten vanzelfsprekend naar mijn eigen kinderen. Ik had zo'n medelijden met deze vrouw, dat kan ik je niet vertellen. Het meisje heb ik op mijn armen naar het Lazarett gedragen en zo zijn er natuurlijk honderden gevallen. Waar wij naar toe gaan is ons niet bekend. Verder de hele dag maar weer aan het opruimen. 's Avonds gaan wij vroeg naar bed, omdat wij geen licht hebben. In de kou zitten. Het valt niet mee en dan zo ver van huis. Maar dat geeft allemaal nog niets als ik maar gespaard blijf. Ik ga natuurlijk weer aangekleed slapen en veel slapen doe ik niet. Wij missen 5 van onze jongens.

Zaterdag 17-2-1945
Ik ben om 08.00 uur opgestaan en heb niet veel geslapen. Eerst weer een transport gewonden weggebracht. Daarna de hele dag opruimen en daar tussendoor eten. Ook hebben we verschillende lijken begraven; oude vrouwen, kinderen, mannen, enz., iets vreselijks.
Toen maar weer aangekleed naar bed. Ieder avond en nacht moeten wij eruit voor luchtalarm. Dan krijg je weer zo'n angst, wat niet te beschrijven is. Curlitz is gevallen.

Zondag 18-2-1945
Een vreselijke dag. Deze dag veel aan huis gedacht. Jullie hadden mij eens moeten zien, terwijl ik het zo goed gewend was. Ik zal tenminste maar hopen dat er gauw een einde aan komt en dat ik dan weer gezond en wel bij mijn vrouw en kinderen zal zijn teruggekeerd. Om 09.00 uur opgestaan en toen maar weer aan het werk tot 17.00 uur. Deze dag weer een beetje normaal. Om 09.30 uur kug, honing en koffie. Om 14.00 uur aardappels en hachee. Rond 18.00 uur kug, smeerworst, boter en koffie. Ik heb geïnformeerd naar onze kameraden; 4 zijn er nog weg. Waar je staat, waar je kijkt, overal puin en nog eens puin. Het is wonder boven wonder dat wij er nog zo goed zijn afgekomen. Bij mijn thuiskomst een extra plaats voor de Heilige Maagd Maria, want die heeft mij gered. Een Heilige Mis voor Maria en het in de dagbladen bekend maken. Daarna mijn dagboek bijgewerkt. Wij zijn om 20.00 uur aangekleed naar bed gegaan. Om 21.00 uur luchtalarm en dat gaat iedere dag zo maar door.

Maandag 19-2-1945
Om 08.00 uur opgestaan. Weer niet veel geslapen. Daarna alles bij elkaar zetten, want we gaan deze week weg uit Dresden. Waarschijnlijk gaan we naar een dorpje in Thüringen. Wat zal ik blij zijn als ik uit Dresden weg ben. Tot op heden hebben wij nog dertien zwaargewonden en twintig ambulanten. Om 20.00 uur weer luchtalarm. Daarna naar bed.

Ruimen van puin in Dresden (foto internet)

Dinsdag 20-2-1945
Om 03.00 uur in de nacht luchtalarm. Toen maar weer naar bed. Om 08.00 ben ik opgestaan, daarna aan het werk. Om 12.00 uur luchtalarm, daarna een uurtje geslapen. In al die ellende denk ik heel veel aan huis. 's Avonds vroeg naar bed. Om 20.00 uur er weer uit voor luchtalarm en toen maar weer naar bed. Het is 22.00 uur weer luchtalarm. Eruit om dan om 23.00 uur weer aangekleed naar bed te gaan. Is me dat een leven! Maar het mag niet hinderen, als ik maar in leven blijf.

Woensdag 21-2-1945
Vroeg opgestaan om na het eten water te halen voor het Lazarett, want we zitten nog steeds zonder water. Toen ik terugkwam, kon ik het niet meer uithouden, omdat mijn breukband stukgesprongen was. Ik ben toen maar naar bed gegaan. Om 15.00 uur moest ik bij de dokter komen en kreeg ik een nieuwe breukband. Toen maar weer aan het werk. Daarna naar de keuken om het ons zo gezellig mogelijk te maken. Twee maal luchtalarm, daarna naar bed.

Donderdag 22-2-1945
Ik ben om 08.00 uur uit bed gekomen. We hebben niet veel meer te doen. Het is een saai en vervelend leven zo. Was ik maar weer in Holland. Om 11.00 uur luchtalarm en 's avonds nog eens.

Vrijdag 23-2-1945
Vannacht gedroomd, ik dacht dat ik weer thuis was. Toen ik wakker werd viel het mij hard tegen. Om 10.30 uur weer luchtalarm. Ik ben de verwoeste stad eens door geweest. Het is gewoonweg vreselijk zoals het eruit ziet. Het aantal doden stijgt met de dag. Er wordt al gesproken van 350.000; vreselijk! Ook hebben we weer water. Vandaag een moeilijke dag gehad. De hele dag

aan huis gedacht. Ik houd het haast niet meer uit, wat zal ik toch blij zijn als ik weer in Holland ben.

Zaterdag 24-2-1945
Tamelijk goed geslapen. Ik droom iedere dag en steeds maar van huis. Het is de laatste dagen regenachtig. Ik ben naar de keuken gegaan om kool en peentjes te malen.

Zondag 25-2-1945
Het is mooi weer en niet koud. Dresden is nu een troosteloze stad, met al zijn verwoestingen en ook ik ben helemaal van de kook. Wat een leven, was ik maar weer thuis. Hoe lang zal dit nog duren? Wij houden vandaag rustdag. Ze komen ons wel halen om te werken, maar wij weigeren, omdat het voor ons zondag is. Ik verveel mij erbarmelijk. Men vertelt hier dat Den Haag door de Canadezen bezet zou zijn. Turkije heeft de oorlog verklaard aan Duitsland. Nieuwe offensieven aan het westfront en een opleving bij de Russen. Ik ben de stad eens ingegaan, nu het is werkelijk een drama, daar is geen voorbeeld van. Het is te veel om te beschrijven. Ik kan er wel een boekdeel van maken. Daarna heb ik een paar uur aan mijn dagboek zitten werken. We hebben nog steeds geen licht. Het is maar behelpen met een kaarsje of petroleumlampje. Wat een droevige zondag is dat voor mij geweest. Om 20.30 uur luchtalarm en weer de kelder in. We gaan nog steeds gekleed naar bed.

Maandag 26-2-1945
We zij om 08.00 uur opgestaan. Tamelijk goed geslapen. Vandaag is er weer niet veel te doen. Er zijn weer 5 gewonden overgebracht naar Tarvan en nu hebben we er nog 5 over. Twee van onze kameraden moeten naar het Kommando Hamburgerstrasse, omdat zij bij ons de handen niet thuis konden houden. Er zijn hier in Dresden heel wat Hollanders om het leven gekomen. Het is vreselijk uit Holland weggehaald te zijn en in Duitsland hun dood te vinden. Dat zou mij ook hebben kunnen overkomen. Ik ben werkelijk door het oog van de naald gekropen en dat heb ik aan de Heilige Maagd Maria te danken. Volgens de laatste berichten moet Berlijn nagenoeg omsingeld zijn en heeft Egypte ook de oorlog aan Duitsland verklaard. Na het eten nog een straatje om geweest.

Dinsdag 27-2-1945
Om 08.00 uur opgestaan. Daarna nog wat aan het werk. Van 13.00 tot 15.00 uur luchtalarm en dan komt steeds die angst. ’s Avonds bij kaarslicht hebben we wat zitten babbelen. Het is regenachtig, maar zacht weer.

Woensdag 28-2-1945
We hebben niets meer te doen en wat ze met ons zullen aanvangen weten we niet. We wachten maar rustig af. Terwijl ik dit zit te schrijven zijn de anderen aan een Halmaspel bezig. Weer anderen zitten te lezen. Zo brengen we thans de dag door. Het is een vervelend en angstig leven. Wat zal ik toch blij zijn als alles afgelopen is en ik weer gezond en wel bij mijn vrouw en kinderen zal zijn teruggekeerd. Wij leven gewoonweg tussen de puinhopen. Ik heb even een bezoek gebracht aan Lazarett II. Na het eten ben ik een uurtje wezen wandelen, de Elbe langs. Wat is het daar toch mooi. Zo zie je al die huisjes hoog in de bergen liggen, een pracht gezicht. Na het wandelen hebben we onderling zitten praten.

Donderdag 1-3-1945
Om 08.00 uur opgestaan. De kamer wat opgeruimd. Omdat we niets te doen hebben zal ik mijn dagboek bijwerken, een dagelijks terugkerende bezigheid. Zo staan we weer voor een nieuwe maand. Hoeveel maanden zal het nog duren? Ik zie voorlopig nog geen einde aan.
Een gezellig thee uurtje onder elkaar. Een van onze jongens had echte thee gezet, weer een ander trakteerde op wafels. De cheffin van de keuken nam suiker en koekjes mee, het was weer eens ouderwets. Ik ben met een kameraard 2 uur gaan wandelen. Daarna hebben we bij kaarslicht nog wat zitten praten. Voor het eerst zijn we niet gekleed naar bed gegaan.

Vrijdag 2-3-1945
De verjaardag van mijn zus Jo, een dag om niet te vergeten. Het is 10.00 uur, plotseling luchtalarm en om 10.30 uur weer een hevige aanval op Dresden. Die duurde tot 12.00 uur.
Ik heb doodsangst uitgestaan, dat kan je begrijpen. Ik was weer blij dat het over was. Is me dat een angstig leven, ik begrijp niet hoe die mensen het uithouden. Deze middag wat karweitjes gedaan. We hebben de hele avond veel angst gehad. Vreselijke storm, gepaard met sneeuwbuiten en erg koud. Vroeg en maar weer gekleed naar bed gegaan.

Zaterdag 3-3-1945
Deze nacht niet veel geslapen, ik was erg onrustig en verrekte van de pijn in mijn rug; allemaal zenuwen. Om 10.00 uur weer luchtalarm, weer angst. Wat een leven! Tussen de bedrijven door denk ik veel aan mijn vrouw, kinderen, ouders en verdere familie. Alleen het vertrouwen op de Heilige Maagd Maria doet mij er de moed nog in houden; die alleen kan ons redden.
Om 20.03 uur luchtalarm en weer naar de schuilkelder; weer angst.

Zondag 4-3-1945
We moesten natuurlijk weer werken. Alle kribben uit elkaar halen. Rond 10.00 weer luchtalarm. Dit duurde gelukkig niet lang. Er valt sneeuw en het is koud. Ondertussen os er weer een gewonde gestorven. Na de arbeid heb ik een bad genomen, om vervolgens mijn dagboek bij te houden. Er is gelukkig weer licht. Wat een vreselijke zondagen zijn het toch. Je weet af en toe niet in welke dag je leeft. Steeds maar in angst en vrezen. Na wat gebabbeld te hebben ga ik naar bed. We moeten op de grond slapen daar de kribben weg zijn.

Maandag 5-3-1945
Tamelijk goed geslapen, al was het dan ook op de grond. Het weer is triestig en koud, met veel wind. Na het ontbijt zijn we weer aan het werk gegaan. Om 10.00 uur luchtalarm, maar weer naar de schuilkelder, weer angst, veel kou. Het heeft tot 12.00 uur geduurd en het is gelukkig goed afgelopen. Na een straatje om te zijn geweest, zag ik bij mijn kameraden in Lazarett II dat zij de boel aan het inladen waren en zich gereed maakten voor vertrek. Het aantal doden in Dresden is gestegen tot 500.000. Nog steeds worden er lijken onder de puinhopen vandaag gehaald. Bonn, Köln en Düsseldorf zijn door de geallieerden genaderd en volgens de laatste berichten zijn ze tussen Bonn en Köln de Rijn overgestoken.
Van 20.30 tot 22.00 uur weer luchtalarm, dus weer de schuilkelder opgezocht. Het is de laatste dagen vreselijk, zoals de luchtmacht boven Duitsland tekeergaat. Wij zitten thans zonder sigaretten.

Dinsdag 6-3-1945
Deze nacht goed geslapen. Toen ik wakker werd kon ik het haast niet meer uithouden. Ik wilde en ik moest naar mijn vrouw en kinderen. Wat voelde ik me toch ongelukkig. Maar dan denk ik maar aan Onze Lieve Heer en Maria, die zullen wel voor mijn gezin zorgen, daar vertrouw ik ook op. Als ik dit vertrouwen dan ook niet had, zou ik het beslist niet uithouden.
Om 13.00 uur plotseling het bevel om het hele Lazarett te ontruimen. We hebben 5 auto's tot onze beschikking. Het Lazarett moet getransporteerd worden naar Neustadt.

Woensdag 7-3-1945
Ik ben om 07.00 uur opgestaan. Goed geslapen. Het weer is guur en koud, met veel sneeuw. Om 08.00 uur weer aan de arbeid gegaan. Nu moet ik naar het station in Neustadt om in te laden. Dat viel niet mee, omdat het station geregeld gebombardeerd werd. Tot 14.00 uur heb ik daar gewerkt. Gelukkig is er geen luchtalarm geweest. Dan om 21.00 uur weer luchtalarm, dus maar weer naar de schuilkelders. Komt daar nou nooit een einde aan?

Donderdag 8-3-1945
Mijn zus Mientje is jarig. Ik hoop haar volgend jaar weer te kunnen feliciteren. Het weer is koud en het heeft knap gevroren. Weer aan het inladen gegaan, daarna wachten voor vertrek.
Om 17.00 uur plotseling bevel voor vertrek. Gauw de koffers gepakt. We moeten met de koffers lopen naar het station, vergezeld voor hevige sneeuwval. Daar hebben we 2 uur over gedaan. Om 19.00 uur komen we bij de wagons aan. We zitten met 12 Hollanders en 3 Fransen in een wagon. De wagon waarin we moeten huizen en slapen is als volgt ingedeeld; aan weerskanten zijn matrassen op de grond gespreid, waarop we kunnen slapen. In het midden is een kachel geplaatst, die heerlijk brand. Daaromheen staan 2 banken waarop we kunnen zitten om te eten. En rondom hebben wij de koffers opgestapeld. Tevens hangt in het midden van de wagon een stormlantaarn die ons licht geeft. Om 22.00 uur vertrekken we met 48 wagons, namelijk Lazarett 1, 2 en 3. We hopen dat we niet uit de lucht worden aangevallen. Toen wij Dresden verlieten was er ook alarm.

Vrijdag 9-3-1945
Deze nacht niet veel geslapen door het geschommel van de wagon. Om 08.00 uur hadden we een paar sneetjes brood gegeten met honing. Alle spoorbanen zijn gebombardeerd, het ziet er overal vreselijk uit. Het was 16.30 uur toen wij in Naumburg aankwamen. Het is een mooi en groot station. De hele omgeving is sprookjesachtig. Het stadje telt 60.000 inwoners.
Na het eten zijn we de stad gaan bezichtigen en gelijk een potje bier wezen drinken. Op zulke momenten weer je en besef je niet dat je een krijgsgevangene bent. Om 21.00 uur terug naar onze wagon om te gaan slapen. Het is nog steeds guur en koud.

Zaterdag 10-3-1945
Mijn jongste zus Tiny is jarig. Geen leuke verjaardag dit jaar, maar ja, dat geeft niet, als we elkaar maar weer levend en gezond terugzien. Deze nacht goed geslapen. Om 08.00 uur opgestaan. Mezelf in het station gewassen, om daarna warme koffie te gaan halen voor ons ochtendontbijt. Lazarett I is in Leipzig afgekoppeld. Lazarett II blijft in Naumburg. Wij moeten nog 15 Km verder, namelijk naar het dorpje Schkölen, om daar een nieuw Lazarett te openen.
Een van onze kameraden heeft voor 5 man pannenkoeken met spek gebakken. Dat smaakte geweldig. Voor de rest van de dag maar liggen en afwachten.

9. Verplaatst naar Schkölen

Zondag 11-3-1945

's Nachts om 03.00 uur wakker geschikt, omdat we aan het rangeren gebracht worden. Deze nacht niet meer geslapen. Om 07.00 uur vertrek uit Naumburg naar Schkölen [14]), een klein dorpje in Thüringen, waar wij om ongeveer 10.00 uur aankomen. Wat is deze omgeving schitterend. Ik heb nog nooit zo iets moois gezien. De reis van Dresden naar Schkölen hebben wij afgelegd als volgt: Dresden (Neustad), Wurzen, Altenbach (?) [15]) Borsdorf, Thekla Leipzig (gelijk luchtalarm, wat ziet Leipzig er vreselijk uit), Thekla Leipzig, Lütz(schena) Leipzig, Markranstädt, Bad Dürrenberg, Grosskorbetha, Weissenfels, Leissling, Naumburg, Camburg, Schkölen aankomst 10.00 uur.

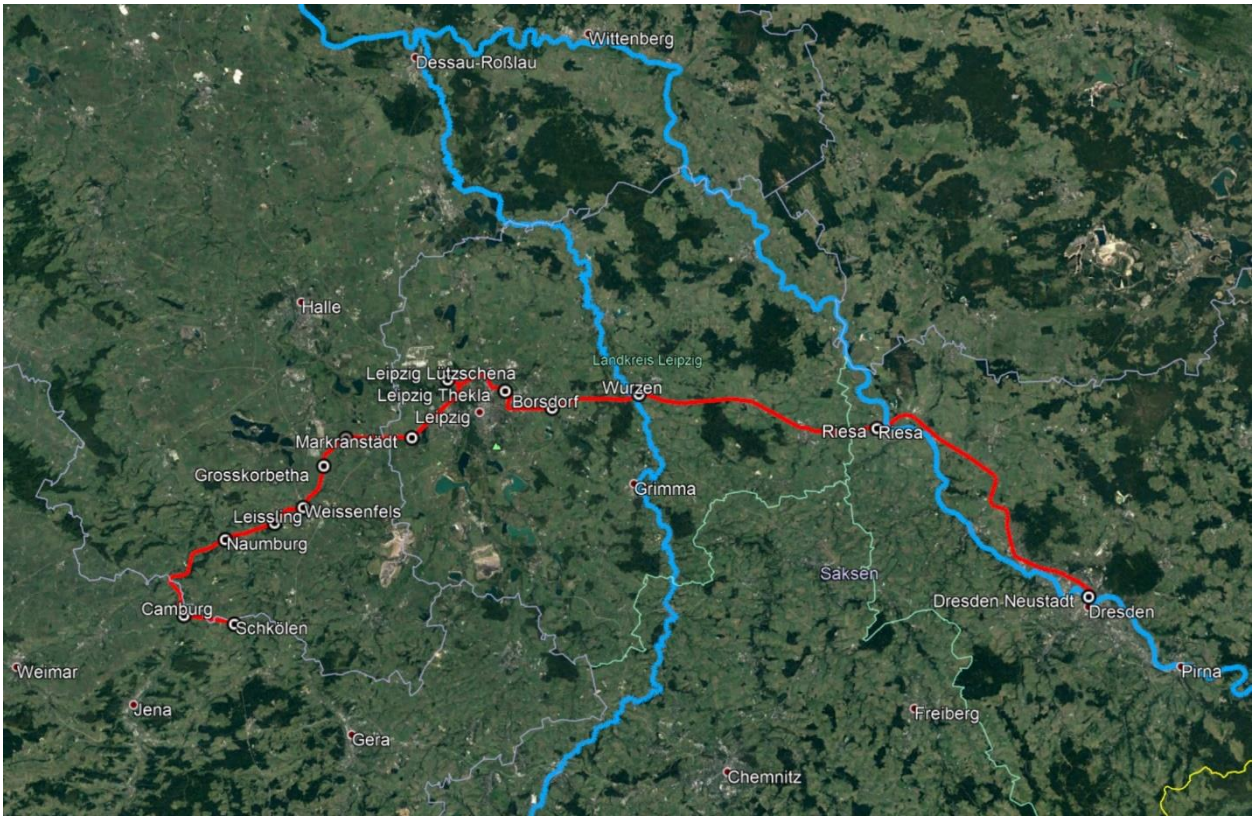

De treinreis van Dresden naar Schkölen (Google Earth)

We worden door de burgemeester en verpleegsters hartelijk ontvangen. Het dorpje ligt midden in de bergen en telt zo'n 3.000 inwoners. Een pracht omgeving. Om 10.00 uur kug, worst en boter. Daar tussendoor hebben we heel wat georganiseerd. Na het ontbijt de wagons beginnen uit te laden. We werden in een nieuwe school te slapen gelegd. Heel het dorp stond op zijn kop, dat begrijp je. De jeugd hielp ons mee met uitladen. Het eten en drinken wordt klaargemaakt in een jamfabriek, totdat onze keuken is ingericht en dat zal nog wel enige weken duren. Om 14.00 uur aardappelsoep om daarna weer aan het werk te gaan. Het is 18.00 uur en we waren eindelijk klaar. Ik was ontzettend moe; dat is dan je zondag. Om 19.00 uur kug, worst, boter en koffie. Daarna zijn we naar het café gegaan en een potje bier wezen drinken. Om 19.30 uur naar bed

14 Hemelsbreed 130 Km ten westen van Dresden.

15 Dit stuk van de reis werd 's nachts gereden en ging over Coswig, Niederau, Riesa, Oschatz, Wurzen.

gegaan. Ik was blij dat deze zondag weer voorbij was, het is vandaag halfvasten. Het weer is guur, met veel wind.

Maandag 12-3-1945 tot 11 april 1945
De dagindeling in Schkölen is globaal hetzelfde; opstaan, reveille, appèl, ontbijt, naar de kerk gaan, arbeid, drinken, middagmaal, avondeten, was doen, sokken stoppen, af en toe een pakketje en naar bed.
Om niet alle dagen in hetzelfde te moeten vervallen heeft zoon Gerard Wubben alleen nog de bijzonderheden vermeld, zoals die zich dagelijks wel voordeden.

Dinsdag 13-3-1945
Na het werk van vandaag ben ik om 19.00 bij een familie op visite geweest. Daar heb ik mijn busje koffie omgeruild voor 2 pakjes tabak met vloeitjes. Daarna nog een potje bier gedronken.

Woensdag 14-3-1945
Mijn zoon Hennie is jarig en wordt vandaag 6 jaar. Heeft hij nog wat gehad? Ik vind het erg sneu voor hem, dat ik hem niets kan geven, maar het feit is er eenmaal. Het volgend jaar hoop ik hem het dubbele te kunnen geven. 's Avonds op visite geweest bij een Hollandse familie, die vanuit Limburg is geëvacueerd. Daar heb ik mijn brood van 2 Kg geruild voor een stuk zeep. Van 21.00 uur tot 22.00 uur luchtalarm. Zwaar geweest, het was vlakbij ons in de buurt.

Donderdag 15-3-1945
Ik ben om 17.00 uur naar de kapper gegaan om geknipt en geschoren te worden. 's Avonds ben ik weer naar de Hollandse familie geweest. Daar werd ik goed onthaald en ik heb daar 's avonds meegegeten, aardappelen met hachee en pannenkoeken met koffie na. Ik dacht dat ik klapte, zoveel heb ik gegeten. Van 21.00 tot 22.30 uur luchtalarm en maar weer naar de schuilkelder. Het weer is triestig en koud. Daarna gaan slapen.

Vrijdag 16-3-1945
Ne het werk een potje bier wezen drinken, om vervolgens weer naar mijn Hollandse familie te gaan, die mij gelukkig goed behandelen. Van 21.00 tot 22.00 uur luchtalarm. Gauw weer naar de schuilkelder.

Zaterdag 17-3-1945
Veel wind, regen en tevens zeer koud. 's Middags vrij en heb ik twee uur geslapen. Daarna mijn eigen eens lekker gewassen en geschoren. Na het dagelijks werk naar de Hollandse familie gegaan, waar de zoon vandaag jarig is. Die avond heb ik het goed gehad, onder andere aardappelen, spinazie, vlees en toen koffie met 2 stukken tulband. Dat heeft heerlijk gesmaakt.

Zondag 18-3-1945
Alweer zondag. Het weer is koud, guur en regenachtig. We moesten tot 11.00 uur werken. Ik denk zeer veel aan thuis. We hadden geen jus bij ons middagmaal en moeten het dus droog opeten. 's Middags nog even bij de Hollandse familie geweest. Een stuk zeep verkocht voor 20 sigaretten en mijn chocolade voor 2 Kg brood. Ik was blij dat ook deze zondag voorbij is. Hoeveel zondag nog? Ook hebben we weer luchtalarm gehad. Daarna nog wat aan mijn dagboek zitten werken.

Maandag 19-3-1945
Na onze arbeid zijn we een potje bier wezen drinken. Ons rustig gehouden, want morgen gaan we verhuizen.

Dinsdag 20-3-1945
Vroeg opgestaan. We verhuizen naar een soort autogarage, met 12 man. We slapen 3 hoog. Het is ontzettend klein en koud. Het gehele gebouwtje is van beton. Daarna heb ik de grote was gedaan, iets wat in geen zes weken gebeurd was. Vervolgens heb ik een flink eind gewandeld en op de terugweg nog even een potje bier wezen drinken. Voortaan moeten wij 's avonds om 21.00 uur binnen zijn.

Woensdag 21-3-1945
Het begin van de lente. Om 04.00 uur in de nacht luchtalarm. Daarna niet meer geslapen.
Het is ontzettend koud. We hebben nog steeds geen sigaretten. Schkölen is een aardig dorp, midden in de bergen, de mensen zijn vriendelijk.

Vogelvluchtfoto van Schkölen, jaartal onbekend (ansichtkaart internet).

We hebben niet veel brood. Ik denk heel veel aan huis. Hoe zou het thuis toch gaan? Op post hoef ik niet meer te rekenen. Ik geef het maar over aan Maria. Vandaag 5 keer luchtalarm geweest.

Donderdag 22-3-1945
Mijn jongste zoon Jopie is vandaag 1 jaar geworden. Ik feliciteer hem in de hoop volgend jaar er zelf weer bij te zijn. Wanneer ik thuis kom, zal hij mij niet kennen. Het weer is mooi, we zijn wat aan het zonnebaden geweest. Daarna nog een grote was gedaan. Ik heb mijn kameraden op bier getrakteerd vanwege de verjaardag van mijn jongste zoon. Nog wat zitten kaarten en toen naar bed.

Vrijdag 23-3-1945
Twee keer luchtalarm geweest. Om 07.00 uur uit bed en tot 10.00 uur aan het werk geweest. De rest van de dag niets meer gedaan. Het weer is zeldzaam mooi. De laatste dagen denk ik weer

veel aan mijn vrouw en kinderen, aan mijn ouders en verdere familie. Aan het westfront gaat het gelukkig goed. Als het zo door blijft gaan, dan geloof ik wel dat de oorlog binnen twee maanden is afgelopen. Ik hoop tenminste dat ik op mijn verjaardag thuis ben. Als ik op zo'n mooie dag de omgeving die zo mooi is, eens doorwandel en ik zie dan die vrouwen met de kinderwagens en andere kinderen spelen, dan gaan mijn gedachten terug naar de Linnaeusstraat en zie ik voor mijn geest mijn eigen kinderen. Dan kan ik wel huilen, want hoe zullen zij het hebben? Hebben zij genoeg te eten en hoe staat het met de kleding, worden zij niet bedreigd vanuit de lucht? Een troost heb ik gelukkig, mijn rotsvast vertrouwen in Maria, die mijn gezin niet in de steek zal laten. Weer 50 Mark ontvangen over de maand januari. Ik heb tot op heden 110 Mark rijk, maar wat moet ik ermee doen? Men kan er toch niets voor kopen. Ik ben wezen biljarten, daarna zitten kaarten.

Zaterdag 24-3-1945
Ik heb goed geslapen deze nacht. Na het werken een paar uurtjes zitten zonnebaden en van 19.0 uur tot 21.00 uur zijn we gaan biljarten. Zowat de gehele dag geen luchtalarm geweest.

Zondag 25-3-1945 (Palm zondag)
Gelukkig weer eens naar de Heilige Mis geweest. Deze werd opgedragen in de protestantse kerk, waar een altaar was opgeslagen. Ik was werkelijk blij weer eens sinds 8 weken te Heilige Communie te kunnen gaan. De Heilige Mis heb ik op laten dragen uit dankbaarheid, omdat ik tot op heden nog behouden ben gebleven. In het zonnetje wat aan mijn dagboek gewerkt. Het was heel rustig, want mijn kameraden waren weggegaan.
Op het ogenblik is het dag en nacht luchtalarm. Maar we zitten in Schkölen nogal in de bergen. Het is een dorp en gelukkig is het nog rustig, maar als het te erg wordt, kruipen we toch maar de schuilkelder in en het is een goede ook. Deze is gelegen in de bergen met 18 m graniet er boven, dus behoorlijk veilig.
Het is 15.00 uur en op het ogenblik hoor ik de Duitse berichten en tot mijn schrik hoorde ik, dat Den Haag op vrijdag 23 maart zwaar is aangevallen. Mijn gezin en familie zijn nu geen minuut uit mijn gedachten. Hoe zou het toch afgelopen zijn, zijn ze nog in leven? Dan denk ik maar weer, Maria zal hen bijstaan en zal mijn gezin beschermen. Daar vertrouw ik ook op.

Maandag 26-3-1945
Om 07.00 uur opgestaan. Ontbijt en daarna tot 12.00 aan het werk. Middageten en daarna een uurtje geslapen. Van 14.30 tot 15.30 weer luchtalarm. Tot 17.00 gewerkt.
Volgens de laatste berichten is Frankfurt a/d Main gevallen. Ik ben tot 21.00 uur op visite geweest bij de Hollandse familie. In de avond luchtalarm. Het is nog steeds schitterend weer.

Dinsdag 27-3-1945
Zoals elke dag weer aan het werk en van 16.00 tot 17.00 uur een wagen met zand gelost. Wij krijgen de laatste weken niet veel eten meer. Alleen het middageten gaat nog wel, maar de rest is veel te weinig. Zodoende koken wij geregeld aardappelen bij. Deze avond vroeg naar bed gegaan. Het weer wordt minder.

Woensdag 28-3-1945
Eerst naar appèl. Wij waren te laat opgestaan. Deze dag ben ik vrij. Er is niets te doen. Het is triestig weer en het is koud geworden. Vanwege de Goede Week heb ik mij voorgenomen niet naar het café te gaan. Ik wil toch wat vasten.

Donderdag 29-3-1945 (Witte Donderdag)
Vroeg op en van 08.00 tot 10.00 gewerkt, om daarna weer de hele dag vrij te zijn.
Ook deze dagen denk ik zeer veel aan huis. De Goede Week kon toch altijd zo mooi zijn, maar kerkelijk vieren doe ik het zeer zeker. Ik heb nog wat gewandeld, daarna zitten kaarten.
Wij hebben nog steeds niets te roken.

Vrijdag 30-3-1945 (Goede Vrijdag)
Een droeve dag, vooral omdat ik berichten heb gehoord uit Holland, dat er geweldig veel hongergeleden wordt. Je begrijpt, dat ik in deze omstandigheden veel aan mijn vrouw en kinderen denk. Hoe zullen zij het hebben, lijden zij ook zo'n honger? Ik bid er dag en nacht voor dat God jullie moge sparen voor hongersnood. Ook wij krijgen niet veel te eten meer, maar op Maria vertrouw ik. Die zal ons niet in de steek laten. Ik heb vandaag ook nog een paar uur moeten werken en ben om 15.00 uur naar de protestantse kerk gegaan. Daar heb ik zo op mijn manier Goede Vrijdag gevierd. De hele dag regen en koud.

Zaterdag 31-3-1945 (Paas zaterdag)
Het kon bij mij thuis zo gezellig zijn. Er komen weer zware dagen voor mij aan.
Tot 12.00 uur aan het werk. Van 09.00 tot 11.00 uur luchtalarm geweest. Daarna mijn goed versteld. Als je ziet wat de mensen allemaal laten bakken, nee, daar sta je gewoonweg verbaasd van. Om 15.00 uur begonnen de Paasklokken te luiden en daar was ik zeer van onder de indruk.

Zondag 1-4-1945 (1e Paasdag)
Mijn gedachten gaan deze morgen op de eerste plaats naar mijn vrouw en kinderen. Ik wen hun vanuit Schkölen een Zalig Pasen en bid ik God dat wij elkaar spoedig gezond en wel zullen terugzien. Ook mijn ouders, broer, zussen en verdere familie een Zalig Pasen. Wat zullen jullie het slecht hebben wat eten en drinken betreft. Ik vertrouw echter op Maria, dat zijn jullie allen zal bijstaan in deze dagen van hongersnood. Wat hadden wij het toch altijd met deze dagen toch goed. Maar ja, het is nu eenmaal zo. Het voornaamste is, dat we elkaar maar weer gezond en wel zullen weerzien. Is het bij jullie ook zo koud? Nu hier in Schkölen wel.
Om 15.00 uur is er voor ons een Heilige Mis, waaronder ik te Heilige Communie ga. En deze dienst wordt gehouden in de protestantse kerk. Deze Heilige Mis draag ik op voor mijn gezin, ouders en verdere familie, dat zij niet van honger om zullen komen en dat zij verder beschermd mogen blijven tegen bombardementen. Vandaag ben ik weer aan een Novene begonnen van 3 maal 9 dagen (Krachtige Novene Der Drie Weesgegroeten) als dat mijn hele familie behouden moge blijven, vooral in deze voor hen zulke moeilijke dagen, want ik geloof wel dat de bevrijding nu werklelijk voor de deur staat. Dat zal niet lang meer duren. Ik ga nu ook geloven, dat als wij het mogen beleven, we elkaar spoedig zullen weerzien. De geallieerden zijn al een heel eind in Duitsland en ik verwacht ieder ogenblik de ineenstorting. Het weer is koud, met veel wind. Werkzaamheden zijn er vandaag niet. Toen ben ik maar aan mijn dagboek gaan werken. Waar wij gelegerd zijn hebben wij ook buren, die geëvacueerd zijn uit verschillende grote steden. Het was vanochtend een aardig gezicht, een van de vrouwen had gekleurde eieren bij zich en verborg ieder ei onder een boompje. Later kwamen de kinderen om de eieren te zoeken. Je had die gezichten eens moeten zien. Zij hebben een meisje van 4 jaar, nu, het is precies Josephientje. Ze is geregeld bij mij; een alleraardigst kind. Nu je begrijpt hoe het mij deze morgen aangreep, met de gedachten dat mijn kinderen niets zullen krijgen en misschien nog wel huilen van de honger. Ach het doet zo'n leed, maar ja dan denk ik weer in Godsnaam, als ik

ze dan maar weer levend terug mag zien. Ik ben om 15.00 uur naar de kerk gegaan, waar ik mijn Paas Communie heb gedaan. Ik ben werkelijk blij dat ik ten minste nog met Pasen de Heilige Mis kon bijwonen. Het is alleen vreemd voor mij, dat het 's middags gebeurde. Al mijn kameraden zijn weg. Onderhand hen ik voor ons allen de aardappelen opgezet, dan kunnen we nog wat eten, want veel brood hebben we niet. Daarna een potje bier wezen drinken. De 1e Paasdag is gelukkig voorbij.

Maandag 2-4-1945 (2e Paasdag)
Vannacht is de klok 1 uur vooruitgezet, dus konden we minder slapen. Het weer is guur en koud met veel wind. Ik ben om 08.00 uur naar de kerk geweest, om daarna wat te gaan wandelen. Het regent nu lekker. Ik heb de kachel aangemaakt. Al mijn kameraden zijn weggegaan. In deze dagen als ik zo alleen zit, denk ik steeds maar terug aan thuis. Daar kon ik het toch zo gezellig hebben. Zondags 's morgens eerst gezellig gezamenlijk ontbijten, daarna een lekkere taart bij de koffie met wat grammofoonplaten draaien. Daarna middageten met pudding, wat altijd smakelijk klaargemaakt was. Dat kan ik maar niet van me af zetten. En hoe gezellig mijn vrouw het altijd maakte. Toen heb ik het niet genoeg gewaardeerd. En nu ik zo ver weg ben en zo alleen zit te turen, komen al deze dingen voor de geest. Maar ja, jullie zullen wat eten betreft nog minder hebben dan ik. Wij zullen erop vertrouwen dat het volgend jaar beter is en dat wij dan allemaal weer bij elkaar mogen zijn. Van 20.00 tot 21.00 uur op bezoek geweest bij mijn Hollandse familie. Daarna nog wat zitten kaarten. 's Nachts luchtalarm en toen eindelijk naar bed. Het is inmiddels 02.00 uur.

Dinsdag 3-4-1945
Zeven van mijn kameraden zijn vanochtend om 03.00 uur opgestaan, omdat ze met de trein van 04.00 uur mee moesten naar Dresden om pakketten voor ons op te halen. Als alles goed afloopt, dan krijgen wij hopelijk vrijdagavond de man anderhalf pakket. Thans staan de geallieerden 60 Km van ons vandaan. Nu ligt het er maar aan, worden wij verder weg getransporteerd, of zullen wij het geluk hebben dat we bevrijd worden. Is dat laatste het geval, dan hoop ik spoedig thuis te zijn. Volgens de laatste berichten zijn Enschede en Hengelo al bezet. Ik hoop maar dat jullie gauw bevrijd zullen worden. Het weer is guur en koud. Ik heb een stuk zeep geruild voor een half brood en 2 sigaren. We hebben vandaag 2 keer luchtalarm gehad.

Woensdag 4-4-1945
Om 07.30 uur opgestaan. Deze nacht niet veel geslapen. Het is koud, met veel regen. Deze dag niet veel gedaan. Ik heb een klein wasje op de kachel gezet. De hele dag luchtalarm. Het front komt steeds dichterbij.

Donderdag 5-4-1945
Vandaag is mijn vrouw Lies jarig. Ik feliciteer mijn vrouw vanuit Schkölen van harte met haar verjaardag en dat wij elkaar met de kinderen weer spoedig gezond en wel mogen weerzien. Het is voor mij een zeer akelige dag, om op de verjaardag van mijn vrouw zo ver van huis te zijn en ik besef volkomen dat ook mijn vrouw een droevige dag zal hebben. Niet alleen omdat ik weg ben, maar des te meer omdat zij waarschijnlijk met de kinderen honger zal hebben. Lies, ik zal op deze dag veel voor je bidden, dat God je voor honger en ellende met de kinderen mag bewaren en hopend dat wij het volgend jaar weer met elkaar je verjaardag kunnen vieren.

Weer een vreselijke nacht gehad. Er zijn 2 zware aanvallen geweest, nog geen 10 Km bij ons vandaan. Ze waren al bezig toen wij wakker werden, wat heb ik een angst gehad. Nu het front zo dichtbij komt leven wij in angst en vrezen. Wat zullen de Duitsers met ons doen, weer wegvoeren, of laten zij ons zitten? Wij weten het niet. Dat afwachten maakt je zo zenuwachtig. Deze nacht vanzelfsprekend niet veel geslapen. Na het werken mijzelf opgeknapt, om met mijn kameraden ter ere van mijn vrouw haar verjaardag, een potje bier te gaan drinken. Lies, je wordt door al mijn kameraden van harte gefeliciteerd. Volgend jaar op jouw verjaardag zullen zij er bij zijn. Je begrijpt dat mijn gedachten de hele dag bij mijn vrouw zijn geweest. Ik ben blij dat ook deze dag voorbij is. Het is koud en regenachtig. Om 11.00 uur ben ik gaan slapen, in de hoop een betere nacht te hebben.

Vrijdag 6-4-1945
Eerste vrijdag van de maand. Deze nacht weer niet veel geslapen. De gehele dag op bed gelegen. Ik heb op bed veel aan jullie liggen denken. Om 20.00 uur kwamen mijn kameraden terug uit Dresden, met 24 Canadese pakketten. We krijgen de man anderhalf pakket, onder andere: 1 plak chocolade, 1 pakje thee, 1 pak koffie, 1 blik boter, 2 blikjes corned beaf, 1 zakje suiker, 1 pak biskwi, 2 blikjes jam, 2 blikjes melkpoeder, 2 blikjes zalm, 1 blik sardines, 1 stuk toiletzeep, 1 blik ham, 1 pakje kaas, 1 zakje peper, 1 pakje scheermesjes, 2 pak pruimen en 1 pak rozijnen. Wij hadden een grote strop, want er zaten geen sigaretten in. Ik heb een pak koffie verkocht voor 2 pakjes shag en 20 sigaretten, dus had ik gelukkig toch wat te roken. Laat naar bed gegaan. Het weer is guur, koud en veel regen.

Zaterdag 7-4-1945
Deze nacht heb ik helemaal niet geslapen. Ik heb tot 12.00 uur op bed gelegen en de gehele ochtend luchtalarm. Het weer is wat beter geworden. Vanmiddag heb ik mijn koffers opnieuw gepakt en tevens de spullen van mijn pakket opgeborgen. Volgens de laatste berichten is Holland zo goed als gezuiverd, alleen nog de noordelijke provincies. In Brabant staat voor Rotterdam, Den Haag en Amsterdam 12.000 ton levensmiddelen voor iedere stad gereed. Alleen voor Noord-Holland 30.000 ton. Het wordt hoog tijd geloof ik, dat de bevolking van die grote steden eten krijgen. Zo zal het ook voor mijn familie zijn. Een flinke wandeling gemaakt.
Ik heb huizen gezien die schuilkelders hebben, zo'n 7 m onder de grond van natuursteen.
Daarna wat zitten babbelen. Van 10.30 tot 12.03 uur luchtalarm, het was weer vreselijk.
Om 01.00 uur pas op bed.

Zondag 8-4-1945
Vanochtend om 05.00 uur wakker gemaakt. Van alle kanten werd er geroepen "Gasalarm".
Mijn hart stond stil, dat begrijp je. Maar naderhand bleek dat er een gasleiding was gesprongen, dus was het gelukkig niet van ernstige aard. Toen maar weer maar bed. Om 09.30 uur opgestaan en gegeten. Daarna een eind gewandeld. Van 11.00 tot 13.00 uur luchtalarm. Wat aan mijn dagboek zitten werken. Ik ben om 17.00 uur naar de Heilige Mis geweest. Het is eigenaardig, de vrouwen hebben geen hoed op en brengen de baby's mee. Het is ene leven als een oordeel in de kerk, met dat geblèr van die kinderen. Het licht is bij ons afgesneden dus zitten wij in het donker. Om 22.00 uur luchtalarm en wel tot 24.00 uur. Het was weer erg, zoals het er de laatste dagen aan toe gaat is het haast niet meer om uit te houden. De hele dag maar heen en weer rennen om in de schuilkelder te komen. Vandaag heb ik boven op een berg gestaan, om eens

toe te zien. Het is een prachtig gezicht boven de stad, al die kerstbomen te zien branden [16]) en dan vlak daarop zie je de bommen vallen met grote explosies. Het is droevig voor de bevolking. Zo gaat het dag in dag uit. Ik hoop maar, dat het gauw is afgelopen. Slapen doen wij haast niet meer. Gelukkig weer een zondag voorbij.

Maandag 9-4-1945
Na het ontbijt aan het werk. De laatste dagen lijd ik veel kou. Ook deze ochtend is het erg koud. Van 11.00 tot 13.00 uur luchtalarm. Ook zo de hele dag door. Ze vliegen gewoonweg 200 m van de grond, met grote formaties. De dagen zijn zeer angstig. Ik ben nog een eindje wezen wandelen en ben om 20.30 uur naar bed gegaan. Om 22.00 uur moest ik er weer uit voor een luchtalarm, wat gelukkig niet lang geduurd heeft. Daarna voor het eerst weer gekleed naar bed. Het weer is wel beter geworden.

Dinsdag 10-4-1945
Deze nacht goed geslapen. Om 08.30 uur ging ik aan het werk toen er plotseling 4 jacht-bommenwerpers ineens omlaag schoten en het stationnetje van Schkölen bombardeerden.
Ik was als aan de grond genageld. Tot op heden zijn er 7 doden en vele zwaargewonden.
Wat was ik weer geschrokken. De hele dag zijn ze bezig geweest.
We hebben geen tijd gehad om te werken. Het middageten was pas om 15.00 uur klaar.
We hebben een deel van de dag doorgebracht in de schuilkelder. Om 20.30 uur naar bed gegaan. Het weer is buitengewoon mooi. We horen hier al volop het geschut van de artillerie.

[16] Met kerstbomen worden de verschillende kleuren lichtfakkels bedoeld die het te bombarderen object markeerden en verlichten, alvorens dit gebombardeerd werd.

10. De bevrijding

Woensdag 11-4-1945
Deze nacht niet veel geslapen. De hele nacht maar vliegen en schieten. Na het ontbijt aan het werk, maar veel hebben wij niet gewerkt, omdat we geregeld vanuit de lucht werden beschoten. Wat een angst had ik toch, ik dacht dat ik er niet levend vanaf kwam. Na het middageten naar de bunker, want het was niet om uit te houden. Om 17.00 uur kwam het bericht, dat de (Amerikaanse) pantserspitsen in Camburg waren en dat is 10 Km van ons vandaan. Wat zullen de Duitsers toch met ons doen? Worden we nog weggehaald? We leven in angst en vrezen, het is niet te beschrijven. Ik ben er stilletjes vandoor gegaan, de bergen in, want ik vertrouwde het niet (zo'n voorgevoel). Over mijn schoenen had ik sokken aangetrokken en toen moest ik nog het dorp door. Het was muisstil. Op alle punten in het dorp stonden posten, bewapend met pantservuisten. Hoe kwam ik er door? Wat een angst bekroop mij. Ik moest en ik zou in de bergen komen. Voetje voor voetje sloop ik de dorpsstraten door en zo stilletjes mogelijk. Eindelijk kwam ik aan de rand van het dorp. Van doorkomen was geen sprake. Ik heb mij daar ongeveer een uur schuilgehouden, maar er stonden wel 20 posten vlak bij elkaar. De moed zonk mij in de schoenen. Toen kwam ik ineens op een idee. Ik zal het op een andere manier proberen. Weer voetje voor voetje terug. Ik ben naar het kerkhof gekropen om te zien of ik daar niet doorgeen kon komen. Na verloop van een uur kwam ik op het kerkhof aan. Het was doodstil en het weer was guur. Op het einde van het kerkhof liep er een geultje vanuit de bergen. In de verte zag ik weer volop posten staan. Goede raad was duur. Ik moest toch een besluit nemen. Ik besloot om maar door het geultje de bergen zien te bereiken. Op handen en voeten ben ik door het geultje gekropen. Af en toe brak er een takje af, dan schrok ik weer zo, dat mijn hart stil bleef staan. Op een gegeven moment lag ik midden tussen de posten links en rechts van mij, nog geen 5 meter van mij af. Ik ben toen als een kikvors door het geultje gekropen. Ik zag eruit als een beest en was door en door nat van het water. Het gelukte mij eindelijk de bergen te bereiken. Ik was op van vermoeidheid. Na nog ongeveer een half uur door het geultje te hebben gekropen, vond ik daar een kleine brug, in de vorm van een rioleringsbuis en deze was gelukkig droog. Eerst heb ik wat takken afgesneden om mijzelf daarmee te bedekken en toen ben ik onder het bruggetje gekropen. Ik wist op geen uur na hoe laat het was.
Dit is de zwaarste nacht geweest die ik ooit heb meegemaakt.
Links en rechts vlogen de granaten over mij heen en zag ik de Duitse soldaten met pantservuisten voorbijtrekken. Het geluid van de kanonnen kwam steeds dichterbij en steeds maar weer die vuurpijlen. Wat een angst heb ik daar gehad. Ik dacht maar steeds aan mijn vrouw, kinderen en verdere familie. Zou ik het overleven? En steeds maar bidden om redding. Het geweld en het vuur kwam met het uur dichterbij en koud dat ik het had, dat is niet te beschrijven. Er kwam maar geen einde aan die vreselijke nacht. Toen brak eindelijk het daglicht door.

Donderdag 12-4-1945
Ik had een vreselijke honger. Ik zat als een mol in elkaar gekropen en bedekt met boomtakken. Het kan ongeveer 11.00 uur geweest zijn, toen ik de pantserwagens aan hoorde rollen. Zou ik het beleven? De spanning steeg ten top en de minuten kropen voorbij. Plotseling zag ik geen Duitse soldaten meer en het naderen van de pantserwagens werd steeds duidelijker. Toen om ongeveer 12.00 uur de granaten van de pantserwagens over mij heen kwamen, was dat voor mij het teken dat zij vlak in de buurt waren. Het was een lange tijd stil en ik kroop voorzichtig uit mijn schuilplaats om eens te zien wat er gaande was. Ik had mijn hoofd nog niet even boven de bergrand, of de kogels vlogen rakelings over mijn hoofd. Ik als de bliksem weer naar mijn

schuilplaats. Ik heb daar nog ongeveer een uur zitten wachten. De pantserwagens rolden maar voorbij, het was een leven van jewelste. En een vliegtuigen dat er over mij heen gingen; honderden en nog eens honderden, wat een sensatie. Zoiets vergeet ik mijn leven nooit meer. Omstreeks 12.30 uur rolden de eerste tanks onder oorverdovend lawaai Schkölen binnen en dat betekende "MIJN VRIJHEID".
Het kan ongeveer 13.30 uur geweest zijn, toen ik eindelijk mijn schuilplaats durfde te verlaten. Wat was ik moet en uitgeput. En een honger dat ik had! Nu dat kun je begrijpen.
Lopen kon ik haast niet meer! Het eerste wat ik gedaan heb is naar de Amerikaanse commandant. Deze lachten mij allen uit, zo modderig en vuil zag ik eruit. Toen ik hem dan mijn avontuur had verteld en tevens had medegedeeld dat ik een Nederlandse krijgsgevangene was, kreeg ik direct volop te eten, drinken en hen ik mij eens flink gereinigd.
Om 15.00 uur moest ik terugkomen. Ik kan niet beschrijven wat er in mij omging en wat een leger. Nog nooit hen ik zoiets meegemaakt. Ongeveer 15.00 uur was ik bij de commandant en mocht ik het een en ander van de Duitse voorraad wegnemen. Ik kreeg bijvoorbeeld 1.000 sigaretten, 2 blikken vlees, 2 flessen zijn, schnaps, 60 repen chocolade, rijst, meel, eierpoeder, suikerklontjes, enfin, te veel om op te noemen. De Duitsers werden allen gevangengenomen. Het was gewoonweg een sprookje. Wat kan er in 1 dag ontzettend veel veranderen. Het weer was mooi geworden. Ik heb deze dag niet meer gegeten. Van mijn 19 kameraden heb ik er maar 2 teruggevonden. Ook zij waren weggedoken. Waar de anderen waren wisten zij niet.
Waren zij meegenomen, of waren zij ook gevlucht? Alle Duitse vrouwen en kinderen stonden met witte vlaggetjes en overal hing de witte vlag uit. Nu kan je de lafheid van de Duitsers eens zien. 's Avonds hebben wij met ons drietjes onze bevrijding gevierd. We hebben toen wijn en schnaps gedronken met aan het hoofd heerlijke Amerikaanse sigaretten. Dit alles heb ik te danken aan de Heilige Maagd Maria, erin geloven, erop vertrouwen en met het houden van (Krachtdadige Novene Drie Weesgegroeten) en ik hoop nu maar dat ik spoedig thuis mag komen en dat ik allen gezond en wel mag weerzien. Mijn koffers heb ik gelukkig teruggevonden. Ik heb nog wat aan mijn dagboek gewerkt, om vervolgens om 11.00 uur naar bed te gaan. Ik ben ontzettend moe van emotie.

Vrijdag 13-4-1945
Deze nacht niet veel geslapen en vroeg opgestaan, dat begrijp je. Enkel en alleen van blijdschap, te denken dat je geen last meer hebt van bombardementen en dat je nooit meer een schuilkelder in hoeft te gaan. Dat kan je je gewoonweg niet indenken. Het weer is zeldzaam mooi. Het materieel dat de Amerikanen meebrengen is ongelofelijk, Ik heb nog nooit zo iets gezien en dat gaat de hele nacht en dag maar door. We krijgen vanaf nu eten van de burgemeester en dat is zeer goed. Enfin, daar zorgt de Amerikaanse commandant wel voor.
Na het middageten heb ik eten ingezameld voor mijn gezin, want als ik thuis kom, zullen zij nog geen eten hebben. De Duitse bevolking moet om 19.00 uur binnen zijn. Ik ben door de Amerikaanse commandant aangesteld voor Politietroepen en heb tot 23.00 uur dienst. De Amerikanen hebben alle huizen van de partij leeggehaald en de partijmensen weggevoerd en gefusilleerd.

Zaterdag 14-4-1945
Deze nacht goed geslapen en werd pas om 10.00 uur wakker. Na eerst wat gegeten te hebben ben ik het dorp ingegaan en waar ik kwam en zag, de Polen en Russen waren overal aan het plunderen, nee het was niet mooi meer. Het waren net losgelaten beesten, wat een toestand was het daar. Huilende vrouwen en kinderen en daar tegenover de roversbende. Ik kon het

werkelijk niet aanzien. De Polen en Russen waren door het dolle heen. Toen ben ik naar de commandant gegaan om voor elkaar te krijgen dat aan de plundering een einde kwam. Brood bijvoorbeeld was er voor de bevolking niet meer te krijgen, eveneens het vlees. Om ongeveer 12.00 uur was de rust weer teruggekeerd en had ik van de bevolking veel dank in ontvangst mogen nemen, maar ja, daar gaf ik geen antwoord op. Alleen heb ik van twee families die al die tijd goed voor mij zijn geweest, een aandenken meegekregen. Van de een kreeg ik een polshorloge en van de andere een scheertank. Onderhand was het 15.00 uur geworden.
Ik heb eerst mijzelf geschoren om daarna een bad te gaan nemen. ’s Avonds hebben wij met ons drieën plannen gemaakt om de volgende dag naar het westen te vertrekken. Wij zouden dit doen met een auto. Na het avondeten heb ik mijn boel bij elkaar gepakt voor de grote reis.

11. De terugreis naar Nederland

Zondag 15-4-1945
Deze nacht weer goed geslapen. Om 09.00 uur ben ik wakker geschrokken. Na eerst wat gegeten te hebben zijn we op zoek gegaan naar een auto. Eindelijk in de melkerij vonden we er 1 die nog goed was. Alleen benzine en olie, die hadden we niet. Ik weer naar de commandant, vroeg hem of hij ons kon helpen aan wat benzine en olie en jawel, we konden zoveel krijgen als we wilden. Dus waren we klaar voor de start. De auto hebben we die ochtend door een schilder om laten schilderen met Amerikaanse sterren erop, want ook daar moesten wij rekening mee houden, anders zouden wij kans lopen vanuit de lucht beschoten te worden. Eerst hebben wij nog een flink middagmaal gebruikt en toen om 15.00 uur reden wij met 2 Hollanders en 4 Engelsen Schkölen uit. We hadden schitterend weer. 's Avonds om 20.00 uur kwamen wij vlak bij Weimar in een boeren café terecht, waar we zouden overnachten. Ze moesten slaapgelegenheid aan ons afstaan en zorgen voor een goed maal. Nu, dat kregen wij ook. Ons avondeten bestond uit gebakken eieren, brood, vlees, heerlijke koffie en het deed ons goed smaken. Om ongeveer 23.00 uur zijn wij naar bed gegaan.

Maandag 16-4-1945
's Morgens om 05.00 uur opgestaan, ontbeten en precies om 07.00 uur reden wij weer weg. Het weer is helder. Toen wij ongeveer 3 uur gereden hadden, kregen wij bandenpech. Drie banden tegelijk sprongen. Wat nu te doen? We hadden maar 1 reservewiel. Na verloop van een half uur kwam er een colonne aan. Een van de Engelsen ging er naartoe en zowaar kwam hij met 3 nieuwe banden terug. Binnen een uur reden we weer weg. Bij Erfurt werden we door de Amerikaanse politie aangehouden en mochten we niet meer op eigen gelegenheid verder rijden. De Engelsen werden naar een vliegveld gebracht om per vliegtuig naar huis terug te keren. Wij kregen een auto van het leger, bestuurd door een nikker. Wij werden naar Frankfort am Main gebracht, daar werden we weer overgeladen na eerst gepoederd te zijn. We werden even buiten Mainz naar een grote kazerne gebracht, na eerste de Rijn overgestoken te hebben. Wat een zeldzaam werk hebben die Amerikanen daar verricht. We kwamen om ongeveer 23.00 uur aan. Duizenden en nogmaals duizenden mensen waren daar bijeen; hoofdzakelijk burgers. Wij waren daar de eerste 3 krijgsgevangenen die binnengebracht werden. Van alle landen waren zij dat tezamen.

Dinsdag 17-4-1945
Deze nacht niet geslapen, want wij moesten op de stenen grond slapen en dat kon ik niet. Wat was ik moe. En nu maar wachten tot we weer doorgevoerd worden. Deze dagen duren weken. Het eten is niet veel en onregelmatig. Ik heb veel angst over mijn gezin, ouders, familie. Wat zullen zijn toch een honger lijden en hoe zal het aflopen. Zal het niet platgeschoten worden? Nu ben ik veel eerder vrij dan mijn familie. Ik heb gezorgd dat ik een betere kamer kon krijgen en heb toen een strozak opgerold en heel vroeg naar bed gegaan. Het eten laat veel te wensen over en de ligging is verre van fraai. Het is gewoonweg een smerige bende.

Woensdag 18-4-1945
Ik heb goed geslapen. Het weer is zeldzaam mooi. Steeds maar afwachten wat er met ons gebeuren gaat. De berichten die ik uit de radio verneem, zijn verre van rooskleurig. Hoe zal het toch met mijn gezin aflopen? Mijn gedachten zijn steeds bij jullie. Ik hoop maar dat alles goed afloopt. Eten zullen jullie haast niet meer hebben. Als wij het mogen beleven dan ben ik direct

thuis en heb ik eten voor jullie bij me. Om 19.00 uur komt het bericht dat wij donderdagmorgen vertrekken; gelukkig! En nu maar weer gaan slapen.

Donderdag 19-4-1945
Om 06.00 uur opgestaan en wat gegeten. Daarna naar het plein om getransporteerd te worden. We kregen wat eten mee voor de reis en om precies 11.00 uur zitten wij in de wagons. Om 12.00 uur reden wij Mainz uit, 1.800 man, waaronder ook Belgen en Luxemburgers. De eerste dag komen we niet ver, omdat de spoorbanen overal kapot zijn. Het is overal een ruïne en slapen doe je haast niet.

Vrijdag 20-4-1945
Nog steeds zitten wij in de wagons. Het weer is mooi. Nu pas begint onze triomftocht. In alle dorpen en steden worden we verwelkomd. Ik kan er wel bij huilen en denk steeds aan thuis. Om 16.00 uur komen wij in Luxemburg aan. Een ovatie, nee, niet te beschrijven. Wij mogen tot 18.00 uur de stad in en van alle kanten werden wij overladen met brood, gebakjes, sigaretten, bier en geld. Te veel om op te noemen. Toen heb ik werkelijk als een klein kind staan huilen; wat was dat indrukwekkend. Om 18.00 uur reden we Luxemburg uit en kwamen om 20.00 uur in een stadje in België aan. Daar werden we weer hartelijk ontvangen. Weer kregen we van alles wat wij maar wilden hebben. Deze nacht heb ik nog eens extra tot Maria gebeden om uitkomst voor mijn gezin, ouders en familie. Ik ben nog steeds aan mijn Novene bezig.

Zaterdag 21-4-1945
’s Nachts om 04.00 uur werden wij wakker gemaakt om overgeladen te worden in Amerikaanse auto’s en werden wij in Andenne, een dorpje in België, ondergebracht in een grote school. Daar werden we hartelijk ontvangen. Bedden stonden al voor ons klaar. Met eten hebben wij het heel goed. Ik ben gekeurd onder reg.no. B 00275095 en heb daarna een heerlijk bad genomen.
’s Avonds ben ik vroeg naar bed gegaan; ik was erg moe.

Zondag 22-4-1945
Alweer zondag. Deze morgen ben ik weer naar de Heilige Mis geweest en heb ik in het bijzonder gebeden voor het behoud van mijn gezin, ouders en familie. Dat wij het er goed van af mogen brengen en ik jullie weer spoedig levend en gezond mag terugzien. Vandaag mogen wij het dorp in, maar het weer is ontzetten slecht. ’s Avonds hebben we nog een glaasje bier gedronken. Ik kreeg nog een taart en een heel witbrood. Daarna nog wat aan mijn dagboek zitten werken en bijtijds naar bed.

Maandag 23-4-1945
Het weer is nog steeds slecht. Om 09.00 uur ben ik opgestaan. Vervolgens gaan ontbijten. We eten weer volop witbrood. Je kan hier van alles kopen. Na het middageten ben ik niet goed geworden en ben toen ook naar bed gegaan. Ik kreeg erge krampen in mijn buik en hoofdpijn. ’s Nachts niet geslapen.

Dinsdag 24-4-1945
Ik was zo ziek als een hond. Eten lustte ik niet. Om 09.00 uur kwam de dokter bij me en ik had 39,6 graden koorts. Ik werd overgebracht naar de ziekenzaal en kreeg toen poeders te slikken. In de namiddag was ik weer aardig opgeknapt. Om 17.00 uur kwam het bericht dat wij woensdagmorgen om 07.00 uur naar Holland zouden vertrekken. Ik mocht niet mee, eerst

moest de koorts opgenomen worden. Gelukkig had ik niets meer, dus mocht ik toch mee. Ook heb ik 's avonds weer wat gegeten.

Woensdag 25-4-1945
Deze nacht niet veel geslapen. Om 05.00 uur opgestaan en ontbeten, We kregen voor de reis eten mee. Precies om 07.00 uur vertrokken we. Wat duurde de reis toch lang. Precies om 17.00 uur reden wij Maastricht binnen en waren we weer op Hollands grondgebied. De ontvangst was aller droevigst. We waren de eerste 3 krijgsgevangenen die Holland binnenkwamen. Het was een dooie boel. Er stond een Luitenant op het perron, die vertelde mij dat er op krijsgevangenen niet gerekend was. Dat was onze ontvangst. Is het niet treurig zo ontvangen te worden?
Maar daar was nu eenmaal niets aan te doen. De verhalen die ik hier verneem, ontnemen mij de lust door te gaan met mijn dagboek. Zij vertellen hier dat de mensen in Den Haag, Rotterdam en Amsterdam van de honger langs de weg sterven. Ik zie het dus donker in, maar het vertrouwen op Maria geeft mij moed. Dat ik jullie weer zal weerzien en hiermee eindig ik mijn dagboek.

Maastricht 25 april 1945
Was getekend G.F.M. Wubben.

Donderdag 26-4-1945
Geen vermelding.

Vrijdag 27-4-1945
De draad toch weer opgepakt. Gekleed in een Amerikaans kostuum, als voorschot Fl. 25, =.

Zaterdag 28-4-1945 en zondag 29-4-1945
Geen vermelding.

Maandag 30-4-1945
Ik ben om 07.00 uur vertrokken vanuit Maastricht naar een goede kennis, de heer L. Passier, Ringbaan west 161 te Tilburg, waar ik goed ontvangen ben. Daar mocht ik voorlopig mijn intrek nemen. Van de commandant van Maastricht heb ik 14 dagen verlof gehad. Op 14 mei 1945 moet ik mij te Tilburg weer melden. Wat er dan met mij gebeurt weet ik nog niet. Misschien maak ik een goede kans wanneer alles snel werkt, 1 van de eersten te zijn die in Den Haag zal aankomen en weldoor bemiddeling van de heer Passier, die alles voor mij regelt. Ik vertrouw maar weer op Maria, vooral in deze dagen. Mei, de maand van Maria, die mij dan spoedig in mijn gezin zal terugvoeren. De familie Passier bestaat uit man, vrouw, twee lieve meisjes (respectievelijk 4 en 6 jaar) en dan oma, de moeder van mevrouw Passier. Met eten en drinken heb ik het erg goed. Ook mijn slaapkamer is prima in orde.

Dinsdag 1-5-1945 (Dag van de Arbeid)
Deze nacht weer heerlijk geslapen, na zoveel maanden weer eens tussen de lakens te liggen.
Ik ben om 10.00 uur opgestaan en ben erop uit gegaan om distributiebescheiden te krijgen en een noodstamkaart. Alles heb ik voor elkaar gekregen. 's Middags ben ik weer niet goed geworden. Om 15.00 uur ben ik naar bed gegaan. Zij waren zo goed voor mij, dat mijn eten boven gebracht werd. Ik was er dan ook zeer verlegen mee.

Woensdag 2-5-1945
Ik heb deze nacht gelukkig zeer goed geslapen. Ben er om 12.00 uur uitgekomen en was gelukkig weer een beetje opgeknapt. Dat ik weer echte thee, koffie en witbrood krijg. Nu, je weet wat je proeft. Het weer is guur en koud. Je begrijpt, hoe goed ik het hier ook heb, dat ik toch maar liever thuis zou zijn. Vandaag ben ik de hele dag binnen gebleven en 's avonds ben ik bijtijds naar bed gegaan.

Donderdag 3-5-1945
Hebben jullie al te eten gehad van het Amerikaanse voedsel? Er wordt voorlopig volop eten afgeworpen. Het vreemde van het geval vind ik, dat er eerst niet in toegestemd werd en nu mogen de vliegtuigen, schepen, ja zelfs Amerikaanse auto's met geallieerde chauffeurs het bezette gebied binnenrijden, om de bevolking eten te brengen. Ik voorzie daarin een spoedig einde van de bezettende macht, Ik bid er dag en nacht voor. Deze nacht heb ik weer goed geslapen. Het weer is nog steeds guur, koud met veel regen. Ik ben de hele dag weer thuisgebleven.

Vrijdag 4-5-1945
Het is gewoonweg hondenweer. Ik ben de hele dag thuisgebleven en heb aan mijn dagboek gewerkt. 's Avonds om 21.00 uur kwam plotsteling het grote nieuws, dat de troepen in bezet Nederland gecapituleerd hebben en daarmee geheel Nederland weer vrij was, Wat een vreugde was het overal. Heel Tilburg stond op zijn kop. In een mum van tijd waren alle vlaggen uitgestoken. Onder die bedrijven door kwam plotseling een Pater Cap. Opdagen, een goede bekende van de heer Passier, die heel veel ondergronds gewerkt heeft. Ook heeft deze pater met de Koningin gesproken. Tot mijn blijdschap heeft hij ook mij geholpen. Het is deze avond een feestavond geworden. Op de eerste plaats feestmuziek op de radio. De heer Passier zorgde voor cognac, whisky, wijn en goede sigaren. Wij hebben tot 01.00 uur geklonken en gedronken. Ik zelf had het er moeilijk mee, daar mijn gedachten veel naar huis gingen. De drang naar mijn vrouw en kinderen is vanzelfsprekend groter geworden. Steeds die gedachte bij mij, hoe zal ik mijn gezin en familie aantreffen. Ik heb deze nacht nog eens extra gebeden tot Maria, dat ik weer spoedig mijn vrouw en kinderen, ouders en familie mag weerzien.

Zaterdag 5-5-1945
Deze nacht niet kunnen slapen, omdat ik steeds maar aan huis heb liggen denken. Hoe zou het zijn? Zijn ze nog in leven? Je moest eens weten wat dat betekent, in het onzekere te leven. Je gaat er gewoon kapot aan. Eindelijk dan is Nederland bevrijd, na 5 volle jaren van ellende, moord en plundering. Wat is er van onze bevolking, vooral wat betreft Utrecht, Noord-Holland en Zuid-Holland, waar zoveel mannen zijn weggehaald, overgebleven?
De ellende die veel huisgezinnen nog te wachten staat, het zij door verlies van vader of zoons en ook andersom, mannen die uit Duitsland naar hun vaderland terugkeren, die in hun woonplaats niets meer terugvinden door bombardementen of uitmoording, enz.
Ik hoop dat Maria mijn gebeden heeft verhoord en dat ik misschien wel een beetje egoïstisch, mijn vrouw, kinderen, ouders en familie weer gezond en wel mag terugzien. Ik begrijp volkomen dat zij thuis ook over mij zo denken; zou hij nog leven en waar zou hij zitten?
Ik kan mij dat zo duidelijk voor mij halen. Deze ochtend bijtijds opgestaan. Ben naar de kapper geweest. Daarna voor mevrouw Passier wat houtgehakt. Het weer is gelukkig weer wat opgeknapt, het zonnetje schijnt weer. 's Middags ben ik de stad in geweest. Het is daar volop feest en overal hangen vlaggen en nog eens vlaggen. De heer Passier moest om 11.00 uur

plotseling naar Amsterdam vertrekken, om daar de zaken te regelen en ik zit nu met spanning te wachten wanneer ze mij komen halen. Ik ben om 10.00 uur al naar bed gegaan.

Zondag 6 mei 1945
Deze nacht weer niet kunnen slapen. Ik heb geen rust meer. Ik wil maar zo gauw mogelijk naar huis. Om 09.00 uur ben ik naar de kerk geweest en heb nog eens gebeden voor een spoedige terugkeer naar mijn gezin. De hele dag zit ik maar in spanning. Ik heb nog wat aan mijn dagboek zitten werken en nu verder maar afwachten wanneer ik weg kan. Het weer is stormachtig, met veel regen. Koud is het helemaal niet.

Naschrift door Gerard Wubben, d.d. 28 mei 1996:
Hier eindigde plotseling het dagelijks bijgehouden dagboek. Uit verder gevonden bescheiden en van het weinige wat ons verteld is, is hij vanuit Tilburg via Breda en Utrecht op 9 mei 1945 weer terug was in de Linnaeusstraat Den Haag.
's Morgens rond 11.30 uur kwam er een Canadees legervoertuig de straat in rijden, reed zij huis voorbij, om voor de meisjes en kleuterschool onder toeziend oog van de nonnen, die hem om zijn hals vlogen, weer voet op Haagse bodem te zetten en vervolgens met 2 koffers thuiskwam.
Hij had een koffer vol met levensmiddelen bij zich, zoals hij dat in zijn dagboek vermeld had. In Breda heeft hij contact gehad met een zekere Piet. In Utrecht heeft hij onderdak gekregen bij de heer W.C. Uiterwaal, J.P. Koenstraat 45.
Op 10 mei 1945 heeft hij zich gemeld bij de Binnenlandse Strijdkrachten (BS), waar onder zijn leiding 4 NSB'ers werden opgebracht, door ze zelf van huis weg te halen (iets wat hij tijdens zijn gevangenneming al had aangegeven).
Ik heb er van overtuigd dat het rotsvaste vertrouwen dat mijn vader had in de Heilige Maagd Maria, hem op de been en in leven hebben gehouden tijdens zijn gevangenschap. Hij had een Maria beeldje van tin, ter grootte van 30 cm. Dat moet in moeilijke en angstige tijden zoveel door zijn vingers gegaan zijn, dat de contouren ervan waren afgesleten.

Op 20 juni 1945 vulde hij in Den Haag zijn repatriëringsformulier in.

Model 1

Wm 2 R.V.A. blanco H met inzoeld — G.v. Dinther — 677 B

KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE LANDMACHT

GEMEENTE: 's-Gravenhage

Registreering van gerepatrieerde krijgsgevangenen

1. Datum aankomst in gemeente . . . . 9 Mei 1945 den Haag
2. Naam en voornamen . . . . . Wubbe, Gerardus, Franciscus Maria
2a. Wanneer en waar gemeld of gearresteerd? gearresteerd den Haag 4-8-'44
3. Geboorteplaats en datum . . . . . den Haag 17-8-'05
4. Beroeps, Reserve- of Dienstplichtig . . Dienstplichtig
5. Rang en Wapen . . . . . Wachtmeester 2 R.V.A.
6. Datum laatste bevordering . . . . . 15 Januari 1926
7. Onderdeel, waarbij ingedeeld op 15 Mei 1940 . . . . . Depot 2 R.V.A.
8. Functie op DIEN datum. . . . . Stamboeknummer: Wachtmeester
9. Diploma's talenkennis en beroep . . Winkelier/Ijzenwb. (Moto)
10. Datum van aanvang krijgsgevangenschap 4 Augustus 1944
11. Krijgsgevangenkampen. waarin achtereenvolgens verblijf werd gehouden . . Mühlberg, Lazaret L, Dresden
12. Krijgsgevangennummer 271695
13. Naam en adres naaste familie . . . E.A. Wubbe de Man Linneaustr 33
14. Adres tijdens het buitengewoon verlof . Linneausstraat 33
15. Uitbetaald voorschot . . . . . f 150.00
16. Was de VERZORGING, gedurende de krijgsgevangenschap: GOED, MIDDELMATIG of SLECHT? . . . . . Gleed
17. Welke WERKZAAMHEDEN werden aan U opgedragen? . . . . . Gewonden drager

Bij de beantwoording van de vragen 18 t/m 23 eventueel te vermelden: namen, rangen, leeftijden, adressen.

18. Zijn U STERFGEVALLEN bekend van andere krijgsgevangenen? . . . . Neen

Datum, oorzaak en plaats van overlijden

Z. O. Z.

M.Z. - Gem. Drukk. B 1232

19. Zijn U gevallen van ernstige ZIEKTEN bekend en hoe was de behandeling? . ..... Neen .....

20. Zijn U gevallen bekend van ONTVLUCHTING uit krijgsgevangenschap? ..... Neen .....

21. Zijn U namen bekend van ZIEK ACHTERGEBLEVEN krijgsgevangenen en zoo ja, waar? . . . . Neen .....

22. Zijn U namen bekend van DOOR DEN VIJAND VRIJGELATEN krijgsgevangenen, uit hoofde van hunne politieke gevoelens? . . . . Neen .....

23. Zijn U namen bekend van krijgsgevangenen, die in VIJANDELIJKEN DIENST zijn getreden? . . . . Neen .....

24. Zijn U gevallen bekend van OORLOGSMISDADEN en OVERTREDINGEN van de Conventie van Genève? . . . . Neen .....

Zoo ja, dan wordt U verzocht, met het oog op de bestraffing van oorlogsmisdadigers, een afzonderlijk uitvoerig verslag bij te voegen, onder vermelding van tijd, plaats en omstandigheden der misdaad en de namen, adressen, enz. van de verantwoordelijke personen.

25. Hebt U ernstige klachten omtrent de gedragingen van Uwe MEDE-KRIJGSGEVANGENEN?, ... Neen .....

Zoo ja, dan wordt U verzocht een afzonderlijk uitvoerig verslag bij te voegen, onder vermelding van namen, rangen en adressen.

Naar waarheid opgemaakt te 's-Gravenhage den 20 ~~Mei~~ Juni 1945

De Wachtmeester

G. F. M. Mulder